

Božo REPE

SLOVENSKA ZUNANJA POLITIKA IN MEDNARODNI VIDIK SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE

ZUNANJA POLITIKA PRED LETOM 1990

Zunanja politika je eden najpomembnejših elementov v funkcioniranju države. Ker Slovenci do začetka devetdesetih let nismo imeli svoje države, lahko – kar zadeva prejšnja obdobja – govorimo le o posameznih fragmentih zunanje politike. Posamezni slovenski diplomati so se izkazali v diplomatskih službah Avstro-Ogrske, in obeh Jugoslavij. Prvič o načrtni slovenski zunanji politiki lahko govorimo ob koncu prve svetovne vojne, ko je nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Država SHS je izpolnjevala kriterije, ki jih mednarodno pravo zahteva za nastanek in obstoj držav (prebivalstvo, ozemlje, organizirana lastna oblast, sposobnost imeti zunanje odnose z drugimi državami, izpolnjevanje meddržavnih obveznosti). Čeprav v kratkem mesecu obstoja ni dosegla splošnega mednarodnega priznanja, pa so jo individualno priznale Nemška Avstrija, Kraljevina Srbija in Madžarska demokratična republika. Slovenska Narodna vlada je na mednarodnem področju prevzela velik del pristojnosti narodnega Vijeća v Zagrebu in se uveljavila kot subjekt tudi v mednarodnem življenju. Njeno obstoj in delovanje so upoštevale nekatere evropske vlade (Poljska, Avstrija, Češkoslovaška), ki so v Ljubljano poslale svoje diplomatske, trgovske ali vojaške predstavnike, z vlado je na mednarodnem področju sodelovala tudi Madžarska in predstavniki antantnih sil (zlasti v zvezi z mejnim vprašanjem na Koroškem in Štajerskem). Narodna vlada je imela svojega predstavnika na Dunaju.¹ Seveda pa gre pri odnosu antantnih sil in držav, s katerimi je imela stik Narodna vlada za čisti pragmatizem, s katerim so skušale reševati praktična vprašanja, dejanski mednarodni sogovornik v procesu nastajanja nove jugoslovanske države je bila srbska vlada. Za velik uspeh slovenske diplomacije oz. diplomacije Države SHS lahko štejemo ženevski dogovor s srbsko vlado o federativni ureditvi bodoče Jugoslavije, za katerega je bil zaslužen zlasti dr. Anton Korošec. Dogovor se, kot je znano ni uresničil, ker ga je anulirala srbska vlada. Precej slabše pa so se Narodna vlada v Ljubljani, Narodno vijeće v Zagrebu in kasneje diplomacija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev izkazali pri reševanju mejnega vprašanja na Koroškem in Štajerskem ter na Primorskem. Ugodneje se je stvar iztekla z vzhodno mejo, vendar so priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji bolj botrovale mednarodne okoliščine (zlasti ustvarjanje sanitarnega kordona proti Sovjetski Rusiji in revolucija na Madžarskem), kot pa spretnost slovenske (jugoslovanske) diplomacije na mirovni konferenci v Parizu in političnega vodstva v Ljubljani, ki se s Prekmurjem ni kaj dosti ukvarjala.

¹ Jurij Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, Modrijan, Ljubljana 1998, str. 61-89.

Načrti o drugačnem mednarodnem položaju Slovenije in mednarodne pobude v zvezi z njim se v slovenski politiki znova začnejo pojavljati v času druge svetovne vojne, tako na partizanski strani kot v meščanskem taboru. Če pustimo ob strani načrte o rešitvi slovenskega narodnega vprašanja znotraj "novega evropskega reda" pod nemškimi nacističnim in italijanskim fašističnim škornjem, v katerem naj bi Slovenija dosegla status protekotrata po vzoru na Neodvisno državo Hrvaško ali Slovaško, in pa razne utopične načrte o srednjeevropskih (kon)federacijah, se kot opcija pri obeh taborih postopoma oblikuje zahteva po obnovi Jugoslavije (kot kraljevine oz. kot republike) na demokratični (federativni) podlagi s popravki mednarodnih meja, ki naj bi omogočili združitev vsega slovenskega etničnega ozemlja. Slovenske diplomatske dejavnosti, s katero naj bi zaveznikom prikazali problem slovenskega nacionalnega vprašanja in možnost za njegovo rešitev po vojni (še zlasti v zvezi z mejnim vprašanjem, Trstom, Koroško ipd.) je bilo med vojno kar precej, vendar je bila pri meščanskih politikih v osnovi potisnjena v okvire dejavnosti begunske kraljeve vlade, ki je hotela ohraniti Jugoslavijo pod Karadjordjevići, pri partizanskem taboru pa je bila podrejena Titovemu boju za mednarodno priznanje. Centralizacija zunanje politike je že med vojno šla tako daleč, da je bil eden vodilnih slovenskih politikov Boris Kidrič partijsko suspendiran in izoliran zato, ker je slovensko vodstvo spomladi 1944 preko zavezniške misije najelo posojilo brez vednosti Vrhovnega štaba in CK KPJ.² Podobno negativen odnos je imelo jugoslovansko (pa tudi slovensko) vodstvo do poluradne Kocbekove misije avgusta 1944 v Rimu (vodstvo je misijo sicer odobrilo) s katero je hotel prispevati k ureditvi odnosov med Nacionalnim komitejem osvoboditve Jugoslavije in Sveto stolico ter hkrati k umirjanju razmer med partizanskim taborom in katoliško cerkvijo v Sloveniji.³

Kljub temu je bilo slovensko vodstvo (v okviru jugoslovanskega) pri reševanju mejnega vprašanja po koncu druge svetovne vojne uspešno. Ni sicer doseglo združitve vsega slovenskega etničnega ozemlja, kar je bil eden glavnih ciljev narodnoosvobodilnega gibanja, vendar je bila tudi priključitev Primorske velik uspeh, saj se je z matico združila skoraj tretjina slovenskega prebivalstva.

Čeprav je Slovenija v socialistični Jugoslaviji dosegla federativen status pa niti povojna družbena ureditev niti politika nista dovoljevali samostojne zunanje politike. Tudi sicer je bil (z izjemo kratkega obdobja ob koncu vojne, ko je bil Edvard Kardelj nekaj časa vršilec dolžnosti ministra v začasni vladi DFJ in nato v letih 1948-1953 tudi zunanji minister) vpliv slovenskih politikov v jugoslovanski diplomaciji, ki so jo, podobno kot vojsko, obvladovali srbski in črnogorski kadri majhen. Šele v drugi polovici šestdesetih let je slovensko politično vodstvo začelo navezovati neposredne gospodarske in politične stike s sosednjimi deželami Avstrije in Italije ter z nekaterimi nemškimi deželami, zlasti Bavarsko. Zaradi take usmeritve je na ostro kritiko iz zveznega vodstva naletela "liberalno" usmerjena Kavčičeva vlada. V tem času je bila neuvrščena Jugoslavija v zenitu svoje mednarodne slave, zato je Beograd tako usmeritev sicer toleriral, ne pa ravno odobral.

² Bojan Godeša, Kdor ni z nami je proti nam, Cankarjeva založba, Ljubljana 1995, str. 393 (opomba št. 107).

³ Več o tem glej: Bojan Godeša: Kocbekova misija v Rimu poleti 1944, Zgodovinski časopis leto 1998, letnik 52 št. 2, str. 73-85.

Republike so po sprejemu ustave leta 1974 na področju mednarodne dejavnosti dobile nekaj več pooblastil (izvršni sveti so dobili komiteje za mednarodno sodelovanje, ki so predvsem skrbeli za "koordinacijo" z zveznim sekretariatom za zunanje zadeve, v slovenskem primeru pa tudi za stike s sosednjimi deželami in obiske slovenskih politikov v drugih državah, deloma pa se je - zlasti v zvezi z vprašanjem slovenskih manjšin in zaradi stikov s socialističnimi strankami po svetu - z "zunanjo politiko" ukvarjala tudi Socialistična zveza delovnega ljudstva (SZDL). Konec sedemdesetih let (1978) se je Slovenija vključila v delovno skupnost Alpe-Jadran, ki je povezovala posamezne dežele srednjeevropskih in sredozemskih držav. V osemdesetih se je - zlasti pri slovenskih intelektualcih - okrepila srednjeevropska usmeritev (posredno je v njej v razmerah naraščajoče krize odsevala težnja pokazati kulturno in civilizacijsko razliko med "srednjeevropsko" Slovenijo in drugimi "balkanskimi" deli Jugoslavije), pa tudi kritika neuvrščene jugoslovanske zunanje politike. Najbolj odmeven zunanjepolitični nastop iz vrst (tedaj še neorganizirane opozicije) je imel na zasedanju parlamenta v Strasbourgu 20. januarja 1988 dr. France Bučar. Bučar je v govoru dejal, da za Slovenijo predstavlja združena Evropa kot skupnost svobodnih narodov ideal, zavzel se je za Jugoslavijo kot "skupnost svobodnih, demokratičnih narodov, ki delujejo na temelju skupnih interesov, kot jih ugotavljajo sami"; kritiziral pa je zahod, ker zaradi geostrateških razlogov ekonomsko pomaga Jugoslaviji, s tem pa ohranja tudi njeno totalitarnost.⁴ Čeprav se je zavzel za to, da se Jugoslavije kot države ne razbija ampak, da se ji pomaga v demokracijo in do samostojnega odločanja njenih narodov, je njegov govor v Sloveniji in Jugoslaviji naletel na silovite reakcije. Predsednik Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva (RK SZDL) Jože Smole ga je celo obtožil narodnega izdajstva, vendar slovenska oblast proti Bučarju ni ukrepala.

Slovenska vlada se je proti koncu osemdesetih let skušala čim bolj vključiti v razne regionalne povezave, ki so izšle iz skupnosti Alpe-Jadran ali pa nastale na novo, zlasti v Pentagonalo (ta je prerasla v Heksagonalno), v t.i. Srednjeevropsko pobudo in v Konferenco regij v Evropi. Jedro njene zunanjepolitične strategije je bilo, da mora biti slovenska zunanja politika vodena in koordinirana, da mora čim bolj uporabljati vse obstoječe institucije, ki naj bi se usmerile predvsem v Evropo in da mora izkoristiti tudi prostor, ki ji pripada v jugoslovanski politiki.⁵ Ker so se v tem času intenzivirali evropski združevalni procesi, so začeli nastajati tudi projekti o vključevanju Slovenije v evropske integracije (t.i. Evropa 1992), ki so izhajali iz teze, da se mora Slovenija zaradi gospodarske usmeritve na zahod čim bolj približati evropskim standardom, v evropske integracije pa se bo formalno vključila kot del Jugoslavije.⁶ To je bil tudi največji problem, saj je po informacijah, ki jih je dobivala vlada iz evropskih prestolnic Jugoslavija močno zaostajala za drugimi možnimi kandidatki (npr. Madžarsko).⁷ Iz ZDA so prihajali jasni signali, da le-te podpirajo demokratične spremembe, toda tudi enotno Jugoslavijo in da bo Slo-

4 France Bučar: Prehod čez rdeče morje, Mihelač, Ljubljana 1993, str. 8-10.

5 Magnetogram 37. seje Predsedstva Socialistične republike Slovenije (P SRS), 17. april 1987, Arhiv predsedstva.

6 Bela knjiga o vključevanju Slovenije v Evropo 1992, Arhiv vlade Republike Slovenije.

7 Magnetogram 76. seje P SRS 23. in 24. 11. 1989 (točka dejavnosti in ukrepi Slovenije na področju mednarodnih odnosov), Arhiv predsedstva.

venija svojo demokratično usmerjenost dokazala tako, da bo podprla vlado Anteja Markovića, dala najboljše ljudi v federacijo in jo pomagala demokratizirati.⁸ Slovenskemu vodstvu pa se je upirala misel, da bi – po besedah predsednika predsedstva SRS Janeza Stanovnika – nastopalo kot "lažnivi advokat Jugoslavije" (to je kot zagovornik reform, ki jih dejansko ni), še zlasti, ker so povsem svojo zunanjo politiko začele voditi tudi nekatere druge republike, zlasti Srbija.⁹ Ta je izhajala iz prepričanja, da je prilagajanje evropskim zahtevam izraz ponižnosti, po njeni strategiji (kot so jo ocenjevali v Sloveniji) pa naj bi "Milošević nas belem konju in ne kot lakaj prijahal v evropsko skupnost."¹⁰ Srbija je bila sicer zunaj na slabem glasu in celo od srbske emigracije so prihajala opozorila, da jo Prlja slabo zastopa, zlasti pa da mora Milošević izvesti večstrankarske volitve in izboljšati svoj ugled. Slovenska zunanjepolitična strategija naj zato ne bi bila usmerjena v poudarjanje odcepitve oz. dileme ali so Slovenci za samostojnost ali za Jugoslavijo, pač pa v poudarjanje demokratičnih procesov v Sloveniji, uvajanje tržnega gospodarstva, demokracije, spoštovanja človekovih pravic. Na tak način naj bi se krepil njen ugled na zahodu, in "če bo jutri pohod na Slovenijo, bo cel svet razumel kaj to pomeni."¹¹ Bolj kot je šla Jugoslavija h koncu, bolj so se mednacionalni in medrepubliški konflikti odražali tudi na zunanjepolitičnem področju, ostre politične in javne polemike pa niso potekale samo v zvezi z načelno zunanjepolitično usmeritvijo Jugoslavije in številnimi aferami, zaradi katerih so se vrstili zahtevki po odstopu zunanjega ministra Budimirja Lončarja¹² pač pa tudi v zvezi z imenovanjem posameznih diplomatskih predstavnikov.¹³ Jugoslovanska diplomacija (pa tudi del federalnega vodstva), desetletja navajena na ukazovalno besedo Josipa Broza-Tita, po njegovi smrti pa na dokončne odločitve v ozkem centru, se ni znašla v nasprotujočih si novih usmeritvah in soliranjih. Vedno bolj ji je šel na živce tudi novi nepredvidljivi predsednik predsedstva SFRJ iz Slovenije dr. Janez Drnovšek, ki si je skušal sam ali s pomočjo znancev v tujini in posrednikov iz Slovenije orga-

⁸ Prav tam, razprava Cvetke Selšek sekretarke republiškega komiteja za mednarodno sodelovanje.

⁹ Veliko polemik je npr. izzval obisk srbskega republiškega sekretarja za zunanje zadeve Aleksandra Prlje novembra 1989 v Izraelu. Obisk naj bi bil v nasprotju z uradno jugoslovansko (proarabsko) politiko, ki je imela z Izraelom prekinjene diplomatske odnose (Srbija je v zvezni skupščini tudi zahtevala obnovitev odnosov z Izraelom). Obisk so zlasti kritizirali v Bosni in na Hrvaškem (glej npr. Mehmed Halilović: Dogadanje diplomatije, Oslobođenje, Sarajevo, 14. 11. 1989 in Hido Biščević: Zaprljavanje Jugoslavije, Vjesnik, Zagreb, 16. 11. 1989).

¹⁰ Magnetogram 76. seje P SRS 23. in 24. 11. 1989 (točka dejavnosti in ukrepi Slovenije na področju mednarodnih odnosov, razprava Janeza Stanovnika), Arhiv predsedstva.

¹¹ Prav tam.

¹² Dejan Lukić: Predlog za ostavku Budimira Lončara, Nin 10. 6. 1990 (Srbi so Lončarju očitali, da svetu ni predočil resnice o kosovskem vprašanju, da je do konca podpiral Ceauscescujev režim v Romuniji in da ni vzpostavil diplomatskih odnosov z Izraelom). Še več očitkov na Lončarjev račun pa je po spremembi oblasti prihajalo iz Slovenije in Hrvaške, ker je trdovratno branil federativno Jugoslavijo in onemogočal zunanjepolitične pobude "secesionističnih" republik. Slovenski sekretar za mednarodno sodelovanje (kasneje zunanji minister) dr. Dimitrij Rupel je o njegovem prepričanju zapisal: "Lončar je do zadnjega mislil, da je Jugoslavija večna" (Dimitrij Rupel, Skrivnost države, Delo, Slovenske novice 1992, str. 60 – dalje Rupel, Skrivnost države).

¹³ Srbija je npr. zahtevala, da se umakne kandidatura bivšega sekretarja Predsedstva CK ZKJ mag. Štefana Korošca za veleposlanstvo v Lisboni, češ da ima nasprotna stališča od uradnih jugoslovanskih (glej Mihailo Ivezić: Hočemo dostojnog predstavnika, Politika 28. 3. 1990).

nizirati razne obiske na visoki ravni, tako, da naj bi makedonski predstavnik v predsedstvu dr. Vasil Tupurkovski celo predlagal, naj bi Drnovška izključili iz zunanje politike, njega pa uradno zadolžili naj bi v predsedstvu skrbel za zunanjepolitično področje, kar pa se je srbskim predstavnikom zdelo še bolj tvegano.¹⁴

Ob koncu delovanja socialistične vlade je Republiški komite za mednarodno sodelovanje pripravil gradivo z naslovom Ozemeljska suverenost Slovenije in državne meje SFR Jugoslavije (mednarodno pravni vidiki in problemi). Gradivo je bilo del projekta, ki ga je na osnovi zahteve skupščine pripravil Izvršni svet RS. Projekt je izhajal iz možnega konfederalnega statusa Slovenije, obravnaval pa je štiri področja (teoretično razdelavo pojma konfederacija, mednarodno pravne vidike in probleme ozemeljske suverenosti Slovenije in državnih meja SFRJ, gospodarski položaj in vpetost slovenskega gospodarstva v jugoslovansko in vojaški vidik konfederalizma). Izvršni svet je gradivo obravnaval tik pred koncem mandata 26. aprila 1990, na isti seji na kateri je obravnaval poročilo o svojem štiriletnem delu. Pri tem mu je bilo jasno, da bosta probleme morala reševati nova večstrankarska skupščina in izvršni svet, kljub temu pa je bilo gradivo solidna osnova, na kateri je v nadaljevanju (deloma) gradila tudi Demosova vlada. Po mnenju republiškega komiteja za mednarodno sodelovanje meje z Italijo, Avstrijo in Madžarsko v primeru izločitve Slovenije iz SFRJ ne bi smele predstavljati nobenega mednarodnopravnega dvoma, saj so natančno določene. Slovenija bi morala prevzeti sukcesijo mednarodnih pogodb, vendar je treba računati na to, da katera od sosednjih držav Sloveniji ne bi priznala popolne suverenosti, pri čemer je najbolj relevantno stališče velikih sil (podpisnic mirovne pogodbe z Italijo leta 1947 in državne pogodbe z Avstrijo leta 1955). Slovenija bi si reprezentativnost državnega in tudi mednarodnega subjekta lažje pridobila, če bi akt osamosvojitve oziroma teritorialne suverenosti temeljil na *prepričljivem referendumu*. (poudaril B. R.) Tudi sicer so v gradivu predlagane nekatere poteze, ki sta jih slovenska skupščina in izvršni svet kasneje na novo osmislila, deloma ob razpisu referenduma, deloma pa v dopolnjeni obliki (najpomembnejši sta izjava o prevzemanju mednarodnih obveznosti in mednarodnih pogodb in izjava o spoštovanju človekovih pravic).¹⁵

MEDNARODNA USMERITEV PO VEČSTRANKARSKIH VOLITVAH LETA 1990: V BRUSELJ PREKO LJUBLJANE IN NE PREKO BEOGRADA

Do bolj profilirane slovenske zunanje politike je prišlo po prvih večstrankarskih volitvah in z zamenjavo vlade spomladi 1990. V programskih usmeritvah novega izvršnega sveta, ki jih je junija 1990 obravnavala in tudi sprejela slovenska skupščina, je Republiški komite za mednarodno sodelovanje (RKMS) pod vodstvom novega sekretarja dr. Dimitrija Rupla ocenjeval, da so dotedanje delo RKMS spremljale mnoge omejitve, med njimi zlasti podvrženost nadzoru zveznih organov, specifična ideološka usmeritev (socializem, neuvrščenost, jugocentralizem),

¹⁴ Borisav Jović: Zadnji dnevi SFRJ, Odlomki iz dnevnika, Slovenska knjiga 1996, str. 59 (dalje: Jović: Zadnji dnevi SFRJ).

¹⁵ 230. seja Izvršnega sveta republike Slovenije (IS RS), 26. aprila 1990, gradivo Ozemeljska suverenost Slovenije in državne meje SFR Jugoslavije (mednarodno pravni vidiki in problemi), pripravil Republiški komite za mednarodno sodelovanje, Arhiv vlade Republike Slovenije.

neugodna kadrovska sestava Zveznega sekretariata za zunanje zadeve (ZSZZ) v katerem so Slovenci imeli le dobre tri odstotke v Beogradu in v tujini delujočega osebja. Temeljna usmeritev nove zunanje politike je izhajala iz generalnega okvira, ki je tedaj predvideval konfederativno ureditev Jugoslavije. Slovenija naj bi imela samostojno zunanjo politiko, v ZSZZ bi morala uveljaviti svoje interese v sorazmerju s finančnim prispevkom (za dejavnost ZSZZ je namreč dajala med 20 in 25% sredstev), Jugoslavija naj bi jo še naprej zastopala v tistih državah, za katere bi se dogovorili, Slovenija pa bi sama imela veleposlanike v tistih državah, ki so zanjo zanimive.¹⁶ Slovenska vlada je v sodelovanju z gospodarskimi podjetji tudi dejansko začela odpirati urade v raznih državah in pa imenovati pooblaščenke, ki so jo zastopali (pri čemer pa izbor ni bil vedno najbolj posrečen in je kasneje zaradi njega prihajalo do konfliktov zlasti med zunanjim ministrom Ruplom in predsednikom vlade Lojzeto Peterletom). Po spremembi oblasti, ko je bilo nezaupanje na obeh straneh na vrhuncu, je prihajalo do konfliktov tudi med Ruplom in predsednikom predsedstva Milanom Kučanom v zvezi s pristojnostmi na zunanjepolitičnem področju in kandidaturami za posamezna diplomatska mesta v jugoslovanski diplomaciji,¹⁷ vendar so se ti v času boja za mednarodno priznanje zgladili, Rupel pa si je pri nasprotnikih kasneje celo prislužil vzdevek "Kučanovega ministra." Predsednik predsedstva Milan Kučan je kljub nezaupanju novih oblasti postopoma postal glavni koordinator osamosvojitvene politike in je bil najpomembnejši sogovornik tujih diplomatov in predstavnikov drugih republik. "Razširjeno predsedstvo" (skupaj s predsednikom vlade, predsednikom parlamenta in posameznimi državotvornimi ministri) je razpravljalo tako o strateških usmeritvah zunanje politike kot o konkretnih ukrepih in imelo veliko aktivno vlogo v mednarodnih odnosih in v odnosih z drugimi republikami s katerimi so trajala pogajanja prvo polovico leta 1991. V prvih mesecih po zamenjavi oblasti, ko se je koordinacija šele vzpostavljala, pa so politiki na različnih ravneh kar tekmovali med sabo, kdo bo večkrat odpotoval v tujino, svoje obiske pri sorodnih strankah, deželnih vladah in na nižjih državnih ravneh so predstavljali kot velik uspeh za uveljavljanje Slovenije v svetu, manjkalo pa ni tudi tožarjenja čez politične nasprotnike.

Novembra 1990 je republiški sekretariat za mednarodno sodelovanje zunanjepolitično strategijo dopolnil in deloma tudi spremenil. V tem času (januarja 1991) je bil v vladi obravnavan tudi zakon o zunanjih zadevah, ki je nastajal več mesecev, vendar je bil deležen ostre kritike nekaterih članov, tako da je v skupščino prišel šele nekaj tednov pred osamosvojitvijo, konec maja 1991. Med prioriteta, ki jih je po plebiscitu sprejela skupščina je bil tudi začetek aktivnosti za včlanjenje Slovenije v mednarodne organizacije,¹⁸ vendar je bilo to glede na stališča zahodnih in drugih držav praktično nemogoče. Ruplova teza, da pot v Bruselj vodi preko Ljubljane in ne preko Beograda, je bila za tedanje evropsko in svetovno diplomacijo ne samo nesprejemljiva, ampak tudi nepojmljiva. Zelo jasno, da slovenska pot v evropske integracije vodi preko Beograda, je slovenskim politikom med obiskom v Ljubljani 1.

¹⁶ 8. seja IS RS 26. 6. 1990, Programske usmeritve izvršnega sveta sprejete in poslana v obravnavo skupščini, Arhiv vlade Republike Slovenije, glej tudi Rupel, Skrivnost države.

¹⁷ Magnetogram 7. seja P RS, 25. 6. 1990, Arhiv predsedstva.

¹⁸ Ocena razmer po plebiscitu in program aktivnosti za izvedbo plebiscitnih nalog, Poročevalec 29. 1. 1991, str. 6.

decembra 1990 (pred tem je obiskal Beograd) povedal italijanski minister Gianni de Michelis, tedaj eden redkih visokih zahodnih politikov, ki se je bil sploh pripravljen pogovarjati s slovenskim vodstvom na uradni ravni. Jedro sporočila je bilo, da samostojnosti Slovenije ne bo nihče priznal, ker je to predsednik za Češkoslovaško, Sovjetsko zvezo pa tudi druge države. Le če bi se vse republike odločile za odcepitev, bi bilo to realno dejstvo, ki bi ga zahod moral sprejeti. Evropske države ne bodo poslale svoje vojske, ki bi reševala nasprotja v Jugoslaviji. V integracijskih procesih so prve na vrsti Poljska, Madžarska in Češkoslovaška, z italijansko podporo bi bila četrta lahko Jugoslavija (pred Romunijo in Bolgarijo). Prepričljivost Ruplovih in Kučanovih argumentov o katastrofalnem ekonomskem in političnem položaju Slovenije v Jugoslaviji Michelisa ni ganila, ostal je odločen: enostransko odločanje Slovenije jo bo pripeljalo v osamelost. Edine tolažilne, vendar pomembne besede so bile, da tako stanje ne bo večno trajalo, da se bodo stvari spremenile (tudi v Sovjetski zvezi), vendar je treba vedeti, kdaj je pravi čas za določene postopke.¹⁹

V tem času se je zaradi kritik na račun vlade, da se prepočasi pripravlja na osamosvojitve, začela priprava štirinajstih projektov, med njimi tudi za zunanje zadeve (to področje so sicer zadevali tudi trije drugi projekti: gospodarski odnosi s tujino, finančne povezave s tujino, odnosi z drugimi republikami).²⁰ Osnovno izhodišče zunanjepolitične strategije je bila še vedno konfederalna ureditev Jugoslavije na podlagi mednarodne pogodbe, zunanja politika pa naj bi mednarodno skupnost skušala prepričati, da je slovensko - hrvaška opcija, ki so jo tako v Jugoslaviji kot v zahodnih državah zavračali, logična in nujna, prav tako pa tudi ukrepi, ki jih sprejemata. Slovenija naj bi, dokler bo še obstajala Jugoslavija v nespremenjeni obliki, delovala tudi v njenem zunanjepolitičnem sistemu, hkrati pa pripravljala svojega (v njem naj bi delalo okrog 300 ljudi, Slovenijo pa naj bi stal dvajset milijonov dolarjev letno). Sprememba usmeritve je zlasti zadevala regionalizem, ki se ga je dotlejš Slovenija oklepala pri uveljavljanju v evropskem prostoru. Te politike sicer ne bi smeli opustiti, vendar se mora Slovenija vključiti v evropske institucije kot nacionalna država, to je na ravni primarne ne pa sekundarne instance, kot je to označil Rupel poleti 1990.²¹ Pri tem čemer naj bi zaveznike iskala zlasti pri sorodnih postkomunističnih in sosednjih državah. Jasno pa je bilo, da je za mednarodno priznanje Slovenije bistveno stališče veselil, zlasti ZDA, SZ, ZRN in Japonske.²²

- ¹⁹ Zapis pogovora z ministrom za zunanje zadeve Italije Gianijem De Michelisom 1. decembra 1990 na predsedstvu Republike Slovenije, zabeležila Ida Močivnik, Arhiv predsedstva. De Michelis je sicer dober politični instinkt kasneje pokazal še večkrat, saj je v manj uradnih pogovorih trdo stališče ES relativiziral, nazadnje v času brionskih pogovorov in (precej nejasne) brionske deklaracije, ko je izrazil prepričanje, da bo Slovenija po trimesečnem moratoriju svobodna.
- ²⁰ Projekt zunanje zadeve je zajemal pripravo zakonodaje in deklaracij, program mednarodnih dejavnosti po osamosvojitvi, predloge za emisarje, ki naj bi tuje države obvestili o namenih in postopkih Slovenije in pripravo ter imenovanje pogajalskih misij, določitev prehodnega in dokončnega režima z Zveznim sekretariatom za zunanje zadeve, pripravo gradiv za informiranje tujih držav, pripravo potnih listov, urejanje vprašanja viz, odnosi s posameznimi državami in mednarodnimi organizacijami (Integralni projekt Osamosvojitve Slovenije, poročilo ob zaključku prve faze 30. 4. 1991, hrani pisec).
- ²¹ Dimitrij Rupel Slovenska pot do samostojnosti in priznanja, Kres, Ljubljana 1992, str. 106.
- ²² Elementi strateških usmeritev slovenske zunanje politike, Republiški sekretariat za mednarodno sodelovanje Ljubljana, november 1990, Arhiv vlade Republike Slovenije.

Temelje strategije je aprila 1991 podprla tudi skupščinska komisija za mednarodne odnose, kasneje pa vsi trije skupščinski zbori.²³ Rupel je v svojem uvodnem ekspoziju opozoril, da želijo zahodne države ohraniti enotno Jugoslavijo, zato mora Slovenija računati na dolgotrajne pritiske in veliko previdnost, ko bo šlo za priznavanje državnosti, obstaja pa tudi možnost izolacije Slovenije, na katero je vlada pripravljena, čeprav sicer računa, da do nje ne bo prišlo. Glede na trdo stališče zahodnih držav je slovenski zunanji minister rešitev za Slovenijo videl v t.i. postmodernem konceptu evropske ureditve, ki da je "tripasoven": Evropska skupnost, Srednjeevropske države in Jugovzhodne države. V meje Srednje Evrope morata biti vključeni tudi Slovenija in Hrvaška ter morda Bosna in Hercegovina, kar deli Jugoslavijo na njen zahodni in vzhodni del. Srednja Evropa naj bi se formirala kot gospodarska in carinska unija, ki bi se kasneje zlahka pridružila Evropski skupnosti. Tudi tretji pas, Vzhodna in Jugovzhodna Evropa naj ne bi bil izključen iz sistema.²⁴

Skupna srednjeevropska strategija se sicer iz vrste razlogov pri vključevanju v ES ni obnesla, čeprav si je Slovenija tudi po osamosvojitvi prizadevala za okrepitev stikov s srednjeevropskimi državami.

V času po plebiscitu si je Rupel prizadeval za reformo jugoslovanske diplomacije, vendar so njegove pobude naleteli na zavračanje in tudi posmeh. Šele 4. marca 1991 je prišlo do sestanka republiških sekretarjev za zunanje zadeve z zveznim sekretarjem Lončarjem (zadnji podoben sestanek je bil pred tem 16. julija 1990), na katerem pa je Lončar zgolj ugotovil, da mednarodna skupnost ni za odcepitev Jugoslavije, pač pa za njeno enotnost in demokratičnost, da je Jugoslavija zaradi sporov med republikami izgubila priložnost, da se pridruži evropskim integracijam, da za preživetje potrebuje štiri do pet milijard dolarjev kreditov, ki pa jih ne bo dobila, če republike ne bodo podrle Markovića. Zavrnil je možnost internacionalizacije jugoslovanske krize z besedami "Jugoslavija še nikoli ni bila na tako nizki ravni, da bi ji tujina ponujala dobre usluge" ter trdil, da v primeru razpada države nobena meja ni garantirana in da do vseh sosed mejna vprašanja ostajajo odprta. Ruplove predloge po pripravi različnih variant razdružitve in po reformi zveznega sekretariata za zunanje zadeve, je zavrnil.²⁵

V odnosu do Jugoslavije se je v Sloveniji oblikovalo stališče, da federacija ne more biti enakopraven partner za pogajanja, pač pa so to lahko le narodi, ki so Jugoslavijo ustvarili in ki se morajo – po načelu izvirne suverenosti – sami neposredno med sabo dogovoriti, kakšna bo v bodoče. Tako izhodišče je bilo v osnovi pravilno, slaba stran pa je bila, da Slovenija federalnih organov, (ki pa na dogovore niso bili pripravljeni), ni mogla enostavno ignorirati. Razmere so se še bolj zakomplicirale z neizvolitvijo Stipeta Mesića za predsednika predsedstva SFRJ 15. maja 1991. Do kolikor toliko enakopravnih pogovorov s federalnimi organi, predvsem z Markovićem, je prišlo šele nekaj tednov pred osamosvojitvijo, do dejanskih

²³ Poročilo k Temeljem strategije zunanje politike Slovenije, Komisija za mednarodne odnose Skupščine republike Slovenije, 22. april 1991, Arhiv Državnega zbora republike Slovenije.

²⁴ Rupel: Skrivnost države, str. 108–111. To tezo je Rupel zaradi negativnih odzivov na slovensko osamosvojitve kasneje še dodelal, o čemer bo govora v nadaljevanju.

²⁵ Zabeležka razgovora republiških sekretarjev in ministrov za zunanje zadeve z zveznim sekretarjem za zunanje zadeve v Beogradu, dne 4. 3. 1991, zabeležil Matjaž Kovačič, Arhiv vlade Republike Slovenije, glej tudi Rupel: Skrivnost države, str. 93 in 100–101.

pogajanj pa na osnovi brionske deklaracije, čeprav je pred tem Ante Marković (tudi z obiski v Sloveniji) skušal slovensko vodstvo prepričati, naj odstopi od osamosvojitvenih načrtov (ni pa se bil pripravljen odreči pooblastilom, ki jih je imela federacija). V začetku leta 1991 (Jugoslavija je tedaj ekonomsko zaradi srbskega vdora v monetarni sistem praktično že razpadla) je Slovenija opravila pogovore s predstavniki vseh republik in jih seznanila s plebiscitno odločitvijo. Ponujala je možnost zveze samostojnih, suverenih in neodvisnih držav (konfederacijo) ali pa ekonomsko skupnost. Enakega mnenja je bila le Hrvaška (obe republikli sta kasneje pripravili tudi predlog konfederalne pogodbe), Črnogorci so bili za "moderno federacijo", Makedonci so dopuščali "vse opcije", če se le zanje jugoslovanski narodi dogovorijo, Bosanci so vztrajali pri modificirani zvezni državi.²⁶ Največ prahu je v javnosti dvignilo srbsko-slovensko srečanje, ker je v sporočilu za javnost pisalo, da mora reševanje jugoslovanske krize izhajati iz "prava naroda na samoopredeljenje koje ne može biti ničim ograničeno osim jednakim i istim takvim pravom drugih naroda", pri čemer pa "ostvarivanje toga prava... podrazumeva uvažavanje specifičnosti i različitosti u interesima i ne može biti na štetu drugih naroda... Sporen je bil zlasti stavek, da "Slovenija uvažava interes srpskog naroda da živi u jednoj državi i da budući jugoslovenski dogovor taj interes treba da poštuje."²⁷ Srbski mediji so – iztrgano iz konteksta – poudarjali zadnji stavek in v tem videli podporo srbskim zahtevam, slovenska stran pa drugi del izjave, ki so ga povezovali s helsinškim načelom o (nasilnem) nespreminjanju meja.²⁸ Na Hrvaškem je prišlo do sumničenj, da se Srbija in Slovenija dogovarjata o slovenskem odhodu iz federacije, Hrvaška pa naj bi v njej ostala. Kučan je tovrstne dogovore zanikal – razen neformalne Miloševićeve ponudbe med srečanjem predsednikov na Brdu, kjer naj bi mu Milošević dejal, da drugi ne vedo kaj hočejo in naj bi se onadva dogovorila, kaj se da narediti z Jugoslavijo²⁹ medtem ko sta se Milošević in Tuđman dejansko bolj ali manj tajno sestajala.

Dvajsetega februarja 1991 je slovenska skupščina sprejela resolucijo o sporazumni razdružitvi, vendar se skupščine drugih republik do nje sprva niso opredelile (razen hrvaškega sabora, ki je sprejel podobno resolucijo).³⁰ Bistvenega napredka niso prinesli niti pogovori v predsedstvu SFRJ (razširjeni s predsedniki

²⁶ Zabeležka o razgovoru z delegacijo SR Bosne in Hercegovine v Sarajevu, 26. januarja 1991, Zabeležka o razgovoru z delegacijo Črne Gore v Ljubljani 30. 1. 1991, Zabeležka o razgovoru z delegacijo SR Makedonije v Ljubljani, 6. 2. 1991, Arhiv predsedstva.

²⁷ "Saopštenje" z razgovora delegacije Srbije (Slobodan Milošević; dr. Slobodan Unković, predsednik srbske skupščine; dr. Dragutin Zelenović, mandatar za sestavo nove vlade; dr. Stanko Radmilović, predsednik srbskega izvršnega sveta; Milan Kučan; dr. France Bučar, predsednik slovenske skupščine; dr. Dušan Plut, član predsedstva RS; dr. Jože Mencinger, podpredsednik slovenskega izvršnega sveta; Arhiv predsedstva. Dokument je brez datuma, srečanje je bilo 24. januarja 1991.

²⁸ Slovenci uvek plačaju račune, intervju z Milanom Kučanom, *Vreme*, 27. november, leto VI, 1995, št. 266, str. 18-19.

²⁹ Prav tam.

³⁰ V odgovor na hrvaško resolucijo sta Srbski nacionalni svet in Izvršni odbor SAO Krajine v Kninu sprejela resolucijo o razdružitvi SAO Krajine od Hrvaške z obrazložitvijo, da Krajina nima razloga, da bi se ločila od jugoslovanske države, na Hrvaškem pa je prišlo do prvih incidentov (v Pakracu), sledili pa so spopadi na Plitvicah med hrvaško policijo in milico SAO Krajine, kmalu pa se je v spopad vključila tudi armada. Aprila je SAO Krajina sprejela sklep o priključitvi k Srbiji.

republik), niti srečanja predsednikov (predsedstev) republik, ki so potekala v marcu in aprilu.³¹ Na srečanju na Brdu so predsedniki prvič resneje razpravljali o dveh opcijah: zvezi suverenih držav (zanjo sta bili Slovenija in Hrvaška) in Jugoslaviji kot "enotni demokratični državi."³² Ena zadnjih misij, s katero sta – tokrat Kučan in Drnovšek – skušala na slovensko in hrvaško stran konec maja pridobiti Makedonijo in Bosno je nakazala spremembe v stališčih – obe republikli sta dopuščali zvezo suverenih držav oz. nekaj vmesnega med federacijo in konfederacijo (tak predlog sta oblikovala Gligorov in Izetbegović in ga ponudila v razpravo).³³ Še dva meseca prej bi bilo tako izhodišče za pogajanja – kljub hudemu pritisku radikalnega dela Demosa, da se Slovenija odcepi ne glede na posledice – najbrž sprejemljivo tudi za Slovenijo, konec maja, v razmerah popolne blokade jugoslovanskega ekonomskega in političnega sistema, pod grožnjo državnega udara, mednacionalnih konfliktov in že tudi posamičnih oboroženih spopadov pa ni imel več nobene perspektive, čeprav so ga tedaj podprle tudi evropske države in ZDA.

STALIŠČE EVROPSKE SKUPNOSTI IN ZDA: ENOTNA IN DEMOKRATIČNA JUGOSLAVIJA

Do spomladi 1991 je bila Jugoslavija v reševanju krize prepuščena sama sebi, kar je bil glavni namen jugoslovanske diplomacije. V nasprotju s tem si je slovenska prizadevala za internacionalizacijo jugoslovanskega problema.³⁴ Evropska

³¹ Prvi sestanek je bil 27. marca v Splitu, sledil je Beograd, 4. aprila Brdo pri Kranju 11. aprila, nato pa Ohrid 18. aprila in nazadnje Cetinje 29. aprila (sporočila s srečanj predsednikov republik in predsednikov predsedstev republik, arhiv P RS).

³² Po slovenskem in hrvaškem predlogu bi se republike formirale kot samostojne, suverene in neodvisne države, bile bi subjekt mednarodnega prava znotraj dotedanjih jugoslovanskih in mednarodnih meja. Skupnost bi temeljila predvsem na ekonomskih interesih, skupnem tržišču in morda carinski in monetarni uniji. Na skupnem tržišču bi bil svoboden pretok blaga, uslug, kapitala in delovne sile ter bila zagotovljena zaščita okolja. Skupnost bi tudi zagotavljala obrambo pred zunanjim napadom. Po srbskem in črnogorskem predlogu bi bila Jugoslavija enotna, demokratična zvezna država, v kateri bi narodi in republike del svojih pravic prenesli na Jugoslavijo, skupni interes, ki bi ga uresničevala federacija v imenu republik bi bilo področje človekovih, državljanskih in nacionalnih pravic, ekonomskih funkcij, varnosti in obrambe (skupne oborožene sile in oborožene sile republik) in mednarodnih odnosov (subjekt mednarodnih odnosov bi bila federacija, republike pa bi imele to pravico na področju regionalnih in kulturnih povezav). Makedonija je bila za zvezo suverenih držav, o posameznih pooblastilih federacije pa naj bi se dogovorili. Bosna in Hercegovina je zastopala stališče, da se morajo o izbiri med obema opcijama bosanski narodi odločiti na referendumu. Tudi sicer je bil sprejet sklep, naj bi referendum izvedli v vseh republikah najkasneje do konca maja, republiške skupščine pa naj bi se opredelile do slovenskega predloga za združitev. Srbija in Hrvaška sta tudi ustanovili mešano komisijo, ki naj bi reševala medsebojne spore. Saopštenje (priopčenje), Brdo kod Kranja 11. 4. 1991, Arhiv predsedstva.

³³ Zabeležka razgovora v Sarajevu in Skopju, dne 28. maja 1991 (sestankov so se v Sarajevu udeležili Kučan, Drnovšek, Izetbegović, član predsedstva SFRJ iz BiH Bogić Bogičević, v Skopju pa Gligorov, predsednik sobranja Stojan Andov in član predsedstva SFRJ dr. Vasil Tupurkovski, zapisal dr. Miha Ribarič).

³⁴ Po Jovičevih informacijah (Zadnji dnevi SFRJ str. 83), ki jih je nekaj kasneje potrdil tudi nemški tednik Spiegel, naj bi jugoslovanski problem skušale internacionalizirati že slovenske in hrvaške socialistične oblasti po tajnem sestanku predsednikov predsedstev Slovenije in Hrvaške Janeza Stanovnika in Iva Latina 10. decembra 1989 v gradu Brežice blizu Zagreba. Predsednika naj bi se

skupnost je več zanimanja za dogajanje v Jugoslaviji začela kazati jeseni 1990 (nekako od oktobra dalje). ES, pa tudi posamezni državniki in politiki so ob raznih priložnostih Markoviću izrekli podporo, tako mu je npr. Helmut Kohl 19. februarja 1991 pisal pismo, v katerem je izrazil podporo enotni Jugoslaviji in izrazil pričakovanje, da bodo narodi in republike razvili novo obliko sožitja v demokratičnem dialogu in brez uporabe sile.³⁵ S stopnjevanjem krize pa se je ES v razmere začela tudi neposredno vmešavati. Njeno stališče do razmer v Jugoslaviji, je četrtega aprila prišla sporočiti delegacija ES v kateri so bili zunanji ministri Italije Gianni De Michelis, Luksemburga Jacques Poos in Nizozemske Hans Van Den Broek.³⁶ Jacques Poos je v razgovoru z Markovičem dejal, da v ES lahko pride samo enotna in demokratična Jugoslavija in da si ES ne more predstavljati, da bi imela odnose s šestimi ločenimi jugoslovanskimi državami. Podprl je Markovičeve reforme in se zavzel za zvezne volitve.³⁷ Zaradi krize v Jugoslaviji, pa ES ni bila pripravljena razpravljati o pridružitvenem sporazumu, čeprav je Jugoslavija vložila vlogo že v februarju 1990. Skoraj v istem času (28. marca) je Marković dobil pismo od Busha, ki mu ga je izročil Zimmerman. V pismu je Bush podprl Markovičeve reforme, zapisal, da ZDA ne dajejo niti ne bodo dale prednost katerikoli nacionalni ali etnični skupini v Jugoslaviji, izrazil upanje, da se bodo "razlike med narodi rešile v okviru enotne demokratične Jugoslavije in obljubil, da ZDA ne bodo spodbujale ali nagrajevale tiste, ki želijo državo razbiti."³⁸ Podobno je med srečanjem s Kučanom 20. marca nastopil nemški zunanji minister Genscher, ki je "močno svetoval", naj Slovenija ne hiti in še posebej, naj ne sprejema unilateralnih potez, ampak naj raje išče možnosti za obdržanje Jugoslavije skupaj na drugačnih ustavnih osnovah.³⁹ Mesec dni kasneje, 22. aprila je ameriški ambasador Zimmermann isto ponovil na predavanju o Sloveniji in KVSE v Cankarjevem domu. Slovencem

dogovorila, da bosta prosila zvezno vlado v Bonu, naj v februarju 1990 skliče mirovno konferenco v Frankfurtu, na kateri bi poleg šestih jugoslovanskih republik sodelovale tudi Avstrija, Italija in Francija. Jugoslavija naj bi se s pomočjo ES preobrazila v zvezo držav (konfederacijo). Iskanje pomoči pri evropskih državah je potekalo v času, ko je Slovenija preživljala velik pritisk iz Srbije (vključno z gospodarsko blokado), ker je za 1. december 1989 napovedani "miting resnice" v Ljubljani prepovedala. Hkrati je tudi ameriški ambasador v Jugoslaviji Zimmerman zvezno vlado prepričeval, naj demonstracije v Sloveniji omogoči, Stanovniku pa na razgovoru 5. decembra rekel, da je upal, da bo Slovenija demonstracije lahko dovolila, čeprav je pokazal nekaj razumevanja tudi za Stanovnikove argumente, zakaj jih Slovenija ni mogla dovoliti (Prevod razgovora predsednika predsedstva SR Slovenije Janeza Stanovnika z veleposlanikom ZDA v SFRJ gospodom Warrenom Zimmermanom, 5. 12. 1989, hrani pisec). Navedeno Zimmermanovo stališče – kot še nekatera druga kasnejša – kaže na popolno nerazumevanje dogajanja v Jugoslaviji, saj je pravico do srbskega zborovanja v Ljubljani zahteval potem, ko je bilo v drugih delih države že organiziranih več kot 40 mitingov in nasilno zamenjana oblast v Vojvodini, na Kosovu in v Črni Gori.

- 35 Michael Libal: *Limits of Persuasion, Germany and the Yugoslav crisis, 1991-1992*, Praeger Westport, Connecticut 1997, str. 6 (dalje: Libal: *Limits of Persuasion*)
- 36 T.i. "trojke" ES so bile sestavljene po načelu trenutno predsedujoče države v ES, prejšnje in prihodnje predsedujoče, menjave potekajo vsakih šest mesecev,
- 37 Predrag Tasić: *Kako sam branio Antu Markovića, NIP, Skopje 1993*, str. 89 (dalje: Tasić, *Kako sam branio Antu Markovića*).
- 38 Predrag Tasić: *Kako sam branio Antu Markovića*, str. 86. Po Tasićevem mnenju je pismo podpore prišlo v času, ko sta hotela Tuđman in Milošević zrušiti Markovića o čemer naj bi se dogovorila mesec dni prej v Karadordevu
- 39 Libal: *Limits of Persuasion*, str. 6.

je svetoval, naj rok za razdružitve podaljšajo, Slovenija naj naredi vse za boljšo Jugoslavijo, saj bo v primeru odcepitve ostala izolirana.⁴⁰

Konec aprila je bilo stanje v zvezi z mednarodnim položajem Slovenije po gradivih in ocenah Republiškega sekretariata za mednarodno sodelovanje približno takšno: mednarodna skupnost daje poudarek enotni, demokratični Jugoslaviji, ne pristaja na njen razpad. Na to bi morda pristala le pod pogojem, da do razdružitve pride na temelju dogovora brez nevarnosti za oborožene konflikte in na osnovi zagotovil o celovitem izvrševanju mednarodnih obveznosti Jugoslavije. Iz deklaracije Ministrskega sveta Evropske skupnosti in pisma predsednika ZDA predsedniku jugoslovanskega izvršnega sveta bi se dalo sklepati, da bi mednarodna skupnost verjetno skušala s političnimi in ekonomskimi ukrepi posredovati proti Jugoslaviji, če bi v njej prišlo do nasilnega urejanja razmer. Podobna stališča imata tudi sosednji Italija in Madžarska. Nekoliko bolj je stališčem Slovenije in Hrvaške naklonjena Avstrija, ki pa verjetno ne bo nastopala ločeno od drugih držav (Slovenija pa je računala, da bo lahko preko nje finančno poslovala in da bi preko njene diplomatske službe vzdrževali stike s tretjimi državami, na kar je bila Avstrija načelno pripravljena, op. B. R.). Odcepitev Slovenije bi bila morda hipotetično priznana v primeru vojne ali razpada jugoslovanskega ekonomskega in državnega sistema, takojšnja enostranska odcepitev pa bi – vsaj v prvem trenutku – naletela na nasprotovanje. Od slovenskih rezerv in potencialov bi bilo odvisno ali bo uspela zdržati vse pritiske in se nato postopoma vključila v mednarodne ekonomske in politične tokove, vendar je trajanje tega obdobja nemogoče predvideti.⁴¹ Razlogi za tako politiko mednarodne skupnosti so bili po oceni slovenskega ministra za zunanje zadeve le slab mesec pred osamosvojitvijo naslednje: strah pred sprožitvijo dezintegracijskih procesov drugod (Sovjetska zveza, Češko-slovaška, Italija), strah pred varnostjo posojil in naložb, ki imajo federalni značaj, možna nestabilnost prostora, čez katerega potekajo važne poti in komunikacije. Enotnost Jugoslavije podpirajo pod naslednjimi pogoji: demokratičnost političnih procesov, tržno gospodarstvo, spoštovanje človekovih pravic, mirno civilno reševanje sporov, vendar se "pogoji podpore podrejajo strateškim zahtevam. Iz tega lahko sklepamo, da je podpora enotnosti Jugoslavije tako rekoč brezpogojna."⁴² Slovenska zunanja politika se je znašla pred izjemno težko nalogo spremeniti tak način razmišljanja, saj razdružitve ni mogoče izpeljati brez pomoči drugih držav.

Zvezni vrh je – še posebej od plebiscita dalje – skušal slovensko diplomacijo čim bolj ovirati, ji preprečevati vstop na mednarodne konference ali onemogočiti, da bi tam s svojimi stališči prepričevala tuje državnike, predvsem pa predstavila svoje videnje jugoslovanske problematike.⁴³ Hkrati je zbiral mnenja zahodnih

⁴⁰ Dnevnik, 23. 4. 1991.

⁴¹ Izvršni svet republike Slovenije, Osamosvajanje Slovenije, Gradivo 2, str. 3-15, Arhiv vlade Republike Slovenije.

⁴² Vidiki mednarodnega združevanja, razgovor v P RS, 20. 5. 1991 (magnetogram, razprava dr. Dimitrija Rupla), Arhiv predsedstva.

⁴³ Eden takih primerov je bil npr. vrh KVSE novembra 1990 v Parizu, kjer so bili sicer na pritisk Slovenije v delegaciji tudi predstavniki republik, vendar so Ruplu preprečili nastop in tudi organizacijo tiskovne konference (predstavniki baltskih držav so bili še na slabšem, saj so konferenco na intervencijo Mihaila Gorbačova pri gostitelju Françoisu Mitterrandu morali celo zapustiti).

držav, v različnih krogih pa so preigravali razne strateške variante, katerih osnovna ugotovitev je bila, da gre velikim silam za uničenje komunizma v Jugoslaviji, da Jugoslavija po koncu hladne vojne strateško ni več relevanten dejavnik, da se obnavlja velikonemški vpliv, poleg velike Nemčije pa naj bi (pod vatikanskim vplivom) obnovili tudi katoliško Srednjo Evropo.⁴⁴ Informacije so si bile često nasprotujoče, najbolj pa je zlasti vrh vojske marca 1991, po tajnem obisku ministra za obrambo Veljka Kadrijevića v Moskvi, pretreslo spoznanje, da Jugoslavije ob morebitni intervenciji zahoda (zaradi uvedbe izrednega stanja s strani JLA) Sovjetska zveza ne bo zaščitila in da celo ni jasno, ali ji bo sploh nudila kakšno pomoč razen diplomatske. Drugo spoznanje je bilo, da ZDA računajo na razpad Jugoslavije, kar je novembra 1990 objavil novinar David Binder.⁴⁵ Še pred objavo je Svet za nacionalno varnost ZDA ocenil, da so oboroženi spopadi v Jugoslaviji neizogibni, o analizi CIE pa je ameriški veleposlanik v Jugoslaviji Warren Zimmermann obvestil Budimirja Lončarja, vplivni podsekretar Lawrence Egelburger pa naj bi celo izjavil, da "ZDA ne bodo obrnile hrbta Sloveniji, če se bo odločila, da se izloči."⁴⁶ Dejansko se je ameriška politika po Miloševićevi zmagi na volitvah decembra 1990 vedno bolj odmikala od jugoslovanskega vprašanja in problem prepuščala ES, zlasti pa Nemčiji, čeprav je še naprej vztrajala pri enotni Jugoslaviji.

Stališča posameznih držav so bila nekaj tednov pred osamosvojitvijo po ocenah slovenskega državnega vodstva (tehtali so se zlasti gospodarski odnosi, kjer je vodstvo pričakovalo jedro težav in glavno bitko za preživetje, mednarodnega priznanja v kratkem času ni pričakoval nihče) naslednja: Avstrija je naklonjena (ne bo pa sama priznala Slovenije), na prijateljsko pomoč kar zadeva gospodarstvo je možno računati tudi v ZRN, težav ne bo na Madžarskem, čeprav tu ni "velikih možnosti za gospodarsko oporišče slovenske osamosvojitve", pričakovati je razumevanje Švice, zgolj upati, da ne bodo preveč nasprotovale druge članice EFTA in da bosta pomagala Belgija in Benelux. Nizozemsko politiko so ocenjevali kot "zadržano" (dejansko je oceptivni ves čas močno nasprotovala, kar se je odražalo tudi v kasnejših potezah vplivnega Hansa Van Den Broeka, in nato Henrya Wynaendtsa, ki je julija postal vodja evropske posredniške misije v Jugoslaviji, nato pa Carringtonov pomočnik pri izvajanju Konference o Jugoslaviji⁴⁷ – op. B. R.) Ni

⁴⁴ Več o tem glej: Veljko Kadrijević: *Moje videnje raspada, Politika*, Beograd 1993 in Jović: *Zadnji dnevi SFRJ*.

⁴⁵ David Binder: *Yugoslavia seen breaking up soon (C.I.A. paper Predicts Action in 18 Months and Adds Civil War Is Likely)*, *The New York Times*, Vol CXL, No 48, p A-7, November 28, 1990.

⁴⁶ Jović: *Zadnji dnevi SFRJ*, str. 216 in 217. Zimmerman in State Department naj bi sicer take ocene zavračala (vključno z možnostjo državnega udara v Jugoslaviji), Egelburgerjeva izjava pa je bodisi napihnjena ali pa v funkciji grožnje, naj JLA ne izvaja državnega udara, saj so ZDA tedaj še trdno branile stališče enotne Jugoslavije, Egelburger pa je veljal za prosrbskega človeka, čeprav naj bi (po Jovićevih informacijah) februarja 1991 že dopuščal možnost raspada Jugoslavije (v izogib državnemu udaru) in nato oblikovanja nove skupnosti.

⁴⁷ Henry Wynaendts je zvesto sledil Van Den Broekovi politiki (za katero so sicer stale tudi ZDA, Velika Britanija in Francija ter še nekatere države). Z nizozemskim Folkerjem F-27 je v spremstvu tajnice Edith Van Der Eek in pomočnika Huga Siblesza po Van Den Broekovih naročilih skoraj leto dni neutrudno letal od ene republiške prestolnice do druge in skušal doseči sporazum med jugoslovanskimi voditelji ter ohraniti Jugoslavijo vsaj v ohlapni obliki. Zlasti pa se je angažiral v času vojne na Hrvaškem, ko je požrtovalno skušal doseči številna premirja in zagotoviti delovanje

veliko upanja, da bi samostojnost priznala in sprejela Francija. Odkrito nasprotuje Španija (lahko pa gospodarsko pomaga Katalonija), Portugalska je za slovenske pobude "gluha." Velika Britanija "pozorno spremlja" slovenske aktivnosti. Ključni za prodor Slovenije sta ZDA in Italija. ZDA podpirajo federalno rešitev (ta politika bi se sicer lahko spremenila zaradi Nickels-Bentleyevega amandmaja, ki kaznuje nedemokratske republike, vendar je po ocenah avstrijskega zunanjega ministra Aloisa Mocka ameriški zunanji minister James Baker "slabo informiran o jugoslovanski situaciji in nič o slovenski"). Italija predvsem sledi ameriški politiki. Problem je Pentagonala, ki jo vodi Gianni de Michelis, ta pa je pod Lončarjevim vplivom.⁴⁸ Edina država, ki je bila takoj pripravljena priznati Slovenijo je bila Južna Afrika.

Slovenskemu vodstvu je bilo jasno, da gre, "za igro, ko ne moreš nič vnaprej predvideti", saj priznanja ni mogoče dobiti brez osamosvojitve oz. pred njo.⁴⁹ Vodstvo je računalo je na to, da bo večina držav dalj časa opazovala, kako Slovenija napreduje kot samostojna država, veliko bo odvisno tudi od tega, kako bo akt pojmovan (kot razdružitev, razpad Jugoslavije ali odcepitev) in pa, kako bo ravnala Nemčija, ki bo kot predsedujoča ES imela ključno vlogo.⁵⁰ Eden najtežjih

opazovalne misije. Sam je v enem od razgovorov Mesiću dejal, da se boji, da mu bodo očitali naklonjenost do Slovenije, ker je bil v mladosti zaljubljen v Slovenko. Iz njegovega opisa dogajanja v sicer diplomatsko zadržani knjigi, ki jo skuša poživiti z opisi jugoslovanskih politikov (*L'engagement. Chroniques Yougoslaves. Juillet 1991 – Aout 1992. Denoël, Paris 1993*), pa kakšne pretirane naklonjenosti do obeh republik ni opaziti, vendar – vsaj v primeru Slovenije – tudi ne izrazito negativnih ocen. Morda je to posledica dejstva, da je bila knjiga napisana po vojni na Hrvaškem, v času vojne v Bosni in po propadu Carringtonove Konference o Jugoslaviji, kar je Slovenijo postavljalo v precej drugačno luč kot v času Wynaendtsovega delovanja. Wynaendts je veliko upov polagal v Markovića, za katerega je menil, da lahko pomaga obnoviti Jugoslavijo. Dolgo je zaupal tudi Kadrijeviću. Nasprotoval je nemški politiki, ki si je prizadevala za priznanje Slovenije in Hrvaške in skušal doseči, da bi podaljšali brionski moratorij. Viktor Meier (Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 319 in 320), pa tudi nekateri drugi publicisti z nemškega govornega področja, ki so spremljali dogajanje, Wynaendtsovo vlogo ocenjujejo zelo kritično, kot podaljšano anglosaksonsko politiko, ki je bila bodisi enostranska, bodisi naivna. Ta ocena je sicer razširjena na vlogo celotne nizozemske diplomacije v jugoslovanski krizi, od Van Den Broeka preko Wynaendtsa do nizozemskih predstavnikov v opazovalni misiji ES v Zagrebu, še posebej pa njenega vodje veleposlanika Van Der Valka (ta je bil po poročilih slovenskega predstavništva pri opazovalni misiji v dobesedno sovražnih odnosih s Hrvaško). Van Der Valk je tudi o ravnanju slovenskih oblasti v zvezi z uresničitvijo brionske deklaracije ES sprva pošiljal negativna poročila. O tem je Milana Kučana na razgovoru 16. 8. Obvestil tudi Wynaendts (Osnovni poudarki iz razgovora predsednika predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana s posebnim odposlancem predsedujočega ES veleposlanikom Wynaendtsom 16. 8. 1991 na Strmolu, Arhiv ministrstva za zunanje zadeve). Van Der Valkov odnos je potem (kot kažejo zapisniki razgovorov s slovenskimi predstavniki pri opazovalni misiji v Zagrebu) postal bolj spravljiv. Nizozemski opazovalci so si v Sloveniji med vsemi najbolj prizadevali, da se razmere vrnejo na stanje pred 25. junijem. Še zlasti jih je motilo, ker na nekatere mejne prehode niso bile vrnjene jugoslovanske oznake in zastave. Meier celo navaja, da je tedaj v Sloveniji slišal komentarje: Osvobodili smo se Srbov, sedaj bi se morali še Nizozemcev (Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 320).

⁴⁸ Vidiki mednarodnega razdruževanja, razgovor v P RS, 20. 5. 1991, Arhiv predsedstva, magnetogram (uvodna razprava dr. Dimitrija Rupla).

⁴⁹ Prav tam, str. 17.

⁵⁰ Upanje, da bo Nemčija pomagala Sloveniji in Hrvaški ni bilo neupravičeno. V Nemčiji so posamezne stranke že konec maja imele drugačno stališče od uradne politike. Eden od vodilnih zunanjepolitičnih ekspertov v parlamentu, član SPD Norbert Gansel je, potem, ko je skupaj s sku-

problemov bodo mednarodne finančne institucije, ki bodo hotele izterjati jugoslovanski dolg od tistega, od katerega ga bodo lahko in s tem pogojevale včlanitev. Iluzij pred osamosvojitvijo ni bilo, saj je "sedaj popolnoma jasno, da bosta Evropa in ZDA pripravljene tolerirati tudi obrambne integritete Jugoslavije, se pravi zaprtje meja."⁵¹ To prepričanje se je še utrdilo po obisku predsedujočega Evropske skupnosti Jacquesa Santerja in predsednik Komisije Evropske skupnosti Jacquesa Delorsa 29. in 30. maja v Beogradu (še pred tem je sredi maja s štiridesetminutnim telefonskim pogovorom ponovno podporo Markoviću dal Bush, Mitterrand in Kohl pa sta po prvih krvavih spopadih na Hrvaškem podobno pismo, kot ga je Kohl poslal Markoviću, februarja poslala vsem članom zveznega predsedstva in predsednikom republik). Obiskovalca sta prišla z mandatom dvanajsterice, ki je bila "zaskrbljena" zaradi položaja v Jugoslaviji, da bi zbrala informacije o krizi v predsedstvu SFRJ (neizvolitvi Mesića) "v nobenem primeru" pa naj obisk ne bi pomenil vmešavanja v notranje zadeve Jugoslavije, ker naj bi bila po oceni dvanajsterice Jugoslavija sama zmožna reševati svoje probleme. Ločeno sta se pogovarjala z Mesićem, Tupurkovskim in Jovićem, z Markovićem (pogovor z njim je v presledkih trajal kar osemnajst ur) in Lončarjem ter s predsedniki republik (po pričevanju Predraga Tasića naj bi Markoviću zaupala, da sta bila presenečena nad njihovim nezanimanjem za ekonomske in socialne probleme v državi). Podpora njihovi misiji je bila v ES popolnoma enotna, Gianni de Michelis je npr. v tistem času zapisal, da bo Slovenija ostala še petdeset let izolirana, če bo enostransko razglasila neodvisnost.⁵²

Milan Kučan jima je v svojem odgovoru na vprašanje, kaj se bo zgodilo, če Slovenija 26. junija razglasi, neodvisnost in ali ne bo to enostransko dejanje dejal, da je možnost za dogovor med republikami do 26. junija minimalna, vendar je Slovenija vezana s plebiscitom in če ne bo dogovora, bo to enostransko dejanje. Slovenija pa pričakuje, da bo potem prišlo do resnih pogajanj s tistimi, ki so jih doslej arogantno odbijali.⁵³

pino parlamentarcev obiskal Jugoslavijo, napisal poročilo, v katerem je ugotovil, da je Jugoslavija v globoki krizi, ki bo pripeljala do državljanske vojne, zaradi česar bi ES morala opustiti stereotip o "enotni, demokratični Jugoslaviji" in priznati jugoslovanskim narodom pravico do samoodločbe, čeprav bo to pripeljalo do neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. Pričakovanja Hrvaške je povezal z avtonomijo za srbsko manjšino, notranje meje naj se ne bi spreminjale brez soglasja, OZN pa naj bi nudila zaščito tistim republikam, ki so želele za lastno obrambo ustvariti svoje armade. 19. junija 1991 (prav v času, ko je KEVS v Berlinu razpravljalo o Jugoslaviji) je to pripeljalo do Resolucije Bundestaga o krizi v Jugoslaviji, ki so jo predlagale CDU/CSU, FDP in Zveza zelenih 90, podprlo pa še več drugih strank. Bila je sicer mnogo bolj kompromisna, vendar je priznavala pravico do samoodločbe in odcepitve s poudarkom, da je v interesu ES, da Jugoslavija ostane kot zveza šestih republik (Libal: Limits of Persuasion, str. 7-8, Ivanković: Bonn, druga hrvatska fronta – besedilo resolucije, str. 173-176).

- 51 Vidiki mednarodnega razdruževanja, razgovor v P RS, 20. 5. 1991, Arhiv predsedstva, magnetogram, str. 24, razprava Milana Kučana.
- 52 Die österreichische Jugoslawienpolitik, Österreichisches Jahrbuch für Politik 1992, Oldenburg, Verlag für Geschichte und Politik, eine Publikation der politischen Akademie 1992, str. 829.
- 53 Zapis o razgovoru predsednika Predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana s predsednikom ministrskega sveta Evropske skupnosti Jacquesom Santerjem in predsednikom Komisije Evropske skupnosti Jacquesom Delorsom 30. 5. 1991 v Beogradu, zabeležil Marko Kosin, Ljubljana, 3. 6. 1991, Arhiv predsedstva.

V svojem govoru sta povedala stališče ES: Jugoslavija se mora demokratizirati, vendar tudi ohraniti, spoštovati je treba institucionalni in državni okvir, notranje in zunanje meje Jugoslavije, izogniti se je treba enostranskim aktom in unilateralnim dejanjem, zagotoviti izvolitev Mesića.⁵⁴ ES podpira program reform Anteja Markovića, Evropa je pripravljena dati toliko pomoči, kot jo bo Jugoslavija želela (vendar pod pogojem, da se razmere umirijo), odpisati polovico dolgov (2,7 milijarde dolarjev), reprogramirati preostanek v t.i. pariškem klubu, podpreti konvertibilni dinar (z dodatno milijardo dolarjev) itd., vendar je za to pomoč malo možnosti, dokler bo situacija blokirana. V Markovićevi vladi so sprva evforično ocenjevali, da je ES Jugoslaviji ponudila več kot kdajkoli prej kakšni drugi državi (v nekaj tednih naj bi dobila pet milijard dolarjev), potem pa, ko denarja ni bilo, da je ES Markovića pustila na cedilu, zaradi česar je izpadel kot blefer. Ta dvolična politika naj bi že kazala, da se Evropa potihem pripravlja na razpad Jugoslavije. Kučanova ocena po obisku je bila, "da bi ob pozitivnem stališču naše vlade (zvezne, op. B. R.) tudi Evropska skupnost več ali manj mirno tolerirala vojaško intervencijo v Sloveniji."⁵⁵ (Take ocene je – iz sovjetskih, italijanskih in še nekaterih virov – dobivalo tudi zvezno oz. srbsko vodstvo, op. B. R.). Njuna ocena je, da nobena od strani ne bo popustila, to bo pripeljalo v konflikt, ki bo problem za Evropo, ker ogroža njeno varnost. Ne verjameta, da bo po odhodu Slovenije možno vzpostaviti kakršnokoli novo skupnost. V tem smislu bosta tudi napisala poročilo za sestanek evropske komisije, ki naj bi bila 29. junija. Kučanovo mnenje je še potrdil Rupel, ki se je pravkar vrnil s turneje po skandinavskih državah in ocenil, da vse bolj prihaja v poštev "črna varianta" (to je gospodarska in politična blokada, zaprtje meja, intervencija JLA, op. B. R.).⁵⁶

Slovensko vodstvo ni bilo v lahkem položaju in bolj kot se je bližal dan osamosvojitve, ostrejšje so bile razprave, zlasti v zvezi z vprašanjem, koliko je Slovenija gospodarsko pripravljena na osamosvojitve (polemika je izzvala zlasti izjava finančnega ministra Dušana Šešoka 5. junija v skupščini, ko je dejal, da se bo Slovenija normativno sicer osamosvojila, dejanske osamosvojitve pa še nekaj časa ne bo).⁵⁷ Zastavljalo se je vprašanje ali je Slovenija sposobna v primeru "črne variante" gospodarsko preživeti, saj vzpostavitev državne strukture zgolj na poli-

⁵⁴ Za podporo Evrope sta po vladnih virih postavila pet pogojev: funkcioniranje P SFRJ, spoštovanje človekovih pravic po vsej državi (tu sta mislila predvsem na Kosovo), da se iz krize izide na miren način in brez nasilja (mišljena je bila odcepitev Slovenije), da se nadaljuje proces demokratizacije v državi in razpišejo zvezne volitve ter da se Jugoslavija vrne na pot ekonomskih reform iz leta 1990 (Tasić: Kako sam branio Antu Markovića, str. 103).

⁵⁵ 41. seja P RS, prvo nadaljevanje 31. 5. 1991 (seja se je sicer začela 29. 5., sklical jo je član predsedstva Ciril Zlobec na zahtevo predsednika IS Lojzeta Peterleta zaradi novih groženj in zaostrovanj s strani JLA. Sejo so potem preložili najprej na večer, nato pa na naslednji dan, dokler se ni iz Beograda vrnil Kučan).

⁵⁶ 41. seja P RS, drugo nadaljevanje, 1. 6. 1991, Arhiv predsedstva.

⁵⁷ Slovensko vodstvo je – po nekaterih ustnih virih – osamosvojitve načrtno planiralo na začetek poletja, ko se šole zaprejo, številne tovarne pa imajo kolektivne dopuste, tako, da bi bila škoda čim manjša. S pripravljenimi zalogami hrane in nafte ter skromnimi deviznimi rezervami v tujih bankah bi lahko Slovenija preživela do jeseni, do tkrat pa naj bi najhujši gospodarski in politični (morda tudi vojaški) pritisk iz centra popustil, začela naj bi se pogajanja, v katerih bi si Slovenija postopno zagotovila konfederativni status.

tičnem in vojaškem področju ne bo zadoščala. Če ljudje od osamosvojitve ne bodo imeli nič, se bo zastavljalo vprašanje, kakšen smisel je imelo vse skupaj, še zlasti če bodo žrtve.

Zato je bil v odnosu do federacije pri nekaterih vprašanjih izvršni svet v skrajnem primeru pripravljen tudi popustiti in carine znova plačevati po starem – na kar je podpredsednik vlade dr. Andrej Ocvirk že sicer pristal na sestanku predsednikov republiških vlad 27. maja v Beogradu (podpisal pa je tudi sporazum s podpredsednikom ZIS Mitrovićem, op. B. R.). Znova je prišlo do razmišljanj, da bi ustvarjali konfederalno zvezo s Hrvaško oz. takoj po razglasitvi osamosvojitve ponudili možnost ponovne povezave v konfederacijo. S tem bi ublažili prepričanje, ki ga je v zahodnih državah načrtno širila jugoslovanska diplomacija in zvezni organi, da ima Slovenija vso možnost oditi iz Jugoslavije, vendar mora o tem odločiti jugoslovanska skupščina, če do tega ne bo prišlo, gre za odcepitev, ki bo sprožila verižno reakcijo in državljansko vojno (ena od dodatnih razlag je tudi bila, da gre za bogato in sebično republiko, ki je ves čas uživala prednosti jugoslovanskega trga, sedaj, ko so gospodarske težave pa hoče oditi).

Kljub razmišljanjem o variantah in negotovosti glede izida pa pri slovenskem vodstvu v osnovni odločitvi dilem ni bilo, v zadnjih tednih pred osamosvojitvijo so pospešeno tekle obrambne priprave in načrti za prevzem meje, vladna ministrstva in drugi organi so skušali zagotoviti poti za pretok slovenskega kapitala in blaga v primeru blokade, za zavarovanje poslov in sodelovanje z mednarodnimi finančnimi institucijami. Zaloga osnovnih živil naj bi zadoščala za več mesecev, Slovenija je začela pospešeno ustvarjati devizne rezerve, pa tudi sicer so bile priprave na ekonomsko osamosvojitve dalj, kot se je to dalo razbrati iz javnih polemik in Šešokovega nastopa v skupščini.

Zaradi novonastalih razmer pa se je Slovenija bolj kot prej začela ukvarjati tudi z zveznimi organi. Tako so 5. junija na razgovorih v Beogradu (povod so bile carine) dogovor o razdružitvi z Markovićem in Kadijevićem skušali brezuspešno doseči Kučan, Drnovšek in Peterle. Marković je sicer že pred tem konec aprila z obiskom v slovenski skupščini skušal Slovence pridobiti, da bi podprli minimalno funkcioniranje federacije, nato pa je v slovenski skupščini nastopil še enkrat, 12. junija, dva dni pred prihodom ameriškega veleposlanika Zimmermana v Ljubljano, ki je prav tako hotel spremeniti slovensko odločitev. Na pogovorih s slovenskimi politikami je Zimmerman hotel izvedeti, kaj bo Slovenija po 26. juniju storila glede carin, predstavnikov v zveznih organih, obrambe in nabornikov. Zagovarjal je Markovića in enotno Jugoslavijo, čeprav s pristavkom, da podpora enotni Jugoslaviji ne pomeni hkrati tudi podpore Srbiji (čeprav je de facto to pomenila, op. B. R.). Koordiniran pritisk na Slovenijo se je stopnjeval v naslednjih dneh, ko je Marković na zasedanju zveznega zbora jugoslovanske skupščine 21. junija javno dejal, da bo ZIS prisiljen z vsemi sredstvi preprečiti enostransko spreminjanje notranjih ali zunanjih meja.

Podporo Markovićevo stališčem je pomenil obisk ameriškega zunanjega ministra Jamesa Bakerja, ki se je 21. 6. v Beogradu pogovarjal s predstavniki zveznih organov in posameznih republik ter Kosova. V enem dnevu je imel kar devet zaporednih sestankov. Baker je prišel v Beograd po berlinski konferenci KEVS na kateri so razpravljali tudi o Jugoslaviji. Za sestanek ZDA niso dale pobude, so se ga pa udeležile, ker so zainteresirane za rešitev jugoslovanske krize, je povedal Baker sogovornikom. V razgovoru s slovenskimi predstavniki je katego-

rično izjavil, da bo enostranska razglasitev neodvisnosti s strani Slovenije pripeljala do nasilja in prelivanja krvi v Jugoslaviji, da je ameriško stališče ohraniti enotno Jugoslavijo (sicer na novih osnovah). Zaskrbljeni so nad akcijo Slovenije za enostransko osamosvojitve in ne razumejo natančno, kaj se s tem želi. ZDA ne bodo priznale samostojnosti Slovenije, prav tako pa jim ni poznano, da bi bila to pripravljena storiti katerakoli druga država. Če Slovenija odide, bo s tem spremenila ravnovesje v korist Miloševića. Baker je ponudil "tehnično komisijo", ki naj bi pomagala pri vodenju razgovorov centra in republik, od Kučana zahteval, da izjavi, da je prihodnost Jugoslavije še mogoča, če bi Srbija in Črna Gora pristali na izvolitev Mesića za predsednika predsedstva SFRJ in da pristane na predlog Makedonije in BiH (kompromisni predlog med konfederacijo in federacijo, op. B. R.) za rešitev jugoslovanskega vprašanja. Prosil je tudi za odgovor, kako bo Slovenija po 26. juniju reševala vprašanje carin, zunanjih in jugoslovanskih notranjih meja.⁵⁸ Kučan je odgovoril z že dobro naštudirano in neštetokrat ponovljeno zgodbo o zapletenosti jugoslovanske situacije, o več resnicah (in ne le tisti, ki jo širi zvezna administracija), o zavezanosti plebiscitu, o tem, da nasilje, duhovno in fizično, v Jugoslaviji že obstaja, o vseh ponudbah in pobudah, ki sta jih v zadnjih desetih mesecih dali Slovenija in Hrvaška, pa niso bile upoštevane. Načrt Izetbegovića in Gligorova Slovenije ne zanima več. Slovenija se želi tudi po osamosvojitvi pogajati o postopnem prevzemanju funkcij federacije, urejanju medsebojnih pravic, kar vključuje tudi odgovornost do varnosti tretjih držav in o možnosti vzpostavljanja osnov za novo integracijo, ki bo slonela na isti logiki kot ES (nad tem je bil – po lastnem pričevanju zelo šokiran Zimmerman, saj naj bi Kučan v razgovoru z njim le teden dni prej omenjal konfederacijo, torej neke vrste balkansko Švico, sedaj pa Slovenci razmišljajo o Sloveniji kot povsem neodvisni državi). V zvezi s carinami je Kučan odgovoril, da bodo prevzete, Slovenija pa bo še naprej plačevala delež v zvezni proračun, saj ne želi carinske vojne. Razgovor je Baker zaključil s stavkom: "Ključna beseda je pogajanje."⁵⁹

Bakerjev obisk je izzvenel kot neposredna podpora Markoviću in federalnim organom, ki so si ga razlagali kot dovoljenje za omejeno intervencijo, s katero naj bi

⁵⁸ Na vprašanje carin je Bakerja po pričevanju Rupla spomnila Margaret Tutweiler, predstavica za tisk State departmenta, ki je tako njemu kot Kučanu šla "še posebej na živce" (Rupel, Skrivnost države, str. 134).

⁵⁹ Zabeležka razgovora predsednika predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana z Jamesom Bakerjem III., državnim sekretarjem za zunanje zadeve ZDA, Beograd, 21. 6. 1991, zapisal Marjan Šiftar (šef Kučanovega kabineta), Ljubljana 24. 6. 1991, Arhiv Predsedstva RS (na seji so sodelovali še Warren Zimmerman, Dimitrij Rupel in Matjaž Kovačič, podsekretar v ministrstvu za mednarodno sodelovanje – po Ruplovem pričevanju tudi Margaret Tutweiler, vendar je slovenski zapisnik ne omenja –, razgovor se je zavlekel, kar je povzročilo nejevoljo pri Miloševiću, ki je bil za razgovor na vrsti za Kučanom). S slovenske strani je bil narejen še en zapisnik z istim naslovom, (ki napačno nosi datum 20. 6. 1991), napisala sta ga Marjan Šiftar in Matjaž Kovačič skupaj, hrani ga Ministrstvo za zunanje zadeve. Zapisnika imata nekaj različnih poudarkov, vsebinsko pa se bistveno ne razlikujeta. V besedilu sem upošteval oba zapisnika, prav tako tudi spomine Bakerja in Zimmermanna. (Warren Zimmermann: *Origins of a Catastrophe. Yugoslavia and its destroyers—America's last Ambassador tells what happened and why*, Random House, New York 1996, str. 71. Slovenska izdaja *Izvor pogube. Jugoslavija in njeni uničevalci*. Zadnji ameriški pripoveduje, kaj se je zgodilo in zakaj. Mladinska knjiga, Ljubljana 1989 – dalje izvor pogube; James A. Baker III, *The Politics of Diplomacy*, New York 1995.

disciplinirali Slovenijo, čeprav sta tako Baker kot Zimmermann to kasneje zanikala. ZDA so svojo podporo Markoviću in nasprotovanje slovenski osamosvojitvi koordinirale z ES, ki je 23. junija sprejela stališče, da ne bo priznala neodvisnosti Slovenije in Hrvaške, če bosta enostransko zapustili federacijo, dokler niso izčrpane vse možnosti za pogovor.⁶⁰ Kljub temu je slovenski parlament 25. junija sprejel temeljno ustavno listino, ustavni zakon za njeno izvedbo in deklaracijo o neodvisnosti, s čimer je Slovenija razglasila neodvisnost (zvezni zbor jugoslovanske skupščine je odločitev slovenske skupščine na seji še istega dne zavrnil in naložil vladi in jugoslovanski armadi, naj preprečita spreminjanje meja Jugoslavije, na osnovi tega pa je sklepe o preprečitvi sprejela tudi zvezna vlada). Podobno deklaracijo kot slovenska skupščina je istega dne sprejel tudi hrvaški sabor. Sloveniji je bilo sicer vedno manj v prid tesno povezovanje s Hrvaško, ki je bilo sprva v boju s federalnimi oblastmi občasno obojestransko koristno, v primeru oboroženih spopadov, v katere bi bile hkrati povezano zapleteni obe republiki, pa bi zaradi bistveno drugačnega položaja obeh republik Slovenijo (Hrvaška je bila na osamosvojitvev tudi bistveno slabše pripravljena) lahko potegnili v vrtnec državljanske vojne.

Sodelovanje med Hrvaško in Slovenijo se je od zamenjave oblasti, še posebej intenzivno pa spomladi 1991 odvijalo na ravni zelo pogostih osebnih srečanj, dnevnih telefonskih pogovorov in drugih stikov na vseh ravneh, medsebojnega obveščanja, dogovorov o skupnih nastopih v federaciji, (ki pa se jih Hrvaška pogosto ni držala), priprave skupnega predloga za konfederalno pogodbo ipd. Povezanost je šla tako daleč, da sta obrambna in notranja ministra obeh republik že januarja 1991, (ko so bile zaradi iztekajočega se roka zveznih organov, do katerega bi paravojaške in druge enote, tudi slovenska TO, morale vrniti orožje) predlagala, naj bi Slovenija in Hrvaška sklenili sporazum o skupni obrambi primeru oborožene intervencije proti obema republikama. Razglasili naj bi popolno samostojnost, odpoklicali svoje predstavnike iz federacije in prekinili njeno financiranje, zahtevali intervencijo mirovnih sil OZN, zasegli vse imetje federacije na svojem ozemlju in uskladili obrambo.⁶¹ Slovensko predsedstvo je predlog štirih ministrov zavrnilo, namesto tega pa je bila sprejeta samo splošna izjava obeh predsedstev o

⁶⁰ Od jugoslovanskih agencij je o sestanku prva in najbolj izčrpno poročala hrvaška Hina. Po njenem poročilu je luxemburški minister za zunanje zadeve Jacques Poos na tiskovni konferenci povedal, da so se ministri strinjali, da ne bodo priznali neodvisne Slovenije in Hrvaške, če se obe republiki odločita enostransko zapustiti federacijo. V tem primeru bodo "odbili... vsak kontakt na visoki ravni" z obema republikama. Ta teden naj bi oba parlamenta glasovala o neodvisnosti svojih republik, vendar taka "enostranska" dejanja ne bi bila "primerna", ker "proces notranjih pogajanj še ni izčrpan", vendar to (po Poosu) "nima nikakršne povezave s pravico narodov, da razpolagajo sami s sabo." ES bo pripravljena sprejeti neodvisnost jugoslovanskih republik, če bo to "rezultat pogajanj in notranjih dogovorov." ES s tem zavzema enako stališče kot ZDA, Avstrija in Madžarska. Dvanaajsterica je tudi ponudila federalni vladi in republikam (tistim, ki to želijo) pomoč pri izdelavi nove, demokratične ustave, ministri pa so tudi podprli gospodarsko prestrukturiranje države. ES naj bi z Jugoslavijo prihodnji dan podpisala nov finančni protokol, v katerem se do 1995 leta predvideva več kot 700 milijonov Ecujev pomoči. (Dvanaestorica neče priznati nezavisnost Slovenije i Hrvatske, poročile Hine, hrani pisec).

⁶¹ Sklepi s sestanka sekretarja za ljudsko obrambo republike Slovenije in ministra za obrambo republike Hrvatske ter sekretarja za notranje zadeve republike Slovenije in republiškega ministra za notranje zadeve Hrvatske v Zagrebu dne 20. 1. 1991, hrani pisec. Glej tudi Delo, 13. 2. 1991 (Slovensko-hrvaški sporazum o medsebojni obrambi).

razmerah in o tem, da bosta obe predsedstvi v primeru intervencije sklepali usklajeno v okviru svojih pooblastil.⁶² Še sredi maja 1991 – na pogovorih delegacij Republike Slovenije in Republike Hrvaške, na katerem je slovenska stran hrvaško obvestila, da ocenjuje, da sporazumna združitev ni več možna zaradi česar se Slovenija pripravlja na enostransko združitev, ki jo bo razglasila najkasneje do 26. junija – so Hrvati slovensko stran vprašali, "ali je Republika Slovenija pripravljena sprejeti zvezo suverenih držav z republiko Hrvaško." Na naslednjem srečanju predsednikov republik pa naj bi vstop v zvezo ponudili Makedoniji in Bosni in Hercegovini. Hrvati so tudi povedali, da bodo razglasitvi neodvisnosti Slovenije sledili tudi sami, "če ne istega, potem zagotovo naslednjega dne", vendar razglasitve ne bi smelo biti pred 19. majem, ko bo na Hrvaškem plebiscit. Njihovo stališče je tudi bilo, naj bo meja med Slovenijo in Hrvaško brez posebnih institucij ("evropska" kot so se izrazili), izvajanje pravih mejnih funkcij pa naj bi imeli na državnih mejah z Avstrijo, Italijo in *Srbijo* (podčrtal B. R.).⁶³ V tem času se je slovensko vodstvo sicer že zavedalo posledic tesnejših povezav s Hrvaško, saj je tam že potekala vojna in je bilo v dogovorih previdnejše, bilo pa je tudi odločeno, da s Hrvaško vzpostavi pravo mejo, čeprav se je zavedalo, da bo glede na razmere (za načrtovanih 34 mejnih prehodov bi potrebovali 600 miličnikov in še 250 za varovanje zelene meje) to potekalo skuscesivno.

Povezovanje s Hrvaško so kot oviro za slovensko osamosvojitve šteli ne samo Srbi, pač pa tudi Bosanci. Po mnenju predsednika predsedstva Bosne in Hercegovine Alije Izetbegovića, bi bilo za Slovenijo bistveno lažje, če "ne bi šla v kompozicijo s Hrvaško", kajti če bi šlo samo za združevanje Slovenije bi bila v Jugoslaviji večja pripravljenost, osamosvojitve obeh pa pomeni možnost verižne reakcije, ki bo prizadela zlasti Bosno.⁶⁴

PRVO POSREDOVANJE EVROPSKE SKUPNOSTI: POGOVORI V ZAGREBU

Napad JLA na Slovenijo je dotedanje hipotetične možnosti in kalkulacije slovenskega vodstva v zvezi z mednarodnim priznanjem postavil na dejansko preizkušnjo. V noči, ko je jugoslovanska armada napadla, slovenski politiki niso mogli priklicati nobenega od pomembnejših evropskih politikov (tudi ne jugoslovanskega premiera Markovića). Dimitrij Rupel, ki se je v zgodnjih jutranjih urah "obesil" na zvonec avstrijskega in italijanskega konzulata, je lahko samo žalostno ugotovil, da "bolj zaspanih konzulov kot sta bila tisto jutro, 27. junija 1991, avstrijska konzulica in gospod Christiani, ni bilo nikjer na svetu. Očitni nista nameravala komunicirati z nami. Očitno nista imela navodil."⁶⁵

Dopoldne je bil stik z Mockom, ministrsko "trojko", z Genscherjem, (ki je na

⁶² 26. seja P SRS 22. 1. 1991, Arhiv predsedstva.

⁶³ Zapis pogovora delegacij republike Slovenije in republike Hrvaške v Zagrebu, dne 14. 5. 1991, zapisal Bojan Ušeničnik, (Milan Kučan, dr. France Bučar, Janez Janša, dr. Franjo Tuđman, dr. Žarko Domljan (predsednik sabora), Josip Manolić (predsednik vlade), Stipe Mesic (član P SFRJ iz Hrvaške), Arhiv predsedstva.

⁶⁴ Zabeležka razgovora v Sarajevu in Skopju dne 28. maja 1991, Arhiv predsedstva.

⁶⁵ Rupel: Skrivnost države, str. 140.

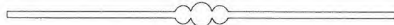
slovensko pobudo skušal aktivirati KVSE)⁶⁶ in še nekaterimi evropskimi politikami vzpostavljen. Mednarodna akcija se je – glede na slabo utečeno evropsko zunanjo politiko – začela hitro. K temu so pripomogli številni klici in pisma iz Slovenije, naslovljena na vlade in razne evropske institucije (Rupel je eno prvih pisem poslal Helmutu Liedermanu, generalnemu sekretarju KVSE na Dunaju), še zlasti pa mediji v zahodnih državah. Vojni prizori iz Slovenije so pomenili hud šok za evropske gledalce, s tem pa tudi pritisk na evropske politike. Drugi dan vojne je najprej v Beograd, nato pa v Zagreb priprotovala evropska trojka v sestavi Jacques Poos (predsedujoči), Hans Van Den Broek (ta je predsedovanje prevzel 1. julija⁶⁷) in Gianni De Michelis. V Zagrebu so se 28. in 29. junija pogovarjali s predsednikom predsedstva republike Slovenije Milanom Kučanom, zunanjim ministrom dr. Dimitrijem Ruplom, hrvaškim predsednikom Franjom Tuđmanom, neizvoljenim predsednikom P SFRJ Stipetom Mesićem in predsednikom ZIS Antejem Markovićem. Evropsko delegacijo so sicer sestavljali še Abel Matutes, član komisije Evropske skupnosti za Sredozemlje ter veleposlaniki Luxemburga, Italije in Nizozemske v Jugoslaviji. Sicer zmedena evropska politika do Jugoslavije je v Zagrebu dobila osnovni obris, ki so se ga evropski pogajalci v osnovi držali tudi na Brionih. Pogovore je vodil Van Den Broek, ki je za izhodišče vzel stavek iz Kučanovega pisma Santerju (v njem je Kučan zapisal, da je bilo slovensko dejanje mišljeno kot oblika pritiska na centralno vlado, ki je zavračala predloge za novo ureditev odnosov med jugoslovanskimi republikami) in iz pisma Dimitrija Rupla Van Den Broeku, ki ga je zaključil z izjavo, "da slovenska vlada izraža pripravljenost na pogajanja o žgočih vprašanih jugoslovanske politike takoj, ko bodo prenehale tekoče vojaške akcije."⁶⁸ Delegacija je slovenski in hrvaški strani (tako kot v poprejšnjih pogovorih v Beogradu Miloševiću

- ⁶⁶ Genscher je bil 25. junija na obisku v Rimu, od tam je klical Lončarja, ker je izvedel za govorice, da armada pripravlja intervencijo proti Sloveniji, ki je tega dne razglasila neodvisnost. Lončarju je rekel, da vojaška intervencija v nobenem primeru ni sprejemljiva, ker je nasilno reševanje političnih vprašanj v nasprotju s principi zaključnih aktov iz Helsinkov in Pariške listine. Tudi De Michelis je od Lončarja zahteval, naj govori z vodilnimi politikami v Beogradu in prepreči intervencijo. Naslednji dan, 26. junija je v tem smislu dal po seji nemške vlade izjavo tudi predstavnik za tisk Wolfgang Vogel, ki se je pri tem skliceval na Resolucijo Bundestaga o Jugoslaviji z dne 19. junija, ki je narodom Jugoslavije priznavala pravico do samoodločbe vključno s pravico do odcepitve, vendar tudi izražala željo, da se Jugoslavija zaradi stabilnosti v Evropi ohrani v dotedanem državnem okviru. Resolucija je bila tudi kritična do politike ES v odnosu do Jugoslavije.
27. junija, v času ko je ES že poslal trojko v Jugoslavijo, pa je predlagal da naj bi dvanajsterica sprožila mehanizem KEVS (Hans Dietrich Genscher: *Erinnerungen*, Berlin 1997, str. 939, Libal: *Limits of Persuasion*, str. 12-15, Ivanković: *Bonn, druga hrvaška fronta*, str. 36).
- ⁶⁷ Ceremonial predaje vloge predsedujočega z Luxemburga na Nizozemsko so izvedli v Beogradu na seji zveznega predsedstva na kateri so ob navzočnosti trojke Mesića izvolili za predsednika. Poos je v ta namen s sabo celo prinesel leseno kladivce. Ob predaji je trojka, ki naj bi se (po Zimmermannu, *Origins of a Catastrophe*, str. 148) svoje misije lotila bolj pedagoško kot pa politično, "člane jugoslovanskega predsedstva poučila o dobrih namenih, sodelovanju in zaupanju, ki je potrebno za demokratično izmenjavo oblasti").
- ⁶⁸ Neavtoriziran magnetogram razgovora predsednika Predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana in predsednika Republike Hrvaške dr. Franja Tuđmana z delegacijo Evropske skupnosti, Zagreb 28./29. 6. 1991 od 23,30 do 01,15, str. 2, Arhiv predsedstva; Magnetogramski zapis intervjuja predsednika Milana Kučana za BBC, v Ljubljani, dne 6. 5. 1994, str. 27-28, hrani pisec. Glej tudi Rupel: *Skrivnost države*, str. 145-150.

in Markoviću) zastavila tri osnovna vprašanja: ali je možen dogovor o takojšnji prekinitvi ognja in umiku vojske v vojašnice; ali je mogoče zadržati uresničevanje slovenske in hrvaške deklaracije o samostojnosti za tri mesece in ali podpirate izvolitev Stipeta Mesića za predsednika predsedstva SFRJ?⁶⁹ Marković je na vprašanja odgovoril pozitivno (pod pogojem, da bi Slovenija odložila uresničevanje deklaracije o samostojnosti in neodvisnosti), medtem ko je Milošević v zvezi z izvolitvijo Mesića odgovoril, da bo "premislił."⁷⁰ Če bi Slovenija in Hrvaška odstopili od sprejetih zakonov o osamosvojitvi, "bi bil Mesić lahko sprejet."⁷¹ Pogajalci so zagrozili, da bo Evropska skupnost – če misija ne bo uspela – zaustavila vso pomoč. Jacques Poos je Slovenijo in Hrvaško obtožil, da so njuna dejanja v nasprotju s helsinškim dokumentom in Berlinsko deklaracijo z 19. junija in da mednarodnega prava ni mogoče spremeniti, ES oz. trojka pa lahko poskusi prispevati k ustvarjanju ozračja, v katerem bi se lahko odvijala pogajanja.

Kučan je na zahteve trojice odgovoril v diplomatsko pretehtanem, a zanj ne navadno ostrem tonu.⁷² Stališča zahoda je označil za "trda", kar mu je bilo jasno že po pogovoru z Bakerjem, vendar sam ne bo pripovedoval tisto, kar je mogoče prijetno, ampak tisto, kar je za jugoslovanske razmere realno. ES je obtožil, da so bili zaradi njenega stališča o enotni Jugoslaviji prekinjeni demokratični procesi. Slovenija je v veliki meri gospodarsko vlekla Jugoslavijo, sedaj je popolnoma izčrpana – gospodarski vojni, ki jo je tolerirala zvezna vlada, je sledila prava vojna.

⁶⁹ Mesiću so sicer očitali njegovo izjavo, da bo zadnji predsednik Jugoslavije, ta pa se je branil, da gre za napačno interpretacijo medijev, ki so jo izrabili kot povod za njegovo neizvolitev.

⁷⁰ Rupel: Skrivnost države, str. 149–150.

⁷¹ Stipe Mesić: Kako je srušena Jugoslavija, Mislav Press, Zagreb 1994, str. 53 (dalje: Mesić: Kako je srušena Jugoslavija).

⁷² Kučan je v svojem nastopu skušal kar najbolj izkoristiti psihološko prednost, ki jo je imela Slovenija kot napadena stran ("Upam, da razumete, da se vojne operacije vodijo na slovenskem ozemlju, na ozemlju slovenske države, proti prebivalcem Republike Slovenije"). Poudaril je dramatičnost situacije in sprenevedanje jugoslovanskih oblasti, ki sprva sploh niso hotele vzpostaviti kontakt s slovensko stranjo. Naštel je, kaj vse je armada zrušila še po dogovorjeni prekinitvi ognja (Kučan in Rupel sta v Zagreb prinesla tudi kasete s posnetki razrušenih krajev). Že v začetku se je opravičil, ker zaradi neprespanih noči ni najbolj zbran in ker sta z Ruplom več ur po skrivnih poteh morala potovati v Zagreb ("nikoli nisem pričakoval, da se bom moral po svoji lastni republiki voziti po skrivnih poteh, ker bo ta republika v vojni "žal mi je, da vas nisem mogel sprejeti v svoji domovini, da bi videli, kako potekajo stvari"). Začudil se je, ker Marković obljublja umik armade, (ki se sicer res sklicuje na sklepe izvršnega sveta), ko pa je njemu v več razgovorih dejal, da nima nobenih formalnih pooblastil, da bi armadi lahko ukazoval. Evropski trojki je izročil načrt Bedem (vojaški načrt jugoslovanske armade o napadu na Slovenijo, op. B. R.), z obrazložitvijo, da "tam vi gospodje nastopate kot agresorji na Jugoslavijo v sodelovanju z gospodom Tudmanom in mano in napadamo vsi skupaj družno socialistični režim v Beogradu, ki ga brani Jugoslovanska ljudska armada". Poudaril je, da jugoslovanska stran od plebiscita dalje ni kazala nobene pripravljenosti na pogovore in da Slovenija ni ovirala pretoka blaga, ljudi, kapitala in idej, "šeke ko so se tanki Jugoslovanske armade pojavili na mejah in ko so rakete in lovci šli tudi čez zračni prostor prek Avstrije, je bilo vse to ovirano." Slovenija tudi ni sprožila etnične vojne (konflikti so na Hrvaškem potekali že prej), prišlo pa je do agresije na Slovenijo. Slovenija je pripravljena na pogovore o postopnem prevzemanju suverenih funkcij s strani zveznih organov, če je sprejeto, da slovenska ustavna listina velja, vse drugo pa je lahko stvar dogovorov, "nikakor pa ne more biti razgovor o ohranitvi te države, ker mislim, da je sedaj povsem jasno, da niti minimalne stopnje zaupanja, ki je za to potrebno, ni več." (citati so vzeti iz magnetograma).

Slovenija se bori za svobodo, vendar suverenost ne bo nič vredna, če ljudje ne bodo imeli od česa živeti, v Jugoslaviji pa žal nimajo od česa živeti. K zahtevam Evropske skupnosti je dodal še četrto točko, to je internacionalizacijo jugoslovanskega problema. Tuđman je v svojem govoru poudarjal izkoriščanje "enega najstarejših evropskih narodov" v Jugoslaviji, in dejal, da Hrvaška sicer ni neposredno napadena, vendar v njej poteka "tiha okupacija", saj v terorističnih akcijah ni padlo nič manj ljudi kot v Sloveniji. Zahteve trojke je brez zadržkov sprejel z obrazložitvijo, da je Hrvaška sama predlagala razgovore o zvezi suverenih držav, ker velik del njenega prebivalstva živi v Bosni in Hercegovini in v Srbiji. Podprl je tudi predlog o internacionalizaciji jugoslovanske krize, da bi se ubranili pred poskusom restavracije jugoslovanskega komunizma in hegemonizma.

Sprejem zahtev za Hrvaško takrat ni predstavljal težav, saj na osamosvojitve efektivno ni bila pripravljena, čeprav je prva razglasila samostojnost.⁷³

Osnovna dilema pogovora (enako tudi kasneje na Brionih) je bila v interpretaciji sklepa ali "zamrznitev" slovenske odločitve pomeni samo prekinitev načrtovanega izvajanja ukrepov za osamosvojitve ali pa "začasni" odstop od sprejetih osamosvojitvenih aktov – kot so formulacijo o vrnitvi na prejšnje stanje razlagali zahodni pogajalci, še zlasti Van Den Broek. Trojka je za vsako ceno potrebovala uspeh, čeprav nedorečen. Svetu ES je hotela naslednji dan poročati, da so na vsa

⁷³ Slovenski politiki so z začudenjem spremljali hrvaško "verbalno" osamosvajanje, saj je bila Slovenija na neodvisnost v vseh pogledih bistveno bolje pripravljena. Vendar je Hrvaška z razglasitvijo neodvisnosti dobila veliko psihološko prednost: prišla je v ospredje medijskih poročil v zahodnih državah, še zlasti v Nemčiji, predvsem pa je dosegla, da so zahodni politiki v kasnejših mesecih vprašanje mednarodnega priznanja Slovenije in Hrvaške povezovali, čeprav si je Slovenija prizadevala, da bi ga ločili. Dimitrij Rupel je tako npr. nemškemu zunanjemu ministru Hansu Dietrichu Genscherju na razgovoru 20. avgusta 1991 za Jugoslavijo predlagal formulo, po kateri bi bila Slovenija neodvisna, štiri južne republike bi tvorile federacijo, Hrvaška pa bi bila z njo v konfederalnem odnosu. Hrvati so na Ruplovo "diplomacijo v gozdericah" (kot jo je označil bonski dopisnik Vjesnika Nenad Ivanković) in na slovenska prizadevanja po ločitvi problema Hrvaške in Slovenije, reagirali zelo jezno, čeprav so s protislovno politiko tudi sami precej prispevali k temu in to ne zgolj z neaktivnostjo v času napada na Slovenijo, ampak tudi z "dvojno" politiko v federaciji, kjer je Mesić po izvolitvi igral vlogo predsednika in vsaj navzven ustvarjal vtis, da se Jugoslavijo da rešiti in armado podvreči civilni kontroli (še julija je npr. Der Spiegelu izjavil, da "morajo Slovenci razumeti, da je suverenost proces, ki se ga ne more doseči v teku" in da "če nam je všeč ali ne" še vedno obstaja mednarodno priznana suverenost Jugoslavije). Kritičnosti zahodnih držav je bila deležna tudi hrvaška politika do srbske manjšine in Tuđmanovi poskusi kupčevanja z Miloševićem o Bosni. Dejansko je – še zlasti po začetku vojne na Hrvaškem – ideja o ločitvi slovenskega vprašanja od hrvaškega za mnoge zahodne politike postala zelo privlačna. V tej smeri je večkrat pisal vplivni Viktor Meier v FAZ, ko je interpretiral slovenska stališča, parlamentarna skupina SDP v nemškem parlamentu pa je npr. še 20. oktobra 1991 sprejela izjavo v dvanajstih točkah, v kateri je zapisala, da "je Slovenija izpolnila vse predpostavke za mednarodno priznanje" in jo je zato treba priznati, Hrvaško pa naj bi ES priznala le, če ne bo prišlo do premirja oz. če bo onemogočena rešitev s pogajanj. Tudi v tem primeru pa bi se morala Hrvaška obvezati, da bo spoštovala načela KEVS-a in morala bi Srbom na Hrvaškem zagotoviti vseobsegajoče manjšinske pravice. (Več o tem glej Nenad Ivanković: Bon, druga hrvatska fronta, Mladost Zagreb 1993 – dalje Ivanković: Bon, druga hrvatska fronta). Zaradi vrste razlogov (širitve vojne na Hrvaško in v Bosno, odločitve Baadinterjeve komisije, da je Jugoslavija razpadla in imajo bivše republike pravico do mednarodnega priznanja, če to želijo in če izpolnjujejo pogoje), je ES vprašanje mednarodnega priznanja bivših jugoslovanskih republik na koncu vendarle reševala "v paketu", vendar (zlasti na zahtevo Francije) z zahtevami po dodatnih garancijah za manjšine.

tri vprašanja dobili tri pozitivne odgovore. Slovenska stran je hotela zaustaviti vojno, vendar ne za ceno neodvisnosti. "Ne bomo šli nazaj", je bil na koncu pogovora jasen Rupel. Tudi Kučan je pred tem dejal, da Slovenija ne bo delala novih osamosvojitvenih korakov, vendar le pod pogojem, da ima zagotovila za pogajanja s federacijo. Zadnjo besedo o tem bo rekel slovenski parlament, ki bo zasedal v ponedeljek. Za Slovenijo izvolitev Mesića ni vprašljiva, pač pa je vprašljivo sodelovanje v predsedstvu, čeprav ni razloga da pri razpravi o stvareh, ki zadevajo Slovenijo in vprašanje miru ne bi sodeloval tudi predstavnik Slovenije. Na Poosovo vprašanje, ali bo parlamentu priporočil, naj predlog o zamrznitvi sprejme, je Kučan odgovoril pritrdilno.

Hrvaška je na sestanku, čeprav je bila gostiteljica bolj ali manj sekundirala, vendar je Tuđman dogovore o "suspensu" osamosvojitvenih dejanj razumel tako kot trdi in arogantni Van Den Broek: kot vzpostavitev stanja pred 25. junijem 1991. Tudi Jacques Poos se tedaj ni bistveno razlikoval od Van Den Broeka in je med drugim izjavil, da jugoslovanske republike ne morejo živeti samostojno. Edini v trojki, ki je suspenz razumel zgolj kot prehodno dejanje je bil (vsaj sodeč po njegovih izjavah na drugem zagrebškem srečanju 1. julija) Gianni de Michelis.

Zaradi pozne ure in utrujenosti na sestanku ni bil sprejet skupen protokol, pač pa so se zgolj zelo okvirno dogovorili, kaj naj bi sporočili javnosti. Prvo sporočilo je prinesel zagrebški radio v zgodnjih jutranjih urah, interpretacija je bila v smislu Van Den Broekovega videnja, da gre za moratorij na odločitve sprejete 25. junija, ne pa za zamrznitev nadaljnjih korakov osamosvajanja. Podobno je sestanek interpretiral tudi Tanjug ter še nekateri drugi mediji. Tudi tuji novinarji in analitiki so sprva dogovor razumeli kot preklic osamosvojitve, ne pa kot zamrznitev nadaljnjih osamosvojitvenih potez in šele v naslednjih dneh je v javnost prišla tudi slovenska interpretacija dogovora.⁷⁴

29. in 30. junija je bil v Luxembourg sestanek šefov držav in vlad ES, ki je potrdil trojkinjo intepretacijo zagrebškega dogovora, sicer pa zelo na splošno sklenil, naj se institucije ES še naprej ukvarjajo z jugoslovansko krizo. Razlike v pogledih držav glede jugoslovanske krize so bile prevelike, da bi lahko sprejeli konkretnije predloge. Po sestanku je Jacques Poos Kučanu (verjetno pa tudi drugim vpletenim) poslal pismo v katerem znova našteva vse pogoje, na katere je pristal Kučan v Zagrebu, pri čemer pa je vprašanje o suspensu formulirano nedoločno kot "suspenz uveljavljanja deklaracije o neodvisnosti za obdobje treh mesecev."⁷⁵ Nemški kancler Helmut Kohl je sicer na sestanku predlagal, da ES podpre pravico do samoodločbe jugoslovanskih republik (tedaj konkretno Slovenije in Hrvaške), vendar so bile proti Velika Britanija, Francija, Italija in Španija (zaradi bojazni, da bi do podobnih zahtev prišlo tudi v zvezi s severno Irsko, Korziko, Južno Tirolsko in Baskijo). Kohl je kljub temu dal jasno vedeti, da bo Nemčija pri svojem stališču vztrajala, vendar pri tem upoštevala interese drugih članic ES. Dosegel pa je, da so finančno pomoč Jugoslaviji v višini 1, 7 milijarde

⁷⁴ Wolfgang Liberal: *Das Ende Jugoslawiens: Selbstzerstörung, Krieg und Ohnmacht der Welt*, Europa-verlag, Wien, Zürich 1993, str. 171.

⁷⁵ Prevod pisma Jacquesa F. Poosa, izvršilnega predsednika Sveta Evropske skupnosti Milanu Kučanu, predsedniku Republike Slovenije, 30. 6. 1991, Arhiv predsedstva.

mark, ki je bila odobrena le teden dni prej, zamrznili, dokler ne bo zagotovljena mirna rešitev krize.⁷⁶

Zaradi mlačnega stališča ES in kršitev premirja (armada je z akcijami nadaljevala in jih še stopnjevala, Kadrijević pa je grozil s frontalnim napadom) je Rupel pisal pismo Poosu, v katerem ga je opozoril, da je Slovenija, tako kot je obljubila, pripravljena odložiti uresničevanje neodvisnosti, vendar le, če se bo armada umaknila v vojašnice ali z ozemlja Slovenije.

Po vrnitvi iz Zagreba sta morala Kučan in Rupel zagovarjati svoja stališča najprej pred ožjim slovenskim vodstvom, potem pa še pred skupščino.⁷⁷ Predsedstvo v razširjeni sestavi je nastop na zagrebških pogajanjih potrdilo. Tudi operativna skupina, ki je vodila vojaški del operacij je presodila, "da je v dogovorjenih stališčih (ustavitev sovražnosti, nejasna zamrznitev ustavne listine o neodvisnosti, obnovitev dela predsedstva SFRJ) dovolj manevrskega prostora, kajti v tistih dnevih je bilo najpomembnejše vojaško vprašanje in stvarno razmerje sil na terenu."⁷⁸ Aktivnosti vlade in predsedstva je – ob nekaterih vročih razpravah, pripombah in dodatnih stališčih – potrdila tudi skupščina, vendar s stališčem, da ne na račun že doseženega. Skupščina je sicer razpravljala o celotnih razmerah in ne le zagrebških pogovorih, čeprav so bila ta v ospredju. Delegati so najprej poslušali poročila obrambnega in notranjega ministra, predsednika vlade, predsednika predsedstva in zunanjega ministra, nato pa imenovali posebno skupino za oblikovanje stališč. V stališčih so bile podprte aktivnosti predsedstva in vlade, v zvezi s pogajanjimi v Zagrebu pa je v šesti točki stališč zapisano: "Skupščina republike Slovenije soglaša s stališčem predsednika Predsedstva Republike Slovenije izrečenim v zvezi s pogovori s predstavniki dvanajsterice v Zagrebu. Obenem poziva dvanajsterico, da v republiko Slovenijo nemudoma pošlje svoje opazovalce in tako zagotovi nadzor nad spoštovanjem sprejetih dogovorov."⁷⁹ Predlog za opazovalno misijo je dal Rupel in v smislu sklepov skupščine je nato Kučan pisal Poosu. 30. junija je bila na pogajanjih v Ljubljani tudi Marković, sklenjen je bil dogovor o deblokadi vojaških kolon in prekinitvi ognja, ki pa se ni uresničila.

EVROPSKA TROJKA DRUGIČ V ZAGREBU

Tridesetega junija zvečer je slovenska delegacija (Kučan, Rupel, minister za informiranje Jelko Kacin in šef Kučanovega kabineta Marjan Šiftar) znova od-

⁷⁶ Ivanković. Bonn, druga hrvatska fronta, str. 44; Libal: Limits of Persuasion str. 15, Daniele Conversi: German-Bashing and breakup of Yugoslavia, The Donald W. Treatgold papers No 16, Jackson School of International Studies, University of Washington, March 1998, str. 13 (dalje: Conversi, German-Bashing). Hubert Védrine: Les mondes de François Mitterrand, Fayard Paris 1996, str. 606 (dalje: Védrine: Les mondes de François Mitterrand).

⁷⁷ 46. seja P RS, 29. 6. 1991, Arhiv predsedstva; Zapisnik 22. – izredne skupne seje vseh zborov skupščine republike Slovenije, ki je bila 29. oziroma 30. junija 1991 ob 22 uri v veliki dvorani skupščine, Dokumentacija Državnega zbora Republike Slovenije.

⁷⁸ Janez Janša: Premiki, Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, str. 191.

⁷⁹ Stališča, ki jih je sprejela Skupščina Republike Slovenije na skupni izredni seji vseh zborov 29. oziroma 30. junija 1991, Zapisnik 22. – izredne skupne seje vseh zborov skupščine republike Slovenije, ki je bila 29. oziroma 30. junija 1991 ob 22 uri v veliki dvorani skupščine, Dokumentacija Državnega zbora Republike Slovenije, str. 3.

potovala v Zagreb na pogajanja s trojko. Medtem je bil Mesić izvoljen za predsednika predsedstva SFRJ, ES je bila prepričana, da bo vojsko lahko spravil pod civilni nadzor in trojka je na sestanku 1. julija močno pritiskala na slovensko delegacijo, naj deblokira vojašnice in naj dovoli, da se vojska vrne v vojašnice z orožjem. Jedro pritiska, ki ga je izvajal zlasti Van Den Broek kot novi vodja trojke, je bila znova interpretacija zamrznitve. Van Den Broek je znova grozil, da bo ES, posredovanje opustila, če bo Slovenija "razvezala paket", govoril pa je tudi o novi ustavni ureditvi Jugoslavije. Tuđman je predlagal naj bi KEVS angažiral modre čelade v Jugoslaviji. Kučan je rekel, da je svojo obljubo izpolnil in prepričal parlament, vendar Slovenci v zameno niso dobili miru, na drugi strani pa je Srbija pristala samo na izvolitev Mesića in na nič drugega, hkrati pa mobilizirala 200.000 ljudi. Armada še naprej postavlja ultimato, nihče pa nima kontrole nad njo. Doseči je treba njeno izločitev iz političnega odločanja o Jugoslaviji. Poos je poudarjal, da gre za odložitev (suspenz) odločitve o samostojnosti, ne pa za moratorij, vendar se mora stanje – tudi oborožene sile Slovenije – vrniti na status quo ante, tako kot je zapisal v pismo vsem trem stranem. De Michelis je poudarjal, da gre le za tri mesece, potem bo Slovenija svobodna (Ruplu zasebno je dejal, da zaenkrat Hrvaška še ne bo).⁸⁰ Kučan je v nadaljevanju rekel, da se slovenska teritorialna obramba nima kam vrniti razen domov, saj nima kasarn, zato so nujni opazovalci, slovenska stran vztraja pri doseženem, ne bo pa nadaljevala z uresničevanjem samostojnosti do izteka moratorija. Sklepe pa je treba formalizirati tudi s strani JLA, drugih republik in zvezne vlade.

Kakšnih novih sklepov sestanek ni prinesel. Evropska skupnost si ni bila popolnoma na jasnem kako ravnati. Kučanov vtis, ki ga je povedal nasledni dan na seji predsedstva je bil, "...da jih motimo, pred njihovim pragom se nekaj kadi, ne vedo pa čisto natančno, ali je eksplozivno ali ni. To jih moti in bi čimprej radi spravili stran in naj že enkrat za boga svetega zastopimo, da imajo oni druge probleme."⁸¹ Za slovensko stran je še vedno ostala odprta interpretacija zamrznitve: ali to pomeni, da bo Slovenija morala vrniti večino mejnih prehodov, ki jih je dobila nazaj, ali bo vrnila zasežena skladišča in kasarne armade, ali bo na zeleno mejo znova prišla armada, ali bo vrnila carine pod zvezno kontrolo itd. To je v naslednjih dneh – še bolj pa po brionski deklaraciji – postalo predmet pogajanj in tudi natezanj z zveznimi organi in predstavniki ES. V zvezi s tem so bile hude dileme tudi v slovenskem vodstvu zlasti pri vprašanju, kako na eni strani ohraniti težko pridobljeno vojaško prednost, obdržati jugoslovansko armado pod kontrolo in preprečiti, da bi se pod pretvezo vračanja na začetno stanje reorganizirala in dobila okrepitve (prednost na terenu, še posebej blokirane vojašnice so bile edino s čimer je lahko Slovenija nekako "vzdrževala" ravnotežje proti zračnim napadom, kjer je bila povsem nemočna), na drugi strani pa je bilo treba dokazati, da je Slovenija kooperativna in spoštuje dogovore z ES.

⁸⁰ Magnetofonski zapis seje predsedstva Republike Slovenije, dne 1. julija 1991; Zapisnik 48. seje P RS, ponedeljek 1. 7. 1991 od 10,15 do 11,30, Arhiv predsedstva.

⁸¹ Magnetofonski zapis seje predsedstva Republike Slovenije, dne 1. julija 1991, Arhiv predsedstva.

GENSCHERJEV NEUSPELI OBISK V SLOVENIJI IN NJEGOVE POSLEDICE

Slovensko vodstvo je veliko upanja polagalo v napovedani prihod Gencherja v Ljubljano, saj je bila Nemčija tedaj edina odkrita zagovornica Slovenije in Hrvaške v ES, Genscher pa je bil tudi predsedujoči KEVS. Razen tega pa bi njegov obisk lahko vsaj za nekaj časa odvrnil ponoven napad armade, če bi prišel z letalom iz Beograda (kamor je odšel 1. julija), pa bi z obiskom hkrati lahko odprli brniško letališče. Genscherjev obisk je zaradi lastne promocije hotel tudi Tuđman v Zagrebu. Nemški diplomati so Genscherja svarili zaradi nevarnosti napadov. Zato je bilo najprej dogovorjeno, da pride z letalom v Celovec, od tam z avtom v Beljak in z vlakom v Ljubljano. Ker pa se je medtem začel drugi val (zračnih) napadov armade, so pogovori (2. julija) Rupla z Genscherjem potekali v avtu med vožnjo z letališča, nato pa še skupaj s Kučanom v pisarni železniškega postajnega načelnika v Beljaku in v hotelu.⁸² Genscher je bil zelo jezen, ker so mu obisk v Ljubljani

⁸² V Sloveniji je v času Kučanove odsotnosti zaradi pogovorov z Genscherjem prišlo do kratkotrajne, a dokaj hude krize v političnem vrhu, ki je minila brez hujših posledic, a se je kasneje izrazila v interpretacijah, da se slovensko vodstvo deli na "jastrebe in golobe". Kučana je nadomeščal Ciril Zlobec, vendar na razširjeno sejo predsedstva, sklicano za 2. julija ob devetih zjutraj, nista prišla obrambni minister Janša in notranji minister Bavčar. Vodstvo TO se je namreč ponoči odločilo za napad na tankovsko kolono JLA pri Krakovskem gozdu. Razmere so bile zelo napete, saj je že prejšnji dan admiral Brovet na seji zveznega predsedstva zahteval, da Slovenija omogoči prihod helikopterjev s hrano in sanitetnim materialom na vse lokacije, če bo le en helikopter zrušen, pa bo vojska udarila z vso silo, v zagrebški armadni oblasti je generala Kolška zamenjal Života Avramović, bila pa so še druga znamenja, da je armada pripravljena obnoviti spopade. Napad TO v Krakovskem gozdu se je začel 2. julija ob 5,25 zjutraj, sledili pa so letalski napadi JLA najprej na barikade pri Krakovskem gozdu (6,45), nato pa okrog desetih na oddajnike na Kravcu in na Nanosu, ki so se čez dan še razširili in intenzivirali. General Blagoje Adžić je po začetku napada v Krakovskem gozdu zagrozil s silovitim obračunom. (Janša: Premiki, str. 332 in 333, Janez Švajncer: Obranili domovino, Viharnik, Ljubljana 1993, str. 62-65). Medtem, ko so vodilni slovenski politiki čakali, da prideta Janša in Bavčar in se bo lahko začela seja predsedstva v razširjeni sestavi, je prišla depeša od Giannija de Michelisa, ki je slovenski strani očital, da ne spoštuje premirja, kasneje pa tudi sporočilo dr. Iztoka Simonitija, slovenskega predstavnika v Rimu, da je De Michelis dal izjavo za javnost v kateri pravi, da ne razume Slovencev, kako ne morejo kontrolirati svoje TO in zakaj po vsej sili zahtevajo, da mora JLA pustiti orožje, ko gre vendar za vprašanje miru. Klical je tudi bosanski predsednik Alija Izetbegović iz Sarajeva, ki je hotel vedeti, kaj se dogaja, saj je bila pri njem skupina mater, ki so razburjene hotele zvedeti, kaj se dogaja z njihovimi otroki, ki so bili v JLA (JLA je namreč širila dezinformacije, da jih v Sloveniji pobijajo, koljejo, žive zakopavajo ipd.). V prostore predsedstva je prišel Janšev namestnik Miran Bogataj, ki je povedal, da sta Janša in Bavčar "na položaju" (to je v centru operacij v kleti Cankarjevega doma) od koder spremljata operacije. Člani predsedstva (poleg Zlobca dr. Matjaž Kmecl, dr. Dušan Plut in Ivan Oman) ter član zveznega predsedstva dr. Drnovšek so vztrajali, da seja predsedstva mora biti. Predsednik skupščine dr. France Bučar se je čakanja naveličal in odšel, predsednik vlade Lojze Peterle je že zjutraj šel iskat oba ministra, pa se potem ni vrnil, ampak je ostal v centru operacij. V predsedstvu so nato uspeli dobiti zvezo s Kučanom v Beljaku, Zlobec mu je razložil situacijo z besedami, da "diši po državnem udaru". Kučan mu je naročil, naj poišče Bavčarja in Janšo in da naj uredijo stvari v smislu spoštovanja premirja. Predsedstvo je nato okrog dvanajstih odšlo na sestanek z Bavčarjem in Janšo v "bunker." Medtem je znova klical Izetbegović, s katerim je Zlobec govoril iz "bunkerja". Zlobec naj bi Bavčarju in Janši rekel, da naj, če hočeta vojno, najprej prevzameta oblast, ne bosta pa je vodila za hrbtom predsedstva, Bavčar pa ga je zavrčal, da vojna že je. Zlobec je po vrnitvi v pisarno v telefonskem razgovoru z italijanskim generalnim konzulom Cristianijem in nekim diplo-

preprečili (po pričevanju Rupla ga je že prej razjezilo tudi to, da so v Beogradu zahtevali njegov potni list).⁸³ Po Kučanovem pričevanju je Genscher tedaj spoznal, da gre za pravo vojno in obljubil, da bo v tem smislu posredoval pri dvanajsterici.⁸⁴ Obisk v Beogradu, pogovor z Miloševićem ter demonstracija vojaške moči le nekaj deset kilometrov stran ob slovensko-avstrijski meji (JLA je napadla karavanški predor), ki je spremljala njegove razgovore s Kučanom in Ruplom, so v Genscherju zbudili prepričanje, "da bodo vodstvo jugoslovanske armade in za njim stoječe politične sile izkoristile vsa sredstva za dosego svojih ciljev."⁸⁵ Analitiki dogajanja se večinoma strinjajo s tem, da je Genscher spremenil svoje stališče po spoznanju, da gre v Sloveniji za pravo vojno (upoštevati pa je seveda treba tudi notranji politični pritisk v Nemčiji, op. B. R.)⁸⁶ Tudi sam piše, da je med obiskom Beograda in po pogovorih dobil vtis, da hoče JLA in politične sile, ki stojijo za njo doseči svoje cilje z vsemi sredstvi, ki so jim na razpolago.⁸⁷ Genscherjeva prizadevanja je 1. julija podprl tudi kancler Kohl s posebno izjavo, v kateri je podprl napore trojke, vendar tudi dejal, da Jugoslavije ni mogoče obdržati skupaj s silo. Nemčija bo vztrajala, da se demokratično izražena volja posameznih republik spoštuje.⁸⁸ Genscherjeva aktivnost v evropski diplomaciji je vsaj malo nevtralizirala prizadevanja Van Den Broeka, ki je hotel ponovno vzpostaviti Jugoslavijo.⁸⁹ Van Den Broek ne samo da ni bil naklonjen osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške, ampak je tudi zaradi osebne užaljenosti nasprotoval Genscherjevim pobudam. Po mnenju novinarjev, ki so pozorno spremljali diplomacijo ES odnosi med njima nikoli niso bili tako hladni, kot v času, ko je bila Nizozemska predsedujoča ES, normalizirali so se šele, ko je vodenje prevzela Španija.⁹⁰ 3. in 4. julija se je na Genscherjevo pobudo v Pragi sestal Committee of Senior Officials (CSO) KVSE, ki je obravnaval jugoslovansko krizo. Jugoslovanska diplomacija si je prizadevala, da bi preprečila internacionalizacijo problema, pri čemer jo je zlasti podpirala Sovjetska zveza. Od treh sprejetih dokumentov je bil najvažnejši predlog za posredovalno misijo KEVS-a v Jugoslaviji, ki naj bi pripravila mednarodno konferenco o Jugoslaviji. Predlog je jugoslovanska stran uspela ublažiti s formulacijo, "če in ko bo to sprejeto s strani Jugoslavije."⁹¹ Nekaj dni prej je Rupel

matom na rimskem zunanjem ministrstvu označil delitev slovenskih politikov na "jastrebe" in "golobe", ki je nato prišla v evropske medije (Ciril Zlobec: Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko, Mihelač 1992, str. 129-130). Janša je kasneje v Premikih v zvezi z dogajanjem 2. julija zapisal, "da so bili nekateri politiki druge lige že močno omajani (Janša: Premiki, str. 201). Zadeve so se nato pomirile, popoldne sta v Slovenijo prišla Mesić in Tupurkovski, ki sta sodelovala na (49.) razširjeni seji slovenskega predsedstva, kjer so se dogovorili o pogojih premirja.

⁸³ Rupel: Skrivnost države, str. 154-157.

⁸⁴ Razgovor pisca z Milanom Kučanom, 12. marec 1997.

⁸⁵ Hans Dietrich Genscher: *Erinnerungen*, Siedler Verlag, Berlin 1995, str. 941 (dalje: Genscher *Erinnerungen*).

⁸⁶ Christopher Bennett: *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course, and Consequences*, New York University Press, New York, 1994, *Conversi: German-Bashing*, Libal: *Limits of Persuasion*.

⁸⁷ Hans Dietrich Genscher: *Erinnerungen*, str. 939, Libal: *Limits of Persuasion*, str. 17.

⁸⁸ Libal: *Limits of Persuasion*, str. 16.

⁸⁹ Meier, Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 312-315 (Meier o tem sklepa na osnovi pričevanj slovenskih politikov, zlasti Rupla in Kučana. Slovenski politiki so sicer v času osamosvojitve in po njej Van Den Broekovo dejavnost iz diplomatskih razlogov ocenjevali s precejšnjo zadržanostjo).

⁹⁰ Ivanković: *Druga hrvatska fronta*, str. 51.

⁹¹ Libal: *Limits of Persuasion*, str. 18.

poslal pismo generalni sekretarki Sveta Evrope Catherine Lalumière, v katerem predlagal naj Svet Evrope obsodi agresijo JLA, zahteva ustavitev sovražnosti in umik vojske v vojašnice, podpre mednarodno nadzorstvo izvajanja premirja, plebiscitarno odločitev slovenskega naroda in demokratičen dialog v procesu razdruževanja ter ustanovitev mednarodne skupine strokovnjakov, ki bi pomagala izvesti suksesijo. Slovenija je s tem, kot piše Rupel, predlagala tisto, kar se je kasneje uresničilo skozi brionski sestanek, haaško konferenco in Baadinterjevo komisijo.⁹²

TRETJA EVROPSKA MISIJA: POGOVORI NA BRIONI IN BRIONSKA DEKLARACIJA

Sestanek zunanjih ministrov ES v Haagu dan po sestanku v Pragi, 5. julija je potekal v znamenju obnovljenih spopadov v Sloveniji in hudih kritik zunanje politike ES v Nemčiji. Na sestanku je bila sprejeta Deklaracija o Jugoslaviji in sklep, da se v Jugoslavijo znova pošlje trojko v tretjo misijo. V deklaraciji je bila izražena zahteva po zamrznitvi vseh odločitev o samostojnosti od 25. junija dalje in ne od 28. junija, ko je prva trojka začela misijo. V deklaraciji je bila še zahteva, da je treba takoj začeti pogajanja brez kakršnih koli predpogojev in izražena podpora pravici do samoodločbe vendar z upoštevanjem ozemeljske celovitosti držav. Na zahtevo Nemčije je bila vnesena tudi formulacija, da bo ES v primeru kršitve premirja ponovno pretehtala svoje stališče do neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. To je bilo mišljeno kot grožnja in ne kot morebitno spreminjanje stališča, kar je razvidno tudi iz pogovora italijanske delegacije z Mesićem ponoči s 4. na 5. julij, v katerem so Mesiću prenesli De Michelisovo pričakovanje, da se bo Jugoslavija po ustavni reformi priključila ES z vsemi šestimi republikami.⁹³

Trojka je na osnovi deklaracije pripravila osnutek sporazuma in z njim prišla na Brione. Na pogajanjih 7. julija so z evropske strani sodelovali Van Den Broek, Poos in Joao D. Pinheiro, slovensko delegacijo so sestavljali Bučar (predsednik skupščine), Kučan (predsednik predsedstva), Drnovšek (po dogovoru s slovensko delegacijo je na sestankih nastopal v dveh funkcijah, tudi kot član predsedstva SFRJ, tako da so slovenski pogajalci vedeli tudi za vsebino pogovorov, kjer niso bili navzoči), Peterle (predsednik izvršnega sveta) in Rupel (republiški minister za mednarodno sodelovanje).⁹⁴ Zvezno vlado so predstavljali Markovič, Lončar, Brovet in Gračanin, predsedstvo pa Mesić, Bogičević, Tupurkovski in Kostić. Srbijo je zastopal Jović, ki pa ni ostal na skupnem zaključnem delu pogajanj. Srbsko stališče je bilo, da jo pogajanja ne zadevajo neposredno, ker ni vpletena v spopade, kljub temu pa je Jović sodeloval na sestanku federalne skupine s slovensko delegacijo. Na sestanku s trojko je sicer dejal, da lahko pove svoje mnenje, da pa bo predloge ES preučil, ko bodo uradno prišli na sejo predsedstva. Hrvaška predstavnik sta bila Tuđman in zunanji minister Hrvoje Šarinić. Celotno pogajanje se je začelo ob osmih zjutraj, trajalo je šestnajst ur, sestavljeno je bilo iz štirih uradnih sestankov in vmesnih

⁹² Rupel: Skrivnost države, str. 157.

⁹³ Mesić: Kako je srušena Jugoslavija, str. 85.

⁹⁴ Delegacijo so spremljali še Marjan Šiftar, šef kabineta republike, Janez Sirše, šef kabineta Drnovška in pomočnik ministra za notranje zadeve Boris Žnidarič.

internih posvetovanj. Predstavniki ES so imeli prvi sestanek s Slovenci, nato s Hrvati, nato z Jovičem kot predstavnikom Srbije, nato s člani predsedstva in predstavniki zvezne vlade skupaj.⁹⁵ Van Den Broek je na prvem pogovoru s slovensko delegacijo jasno povedal, da so s "suspenzom implementacij deklaracije o neodvisnosti" tako v Zagrebu kot sedaj na Brionih mislili na vračanje v status quo ante pred 25. junijem. Ustavni akt, ki ga je sprejela Slovenija, je označil za enostransko dejanje. Slovenijo je obtožil enostranskosti in zahteval, da je treba režim na mejah vrniti na staro stanje, postaviti stare oznake in simbole, deblokirati vojašnice in spoštovati dogovor o carinah. Vojska se mora vrniti tudi na zeleno mejo. Poslati je treba opazovalce. Obnoviti je treba delo predsedstva v polni sestavi (tudi z Drnovškom).

Slovenska delegacija je izhajala iz sklepov, ki jih je sprejela slovenska skupščina na seji po pogovorih s trojko v Zagrebu ter na osnovi dogovora, ki ga je v razširjeni sestavi sprejelo predsedstvo RS 6. julija ob 20.30.⁹⁶ Kučan je povedal, da JLA spet napada, da še ni bila ustanovljena komisija za nadzor premirja, da je treba spor internacionalizirati. Slovenija trimesečni rok razume kot čas za pogovore, v katerih so odprte vse opcije, tudi morebitna zveza držav, vendar je treba pred tem armado spraviti pod civilni nadzor in zagotoviti poroštvo mednarodnih institucij, da ne bo znova napadla Slovenije. Slovenija spoštuje sklepe zadnje seje zveznega predsedstva, razen zahteve po vračanju starega režima na meje. Kučan je nasprotoval temu, da se armada vrne na meje in predlagal, naj bo meja evropska, samo s policijo in carino. V pogajanjih morajo biti odprte vse opcije. Menil je, da je bila interpretacija suspenza v Zagrebu drugačna, kot je sedaj.

Poos je skušal iskati skupne točke zlasti pri praktičnih vprašanjih. Menil je, naj bi v prehodnem času na mejah visele tri zastave: slovenska, jugoslovanska in evropska, carine naj bi se stekale na poseben račun in bi jih na koncu razdelili. Podprl je Kučanov predlog, naj bi bila meja evropska, torej brez vojske samo s policijo in carino, vendar po izteku moratorija. Lojze Peterle je pojasnil, na katerih področjih je Slovenija prevzela efektivno oblast, vendar tudi poudaril, da še vedno deluje po jugoslovanskih zakonih, tudi kar zadeva carino. Orisal je tudi odnose z zvezno vlado. V nadaljevanju razprave so nato premlevali ista vprašanja, pa tudi zahtevo po vrnitvi vojaške opreme, omenjena je bila tudi vojna škoda, vendar brez opredelitve, kaj bo z njo.

Na sestanku slovenske delegacije s federalnimi predstavniki (Mesić, Bogičević, Tupurkovski, Jović in Kostić iz predsedstva, Marković, Gračanin, Lončar in Brovet iz vlade) so bile obravnavane teme enake, zahteve federalne strani pa, da se v vseh

⁹⁵ V celoti je imela slovenska delegacija dva daljša pogovora s trojko, enega s predstavniki federacije na čelu z Mesićem in Markovićem in več delovnih sestankov s Tuđmanom.

⁹⁶ Magnetogram 52. seje predsedstva RS 6. 7. 1991, drugi del. Seje so zaradi burnega dogajanja in obveznosti vabljenih v tem času pogosto potekale v dveh (včasih tudi več) delih, od jutra do večera pa so se stališča tudi močno spremenila, pač v odvisnosti od poteka dogajanja in potrebe po sprotnih reakcijah. Zato je zapis ure sestankov pomemben, z nekaterih ključnih sej pa niti nimamo magnetogramov ali zapisnikov. 44. seja 27. 6. 1991 na kateri je prišlo do odločitve za oborožen odpor proti JLA, se je npr. po pričevanjih navzočih začela nekako ob sedmih zjutraj. Uradno ima dva dela, jutranjega in večernega, dejansko pa so vsaj v delni sestavi razširjenega predsedstva intenzivna posvetovanja potekala ves dan. S seje zaradi razmer ni ohranjen niti magnetogram niti zapisnik seje, pač pa z obeh delov le ugotovitve in sklepi, ki veljajo kot zapisnik, ter nekaj skopih spominskih zapisov.

pogledih vzpostavi staro stanje. V napetem ozračju je sestanek formalno vodil Mesić, dejansko mu je ton dajal Marković. Slovenska stran je zagovarjala Poosove predloge in vztrajala pri interpretaciji dogovora, da ne bo sprejemala nobenih nadaljnjih korakov pri osamosvajanju. Kompromis med obema stranema sta brezuspešno poskušala vzpostaviti Tupurkovski in Lončar, vendar se je sestanek končal brez rezultatov.

Na sestanku se je Drnovšek z Jovićem začel dogovarjati o morebitnem umiku JLA iz Slovenije (Jović je kasneje pridobil štiri srbske glasove za predlog, tako da je v predsedstvu proti glasoval samo Mesić).

Van Den Broek je po dopoldanskih sestankih poslal slovenski delegaciji štiri točke, ki so se (po Ruplu) glasile: mejne prehode nadzira slovenska policija v skladu z zveznimi predpisi, carine so zvezna pristojnost, na mejah je treba vzpostaviti stanje, kakršno je bilo pred 25. junijem, odpraviti je treba blokado vojašnic in vrniti vojsko v vojašnice. Zahteval je, da se sporazuma sprejme v paketu, ali pa bo ES od posredništva odstopila. Slovenska delegacija je bila v hudih dilemah. Predlagali so popravek, tako, da bi se carina plačevala na poseben račun pod kontrolo tujcev, mejo naj bi varovala policija. Van Den Broek je predloge upošteval tako, da je dodal stavek o posebnem računu in da mora JLA v treh mesecih oditi z meje.

Med pogajanja je potekala huda propagandna vojna. Markovičev predstavnik za tisk je dal prevesti poročilo o maltretiranju ujetih oficirjev v Sloveniji, ki mu ga je dal Brovet. Posledica je bila, da je v skupno deklaracijo prišla tudi zahteva, da je treba ujetnike v Sloveniji čim prej izpustiti, najkasneje pa do 8. julija do štiriindvajsetih. Slovenska stran je kot odgovor prevedla in razdelila govor generala Adžića v Centru visokih vojaških šol v Beogradu (po pričevanju Predraga Tasića naj bi besedilo delili kar slovenski novinarji, ki so spremljali pogajanja). Adžić je v govoru grozil, da bo vojska s Slovenijo obračunala tudi, če pri tem ne bo imela podpore predsedstva SFRJ. Zaradi oficirjev so na slovensko delegacijo pritiskali vsi trije predstavniki ES, ker je obstajala bojazen, da bo dogovor padel v vodo, po Drnovškovem pričevanju pa naj bi v Beogradu vojska že pripravljala letalski napad. Slovenski predstavniki, zlasti Peterle so zanikali grobo ravnanje z ujetniki. Kučan je nato sklical telefonično sejo predsedstva, ki je sprejelo sklep, da je treba ujetnike takoj izpustiti, vendar je minister Janša z izpustitvijo zavlačeval in je eno skupino oficirjev izpustil šele na Kučanovo telefonsko intervencijo.

Na drugem sestanku trojke s slovensko delegacijo 7. julija ob sedmih so zato obravnavali zlasti ti dve vprašanji. Kučan je v zvezi z vprašanjem vojnih ujetnikov dejal, da je treba upoštevati tudi položaj slovenskih vojakov v jugoslovanski armadi (Van Den Broek se je načeloma strinjal, da jih je treba izpustiti ob posredovanju RK, vendar to v deklaraciji ni prišlo), v zvezi s predlogom trojke pa, da bodo to v Sloveniji sprejeli kot kapitulacijo, da pomeni omejevanje pravice do samoodločbe, da od sprejete deklaracije o samostojnosti in nedovisnosti ne ostaja skoraj nič, ostajajo pa mrtvi in ranjeni in milijardna škoda. Mesić in predsedstvo ne moreta dati garancije, da lahko obvladujeta vojsko, ki dejansko tudi ni več jugoslovanska vojska. Podobno so nastopili tudi drugi slovenski predstavniki, Peterle z ugotovitvijo, da trimesečni moratorij pomeni ponovno tlačenje Slovenije v Jugoslavijo.

Van Den Broek je ostal pri stališču, da vztrajanje na enostranskih odločitvah pomeni konec posredovanja ES, za Slovenijo pa, da se bo sama soočila z najhujšim sovražnikom.

Pogovori so se končali ponoči s skupnim sestankom (začel se je ob desetih, končal ob dvanajstih), na katerem pa je Marković hotel dogovor spremeniti, zaradi česar je prišlo do ponovnega sestanka Van Den Broeka, Markovića, Drnovška in Kučana. Van Den Broek je Markovićeve zahteve po natančnejši opredelitvi pristojnosti federacije zavrnil.⁹⁷

Skupna deklaracija, na katero je slovenska delegacija potem pristala (Bučar je kasneje dejal, da na Brionih ni šlo za pogajanja, ampak za ultimatum, čeprav to ne drži povsem) je izhajala iz načela, da samo narodi Jugoslavije lahko odločajo o svoji prihodnosti, da je v Jugoslaviji nastala nova situacija, ki zahteva bolj natančen nadzor in pogajanja med različnimi stranmi. Ta pogajanja se morajo začeti najkasneje 1. avgusta na načelih Helsinške deklaracije in Pariške listine, vsebovati pa morajo tudi vprašanje spoštovanja človekovih pravic, pravico narodov do samoodločbe v skladu z načeli mednarodnega prava, tudi tistimi, ki se nanašajo na ozemeljsko celovitost države. Kolektivno predsedstvo mora izvajati polno oblast in odigrati svojo politično in ustavno vlogo, zlasti v zvezi z oboroženimi silami. Vse strani se morajo vzdržati vsakršnega enostranskega dejanja, zlasti takšnega, ki bi imelo nasilen značaj. ES bo nudila pomoč pri pogajanjih in poslala opazovalno misijo, ki bo pomagala pri stabiliziranju prekinitev ognja in pri uresničevanju drugih delov sporazuma.

V prilogi I so bile navedene oblike in načini uresničevanja pogajalskih priprav. Priloga je vsebovala šest točk: nadzor na mejah bo v rokah slovenske policije, ki pa bo delovala v skladu z zveznimi predpisi; uresničen bo sporazum o carinah med vlado republike Slovenije in zvezno vlado 20. 6. 1991 (sporazum Ocvirk-Mitrović, op. B. R.), carine ostanejo zvezni prihodek, pobirali pa jih bodo slovenski cariniki in jih nato nakazali na skupni račun, ki bo pod nadzorom zveznih in republiških ministrov ter tujih opazovalcev; za celotno Jugoslavijo obstaja enoten nadzor zračnega prometa, zračni promet nadzorujejo zvezne oblasti; na mejah se ponovno vzpostavi stanje, ki je veljalo pred 25. 6. 1991, v obdobju moratorija treh mesecev bodo končana pogajanja o prenosu pristojnosti, ki jih ima na tem področju JLA, cilj pa je mejni režim po evropskih normah; prekinitvev ognja se v nadaljevanju izvede z odstranitvijo blokad enot in objektov JLA, brezpogojno vrnitvijo JLA v vojašnice, zagotovitvijo prehodnosti vseh cest, vrnitvijo vseh objektov in opreme JLA, deaktiviranjem enot TO in njihovo vrnitvijo v kraje, kjer so nastanjene, kar vse

⁹⁷ Potek pogovorov in dogajanja v zvezi z njimi povzemam po naslednjih dokumentih: Zabeležka razgovora predstavnikov republike Slovenije s "trojko" Evropske skupnosti, 1. razgovor, Brioni 7. 7. ob 10. uri in Zabeležka o razgovorih, ki so bili na Brionih dne 7. 7. 1991 (Ljubljana 8. 7. 1991, zapisal mag. Boris Žnidarič); Zabeležka drugega razgovora predstavnikov republike Slovenije s "trojko" Evropske skupnosti, Brioni, 7. julij ob 19 uri; Zabeležka razgovora predstavnikov republike Slovenije s predstavniki predsedstva in vlade Jugoslavije, Brioni 7. julij 1991; Zapisnik 53. seje P RS, 8. 7. ob 11,30 uri in nadaljevanje ob 16,30 uri, Magnetogram 53. seje P RS 8. 7. 1991 (Arhiv predsedstva RS); Rupel, Skrivnost države, Mesič: Kako je srušena Jugoslavija, Janez Drnovšek: Moja resnica, Mladinska knjiga, Ljubljana 1996, Jović: Zadnji dnevi SFRJ, Tasić: Kako sam branio Antu Markovića. Novinarski vtisi s konference so objavljeni v knjigi Od vojne do priznanja, Cankarjeva založba 1992. Večino Žnidaričevih zapiskov objavlja tudi Janez Janša v knjigi Premiki in (tudi na podlagi pripovedovanja sodelujočih na pogajanjih) ocenjuje, da so se "...naši pogajalci (Kučan, Peterle, Drnovšek, Bučar in Rupel) dobro držali, vendar so bili Evropejci neusmiljeni. Predvsem Van Den Broek je bil skoraj sovražno razpoložen do Slovenije." (str. 235).

mora biti izvedeno najkasneje 8. 7. 1991 ob 24 uri; vsi ujetniki, ki so bili zajeti v času sovražnosti od 25. 6 1991 dalje, bodo izpuščeni čim prej, vendar ne pozneje kot 8. 7. ob 24 uri, pri uresničitvi tega bo sodeloval mednarodni Rdeči križ. V prilogi II. so bile podrobneje razdelane smernice za opazovalno misijo v Jugoslaviji.⁹⁸

Brionski sestanek je v slovenskem vodstvu pustil precej dvomov, zlasti pa skrb, kako ga bodo sprejeli v Sloveniji. Kučan je v prvi izjavi, še na Brionih 8. 7. ob njih zjutraj poudarjal predvsem, da je bil prvi cilj dosegati miru in da se bodo avgusta začela pogajanja o rešitvi jugoslovanske krize, da je Slovenija pokazala fleksibilnost in si pri Evropejcih pridobila kredibilnost, da pa bo pot do dokončne uveljavitve slovenske samostojnosti dolga. Takoj po vrnitvi z Brionov je prišlo do težke razprave, ali naj Slovenija dogovor sprejme ali zavrne (zadnja odločitev je bila na slovenskem parlamentu).⁹⁹ Če bi se dogovor dosledno uresničil, bi v vojaškem smislu pomenilo zapraviti vso prednost, ki jo je Slovenija pridobila, enote JLA bi bile (lahko) popolnjene s srbskimi rezervisti in Slovenija tako pod okriljem dogovora dejansko okupirana. Razen tega ni imela nobene obrambe pred zračnimi napadi in relativno šibko za primer zračnih desantov, razen opazovalcev (monitorjev) pa nobene trdnejše garancije ES. Po drugi strani je bilo vodstvu jasno (tega se je zavedal tudi obrambni minister Janša), da bi ob zavrnitvi dogovora zelo verjetno prišlo do letalskih napadov in kopenskih spopadov večjih razsežnosti, ki jih Slovenija vojaško ne bi zdržala. Hkrati bi zapravila naklonjenost evropske javnosti, prepuščena bi bila sama sebi in verjetno tudi ekonomsko blokirana. Nekatera znamenja pa so kazala, da srbska politika ne namerava zadrževati Slovenije s silo v Jugoslaviji in da so njene prioritete druge (na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini). O tem, da se Črnogorci niso pripravljali boriti v Sloveniji, je na brionskih pogovorih govoril črnogorski član zveznega predsedstva dr. Branko Kostić, pa tudi Drnovškovi pogovori z Jovičem so šli v dobro smer. Zato je na koncu prevladalo mnenje, da je treba politiko (kljub nekaterim slabim izkušnjam) vendarle graditi na zaupanju v ES.¹⁰⁰ V tem smislu so

⁹⁸ Joint declaration (kopija izvirnega besedila, hrani pisec); Skupna deklaracija, sprejeta 7. julija 1991 na Brionih, s prilogama kot sestavni del zapisniku 23. skupne seje vseh treh zborov skupščine Republike Slovenije 10. julija 1991, Arhiv Skupščine Republike Slovenije (deklaracija je bila sicer objavljena tudi v skupščinskem poročevalcu in v časopisih, v celoti tudi v Ruplovi knjigi Skrivnost države).

⁹⁹ Magnetogram 53 razširjene seje Predsedstva 8. 7. 1991 ob 11,30 (I. del) in nadaljevanje seje popoldne (II. del), Zapisnik 53. seje predsedstva, ponedeljek 8. 7. 1991 ob 11,30 uri in nadaljevanje ob 16,30 uri, Arhiv predsedstva.

¹⁰⁰ Tako usmeritev je na tiskovni konferenci po brionskih pogovorih in po prvem delu razširjene seje predsedstva 8. julija napovedal Milan Kučan, potrdili pa so jo tudi drugi udeleženci pogajanj, ki so se v potrditev enotnosti udeležili konference. Kučan je dejal, da je odločanje o deklaraciji odločanje med vojno in mirom, da deklaracija, ki jo je treba sprejeti v paketu v tistem trenutku predstavlja "možno ravnotežje interesov", ki sicer ne rešuje problema, omogoča pa začetek njegovega reševanja s pogajanja (do katerih bi tudi sicer moralo priti, tudi če bi se vojna nadaljevala, tako pa je možnost, da se ta faza preskoči); da obstaja varovalka v izjavi dvanajsterice o avtomatičnem priznanju Slovenije v primeru novega vojnega nasilja, da je deklaracija uveljavila Slovenijo kot evropskega pogajalca in tudi kot mednarodni subjekt čeprav se ji slednje v celoti ne priznava. Slovenska razglasitev samostojnosti je bila strogo formalno gledano res enostranska, ni pa bila nasilna in zato nanjo ni bilo treba odgovarjati z vojno. V vojni so Slovenci pokazali, da znajo braniti svobodo in samostojnost, brez tega tudi deklaracije ne bi bilo in mir bi bil veliko dlje, kot pa se kaže v tem trenutku. (Prepis po tonskem zapisu, Ministrstvo za informiranje, Ljubljana 9. 7. 1991, hrani pisec).

slovensko vodstvo pred razpravo v parlamentu prepričevali tudi Sloveniji naklonjeni tuji politiki, zlasti Genscher in Mock. Vodstvu je bilo jasno, da bi razcep v vrhu za sabo potegnil razcep v političnem prostoru nasploh in v javnosti. Šibko politično ravnotežje v Sloveniji, vzpostavljeno predvsem zaradi zunanjega pritiska, bi se podrlo. Del slovenskih medijev je namreč hitro opazil začetne razlike v pogledih,¹⁰¹ vendar tega potem ni napihoval, ker je (preko neke vrste neformalne cenzure, ki jo je pri glavnih medijih med spopadi vzpostavil minister za informiranje Jelko Kacin) prišlo do opozoril s političnega vrha. O disonancah ali celo sporih v slovenskem vrhu, ki so zadevali različno razlago brionske deklaracije je poročal tudi tuji tisk, tako frankofonski¹⁰² kot avstrijski in italijanski.¹⁰³ Zato je po dogovoru, da bo vodstvo nastopilo enotno in brionsko deklaracijo branilo znotraj svojih strank in v javnosti, še 8. julija zvečer predsedstvo sklicalo prave parlamentarnih strank, pogajalci pa so jih seznanili s potekom pogajanj in vsebino brionske deklaracije. Kot je naslednji dan poročal član predsedstva Dušan Plut je deklaracija "v začetku vnesla precej neravno vzdušje in precejšnje začudenje oz. nerazpoloženje. Potem, ko soudeleženci sestanka na Brionih pojasnili bistvene elemente deklaracije, se je razprava nekoliko umirila, tako, da je večina udeležencev z določeno grenkobo in zadržki vendarle sprejela vsebino deklaracije kot nujno dejstvo, mimo katerega se ne more."¹⁰⁴ O deklaraciji so še isti dan razpravljali v vodstvih strank, zvečer pa je bil še enkrat sestanek predsednikov strank in poslanskih klubov. V prid sprejemu se je še istega dne na seji opredelila vlada. Najhujša nevarnost zavrnitve deklaracije je bila tako odvrnjena še pred sejami poslanskih klubov (ti so jo po burnih razpravah potrdili) in nato parlamenta. Seja parlamenta 10. julija je bila javna, neposredno jo je prenašala televizija, deklaracija z obema prilogama pa je bila sprejeta s 189 glasovi za, 11 proti in 7 vzdržanimi.¹⁰⁵

O sprejetju resolucije so takoj obvestili ES, kjer so isti dan zasedali ministri

¹⁰¹ Slovenska televizija (Blanka Doberšek) je za dnevnik že z Brionov sporočila, da je slovenska delegacija med pogovori pokazala neenotnost v stališčih, vendar je slovenska delegacija to na tiskovni konferenci po vrnitvi zanikala. Poročilo televizije so potem na prvih straneh objavili tudi dnevnik.

¹⁰² Opozorilo, dodatno k faxu Stališča političnih in medijskih krogov (Informacija 25). Oboje je iz iz Bruslja 8. julija poslal predstavnik Lojze Sočan, Arhiv predsedstva.

¹⁰³ Avstrijski tisk je (kot je poročal Rupel na seji predsedstva 9. julija) citiral izjavo dr. Lea Šešerka, da je deklaracija katastrofa. V Italiji so ocenjevali, da ni nujno, da bo deklaracija zdržala tako zaradi Srbov, ki ne želijo pustiti na cedilu Srbov na Hrvaškem kot zaradi "jastrebov" v Sloveniji, ki se zbirajo okrog obrambnega ministra Janše ("jastreb" naj bi bil po njihovih ocenah tudi minister za informiranje Jelko Kacin).

¹⁰⁴ 54. seja P RS, 9. 7. 1991 ob 9. in 12. uri, Arhiv predsedstva. Med strankami so bili največji nasprotniki kranjski liberalci, ki so jo označili kot "sramotno kapitulacijo", v kateri se "Slovenijo obravnava kot cestnega razbojnika." Janez Janša je menil, da je potrebna dodatna razlaga deklaracije s strani ES in tudi s strani Slovenije in da bi morali zahtevati dodatna jamstva za obdobje treh mesecev in za spoštovanje slovenske odločitve po treh mesecih. Večina strank (tudi liberalci) so se potem strinjali s tem, da je treba deklaracijo sprejeti, čeprav je neugodna, sprejeli pa so predlog Janše, da naj bi jo sprejeli le ob dodatnih ukrepih, ki bi preprečili nov dovoz sil napadalcev, ob vzpostavitvi učinkovitega protiletalskega sistema in krepitevi obrambno-varnostnega sistema Slovenije.

¹⁰⁵ Magnetogram 23. skupne seje skupščine RS 10. julija 1991, Arhiv Državnega zbora RS. Na isti seji je bila izvoljena delegacija skupščine RS, ki naj bi sodelovala v skupščini SFRJ v pogajanjih o razdružitvi in pismo skupščinam drugih republik s pobudo naj priznajo samostojnost Slovenije, sodelujejo v pogajanjih o razdružitvi in podprejo predlog o umiku JA s slovenskega ozemlja.

dvanajsterice in čakali na razplet razprave v Sloveniji (vodstvo je zato želelo, da bi bila razprava čim bolj racionalna in čim krajša). Na zasedanju je Genscher predlagal naj bi ES še naprej razvijala pogajalski proces med sprtimi stranmi, kar je bilo sprejeto z dodatno (De Michelisovo) solucijo, da so notranje meje nespremenljive in da je treba zagotoviti manjšinam pravico na osnovi mednarodnega prava.¹⁰⁶ Dan prej (9. julija) je zasedal tudi evropski parlament in sprejel resolucijo o Jugoslaviji v 14. točkah. Obsodil je uporabo sile v Sloveniji in vmešavanje vojske v civilne zadeve, podprl dotedanje ukrepe ES in menil, da je treba ustaviti dostavo orožja vsem stranem v Jugoslaviji. 16. julija je izjavo dala tudi sedmerica najrazvitejših držav, ki se je sestala v Londonu. V izjavi je podprla napore ES za rešitev jugoslovanske krize.

MED BRIONSKO DEKLARACIJO IN KONFERENCO O JUGOSLAVIJI: NEMČIJA PREVZEMA GLAVNO VLOGO

Slovenska zunanjepolitična strategija se je po sprejetju deklaracije usmerila v prepričevanje držav, naj po izteku moratorija priznajo Slovenijo. Hkrati je potekal boj za interpretacijo posameznih točk dogovora, kar je v praksi pomenilo vsakodnevna natezanja z armado in zveznimi organi, sklepanje raznih dogovorov, imenovanje komisij na raznih ravneh, odgovarjanje na ultimatske zahteve, prepričevanje evropskih politikov v nezmožnost uresničitve zahtev zveznih organov, v medijsko vojno z zvezno administracijo v tujini, dolgoročneje pa v poskus, da se Slovenija čim bolj distancira od jugoslovanske krize. Julija je vlada pripravila izhodišča za pogajanja z drugimi republikami (predsednik vlade Peterle jih je skupščini predstavil 31. julija), posebna misija dobre volje, ki jo je vodil član predsedstva dr. Dušan Plut, pa je avgusta z obiski v Sarajevu, Skopju in Zagrebu (Črna Gora je pobudo zavrnila, Srbija pa sploh ni odgovorila) skušala vzpostaviti osnovo za pogovore. Slovenski predstavniki na raznih ravneh so tudi še sodelovali na sejah zveznega predsedstva in skupščine ter drugih organov v Beogradu.¹⁰⁷ Hrvaška je še v juliju predlagala

¹⁰⁶ Hans-Dietrich Genscher: *Erinnerungen*, str. 941.

¹⁰⁷ Prva seja predsedstva po brionski deklaraciji je bila 12. julija (na njej je Jović prvič načel vprašanje umika jugoslovanske armade iz Slovenije) napovedana seja za 16. julij ni uspela, ker srbski del ni hotel na Brione, tako da je bila potem 18. julija v Beogradu (sprejet je bil sklep o umiku JLA iz Slovenije). 22. julija se je predsedstvo skupaj s predsedniki republik sestalo na Ohridu (ves čas med sejo so prihajala sporočila o spopadih na Hrvaškem). Dogovorjeno je bilo le, da naj bi čimprej dosegli dogovor o funkcioniranju federacije v prehodnem obdobju na osnovi predloga, ki ga je pripravil ZIS (udeleženci sestanka naj bi predlog do prihodnje seje preučili) in da se začne priprava pri iskanju rešitev za odnose v prihodnosti. Mesec in Tuđman sta zahtevala, da se vojska na Hrvaškem umakne v vojašnice, kar ni bilo sprejeto. 26. julija se je v Beogradu znova sestalo zvezno predsedstvo samo, 30. julija pa v razširjeni sestavi s predsedniki republik (razen Tuđmana, ki ni hotel priti zaradi spopadov na Hrvaškem). Na seji bi moralo sprejeti ali zavrniti predlog ZIS-a o prehodnem funkcioniranju federacije, vendar je bila v ospredju vojna na Hrvaškem. 31. julija je bila znova seja samo članov predsedstva, prav tako 2. avgusta, 6. avgusta (vmes je bila 3. in 4. avgusta v Jugoslaviji na neuspešni misiji trojka ES) in 13. avgusta. 20. in 22. avgusta (vmes je prišlo do državnega udara v Sovjetski zvezi) se je predsedstvo znova sestalo skupaj s predsedniki republik. Kučan je jasno povedal, da je bila Slovenija do agresije pripravljena na določene oblike združevanja, sedaj pa ni več, pa tudi sicer se udeleženci niso mogli sporazumeti o funkcioniranju države. Sledile so seje 28. avgusta (predsedstvo se je moralo odločiti, ali bo sprejelo predlog za

program rešitve jugoslovanske krize, v katerem je predlagala priznanje suverenih in samostojnih držav, spoštovanje mednarodnega prava v medsebojnih odnosih, začetek postopka združevanja, sprejem dogovora o zvezi suverenih držav po modelu Evropske skupnosti, striktno spoštovanje človekovih pravic in pravic manjšin pod notranjim in mednarodnim nadzorom.¹⁰⁸ Slovenskim politikom, ki so se v tem času že oddaljevali od Hrvaške, se ni zdela sprejemljiva točka o zvezi suverenih držav, ki so je še nekaj tednov prej vneto zagovarjali, saj je Hrvaška vedno hitreje drsela v vojno, kar so opazale tudi druge države (12. julija je Stipe Mesić med sejo predsedstva dobil Zimmermanovo pismo, v katerem ga je ameriška vlada opozorila, da se pripravljajo vojaške akcije na Hrvaškem).¹⁰⁹ Slovenija je tudi za zahodne politike postajala "čist" primer, čeprav so bili osamosvojitvi nenaklonjeni zaradi bojazni pred "domina" efektom". Le nekaj dni po hrvaškem predlogu (18. julija) je zvezno predsedstvo sprejelo sklep o umiku JLA iz Slovenije. Načrt dogo-

konferenco o Jugoslaviji, ki jo je ministrski svet ES predlagal dan prej, vendar je srbski blok nasprotoval, češ da so potrebna posvetovanja po republikah). Na 140. seji 1. septembra je bila odločitev za sodelovanje na pritisk ES sprejeta (v tem času je bil v Beogradu posebni odposlanec ES za Jugoslavijo, nizozemski ambasador v Parizu Henry Wynaendts ter trojka ES - Van Den Broek, Poos in Deus Pinheiro), predsedstvo SFRJ, ZIS predsedniki vseh šestih republik in predstavniki ES pa so jo podpisali v Beogradu 2. septembra ob 1,20 zjutraj. Sledile so seje 3. septembra, 6. septembra (sprejet je bil Mesićev govor za konferenco v Haagu, v katerem je povedal, da se pripravlja politični dogovor o prihodnosti Jugoslavije na naslednjih načelih: spoštovanje pravice vsakega naroda do samoopredelitve, upoštevanje demokratično izražene volje narodov in republik, da uredijo svoj status v skladu z lastnimi specifičnimi in realnimi interesi, princip enakopravnosti vseh opcij, brez vsiljevanja tuje volje in uporabe sile, princip legalnosti, po katerem naj bi se politično izražena volja pravno sankcionirala, moral pa bi biti zagotovljen tudi legalni postopek za njeno uresničitev. Naslednja seja (po haaški konferenci 7. septembra) je bila načrtovana za 10. september, vendar je Mesiću ni uspelo sklicati. Hotel jo je namreč sklicati na Brionih, čemur je srbski del, (ki je čakal v Beogradu) nasprotoval. Predsedstvo se v polni sestavi po haaški konferenci ni več sestalo, prav tako ne predsedniki republik. V Beogradu je seje "okrnjenega" predsedstva (nekaj časa z navzočnostjo Bogića Bogičevića in Vasila Tupurkovskega a brez predsednika Mesića in člana Drnovška, potem pa samo s člani srbskega bloka) skliceval podpredsednik dr. Branko Kostić (4. oktobra je namreč predsedstvo brez Mesića in Drnovška sprejelo sklep, da deluje v razmerah vojne nevarnosti, torej v vsaki sestavi, ki je mogoča, vendar sta od tega sklepa kasneje Bogičević in Tupurkovski odstopila). K zadnji skupni seji je predsedstvo prisilila ES na mirovni konferenci v Haagu 18. oktobra (vmes je Van Den Broek s Tuđmanom in Miloševićem ter Kadjičevićem podpisal že drugi mirovni sporazum v Haagu - prvega je Carrington v Igalu -, objavljena pa je bila tudi vrsta deklaracij organov ES, OZN in posameznih vlad). Sej polpredsedstva Carrington ni priznal, zato se je seja v Haagu vodila pod zaporedno številko 143, to je naslednja od seje 6. septembra, ko je zadnji predsedoval Mesić. Predsedstvo je podpisalo predlog Carringtona in Van Den Broeka v štirih točkah (brezpogojna ustavitve ognja, deblokiranje kasarn na Hrvaškem, evakuacija vojske iz kasarn). Po tej seji je iz predsedstva izstopil Drnovšek. Del predsedstva je prišel še na haaško konferenco 25. oktobra (brez Drnovška in Bogičevića), vendar so bili samo opazovalci. Predsedstvo (brez Drnovška) je sodelovalo še na haaški konferenci 5. novembra (vmes je bil na mirovni misiji v Jugoslaviji znova Wynaendts), na kateri so bili tudi predsedniki republik in predstavniki zvezne vlade. Konferenca ni uspela, v Beogradu se je še naprej sestajal srbski del predsedstva, predsednik Mesić pa je po svoji presoji deloval iz Zagreba. 22. oktobra je poslal zadnje pismo v funkciji predsednika SFRJ predsedniku OZN in državnikom sveta. 5. decembra je na zasedanju hrvaškega sabora dal ostavko, 8. decembra mu je po sklepu sabora funkcija prenehala.

¹⁰⁸ Plan o razrešenju jugoslovanske državne krize in dopis dr. Davorina Rudolfa, hrvaškega ministra za zunanje zadeve Dimitriju Ruplu, 12. 7. 1991, Arhiv vlade Republike Slovenije.

¹⁰⁹ Mesić: Kako je srušena Jugoslavija, str. 99.

vora o prihodnosti jugoslovanske skupnosti, ki je bil podoben slovenskemu predlogu o asimetrični federaciji še iz konca osemdesetih let, so pripravili tudi v predsedstvu SFRJ.¹¹⁰ Do teh vprašanj so se opredeljevale tudi republiške skupščine (hrvaška je izvedla referendum o samostojnosti, Makedonija prav tako 8. septembra). Tudi skupščina SFRJ oz. njene komisije so izdelovale razne elaborate o funkcioniranju političnega in ekonomskega sistema (dejansko zvezna skupščina ni imela nikakršnega vpliva na razplet jugoslovanske krize), v praksi pa je zvezna vlada z raznimi ukrepi hotela Slovenijo spraviti v položaj, v katerem bi se bila prisiljena podrediti politiki beograjskega centra.¹¹¹ Zaradi povečevanja spopadov na Hrvaškem ji ni uspelo, da bi mednarodne dejavnike prepričala, da Jugoslavija po prekinitvi spopadov v Sloveniji lahko sama rešuje svoje probleme. Zaostrovanje vojne na Hrvaškem je bilo v mednarodnem smislu Sloveniji v korist, saj je potrjevala njeno tezo, da se Jugoslavije ne da obdržati skupaj.

Sredi julija je bil položaj Slovenije še močno negotov, vladal je strah pred gospodarskim zlomom, kljub obljubljenemu umiku armade je obstajala bojazen, da bi se ob izbruhu vojne na Hrvaškem in v Bosni operacije (zaradi blokad meja in zasedbe strateških točk) razširile na Slovenijo. Slovenija je bila v očeh večine zahodnih držav, zlasti velesil, začetnik procesov, ki bi lahko sprožili plaz ne samo na Balkanu, ampak tudi v Sovjetski zvezi, hkrati pa bi lahko bila zgled za nerešene nacionalne probleme v zahodnih državah in spodbujevalec naraščajočih avtonomističnih procesov (npr. v sosednji Italiji). Zato je bila zahodna politika še vse poletje in jesen usmerjena v ohranjanje Jugoslavije, kjer naj bi Slovenija imela vlogo demokratizacijskega dejavnika. Po ocenah slovenskega ministrstva za zunanje zadeve z dne 24. julija bo akcija Slovenije za mednarodno priznanje zaradi vojne sicer nekoliko jasnejša, "kljub temu pa najverjetneje dolgotrajen, zapleten in naporen proces."¹¹² ZDA in Francija sta sicer nekoliko spremenili stališče. Tako je Mitterrand 14. julija izjavil, da nobene federacije, niti jugoslovanske ne, ni mogoče ustvariti s silo, stališče ZDA pa je, da ni zadržkov za priznanje Slovenije, če bo do razdružitve prišlo po mirni poti. Odločno sta proti priznanju Kitajska in Sovjetska zveza, nekaj držav pa je napovedalo, da bodo ob primernem času Slovenijo morda

¹¹⁰ Politički dogovor o budućnosti jugoslovenske zajednice, Predsedništvo SFRJ, Komisija za pripremu političkog dogovora o budućnosti jugoslovenske federacije, Beograd, 30. avgusta 1991, Arhiv predsedstva.

¹¹¹ Nekatere ukrepe so sprejemali tudi drugi zvezni organi, ki jih Marković ni imel pod kontrolo. Tako je Svet guvernerjev Slovenijo izločil iz kreditno-monetarnega sistema (Marković je s tem sam nekaj časa grozil Sloveniji, vendar se potem z odločitvijo ni strinjal), zaradi česar Slovenija ni mogla uporabljati deviznih rezerv NBJ, ki so se v tem času zmanjšale z devet na manj kot tri milijarde dolarjev, ni mogla črpati kreditov iz primarne emisije, kupovati deviz in najemati tujih kreditov, ter ni dobivala gotovine. Zvezna vlada je na različne načine omejevala slovenski izvoz in tudi sicer izkoriščala svoje "vrnjene" pristojnosti, da bi Slovenijo prepričala, kako njeno gospodarstvo brez Jugoslavije ne more funkcionirati. Armada je do srede avgusta imela zaprt slovenski zračni prostor, po odprtju pa ga je še iz različnih razlogov še večkrat zaprla, tako da je promet potekal iz bližnjih avstrijskih letališč, kamor so preselili slovenska letala, (Analiza uresničevanja brionske deklaracije in predlogi za aktivnosti Republike Slovenije po izteku moratorija, Izvršni svet republike Slovenije, 30. 9. 1991 in Uresničevanje samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, gradivo za zasedanje skupščine dne 2. 10. 1991, Izvršni svet republike Slovenije, Arhiv vlade Republike Slovenije).

¹¹² Mednarodno priznanje Slovenije (pregled stanja in možni nadaljnji koraki), Ministrstvo za zunanje zadeve, 24. 7. 1991, Arhiv predsedstva.

priznale (Avstrija, ČSR, Bolgarija, Madžarska, Poljska in Avstralija). Več držav je izjavilo, da bodo to storile, če bo Slovenija še enkrat napadena (ZRN, ZDA, Italija), vendar je to izrečeno predvsem kot opozorilo JLA, ne pa kot izraz dejanske pripravljenosti na priznanje.

Obstajale so torej pomembne razlike med državami, kar je slovenski politični vrh skrbno analiziral. Slovenska zunanja politika se je usmerila v tri strateške točke. Prva je bila opiranje na Nemčijo in Avstrijo s hkratnimi poskusi spremeniti mnenje Italije, Francije, ZDA in drugih nasprotnic priznanja (za vsako državo posebej je bila pripravljena strategija). Temu so bili namenjeni številni kontakti in potovanja v juliju in avgustu, "tiha diplomacija" na vseh ravneh, strankarski, kulturni, poslovni in drugi stiki. Hkrati je Slovenija skušala čimprej normalizirati finančne in denarne tokove s tujino in dobiti zavarovanja za posle.

Druga točka je bila poskus doseči dogovor s Srbijo, takoj po brionski deklaraciji najprej glede umika vojske, potem pa tudi glede drugih vprašanj. Tu se je angažiral zlasti Drnovšek, vendar dalj kot do umika vojske (kar je bil sicer velik uspeh) Slovenija ni prišla.¹¹³ Vsa druga morebitna vprašanja (razdružitev, sukcesija, vprašanje premoženja, gospodarskih in drugih stikov) so ostala nerešena tudi po mednarodnem priznanju Slovenija. Tretja točka je bila distanciranje od Hrvaške. To je nakazal Rupel že med obiskom v ZDA v razgovoru z Lawrenceem Eagleburgerjem,¹¹⁴ nato med že omenjenim obiskom pri Genscherju 20. avgusta v istem času (17. ali 22. avgusta) pa tudi v memorandumu članicam ES in KVSE, v katerem je razložil svojo idejo o jugoslovanski konferenci o varnosti in sodelovanju (Jugoslavija kot "mini KVSE"), kjer bi se republike povezovale glede na to, kako so izrazile svoje interese, Slovenija pa bi kot samostojna država predstavljala vmesni člen med zahodom in jugovzhodom.¹¹⁵ Ruplov načrt o "treh pasovih" je v osnovi razširjeno predsedstvo potrdilo že 2. avgusta (še isti dan je bil objavljen v Informacijah mednarodnega tiskovnega središča v Ljubljani pod naslovom Ugotovitve in predlogi republike Slovenije za pogovore s "trojko" Evropske skupnosti), skoraj istočasno pa se je odrazil v korespondenci zunanjega ministrstva in predsedstva z evropskimi državniki). Načrt je bil nato dodelan 18. avgusta, osnovni namen pa je bil pokazati kooperativnost in pripravljenost reševati jugoslovansko krizo, hkrati pa ohraniti doseženo samostojnost. Na drugi strani pa si je Hrvaška – še zlasti po odločitvi o umiku JLA iz Slovenije – prizadevala za to, da bi jo ES obravnavala enako kot Slovenijo. V to je skušal nemškega kanclerja Kohla prepričati hrvaški predsednik Tuđman med obiskom 18. julija (prav na dan, ko je zvezno predsedstvo sprejelo sklep o umiku) v Bonnu, vendar mu ne Kohl in ne Genscher nista dala nobenih zagotovil, razprava pa je tekla le o umiku vojske v vojašnice (po slovenskem vzoru) ne pa tudi o morebitnem priznanju.¹¹⁶

¹¹³ Tudi zahodne države – zlasti tiste, ki so si prizadevale za ponovno vzpostavitev Jugoslavije – umika armade niso pozdravile z navdušenjem, saj je to zgolj pomenilo selitev krize na nacionalno bistveno bolj občutljiva območja Hrvaške in Bosne ter hkrati uresničevanje načrta o veliki Srbiji. ES je 19. julija sklep o umiku JLA iz Slovenije sicer pozdravila, vendar pod pogojem, da to izraža pripravljenost vseh vpletenih strani, da se odrečejo uporabi sile.

¹¹⁴ Rupel: Skrivnost države, str. 169.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Libal: Limits of Persuasion, str. 24.

Slovenska strategija "treh točk" kot bi jo lahko poimenovali, se je v oblikovala v razmerah po brionski deklaraciji, še zlasti pa pod vtisom politike, kakršna se je v ES oblikovala v začetku avgusta – in je trajala do izteka moratorija oz. neuspeha prvih dveh zasedanj haaške konference, ko je bila nevarnost, da Slovenijo znova potisnejo v Jugoslavijo bistveno manjša.¹¹⁷

Čez poletje je iniciativo v zvezi z jugoslovansko krizo vedno bolj prevzemala Nemčija. Umik JLA iz Slovenije je pri nemških politikih vzbujal vtis, da Milošević želi preprečiti, da bi Slovenija iskala kompromis z drugimi republikami in vsestransko sprejemljivo jugoslovansko rešitev, hkrati pa je protisrbsko razpoloženje v Nemčiji dvigovala izrazito sovražna srbska propaganda, pa tudi smrt nemškega novinarja Egona Scotlanda, ki so ga ubile srbske paravojaške enote na Hrvaškem. Kljub temu pa še konec julija niti v Bundestagu niso načenjali vprašanja priznanja Slovenije in Hrvaške. V zadnjem tednu julija je učinke evropske politike v Jugoslaviji preverjal Wynaendts. Njegova naloga je bila, da izve, kaj o prihodnosti

¹¹⁷ Osnove navedene strategije se da razbrati iz tedanjih zapisnikov in dokumentov ministrstva za zunanje zadeve, vlade in predsedstva, pa tudi iz nekaterih objavljenih del. Strnjeno jo je v kriznem času po brionski deklaraciji, 17. julija, prikazal eden vodilnih slovenskih analitikov mednarodnih in vojaških razmer dr. Anton Bebler v internem dokumentu, namenjenemu slovenskemu vodstvu, z naslovom Spomenica o nekaterih vidikih mednarodno-politične (vključno jugoslovanske) strategije in taktike Republike Slovenije (Arhiv predsedstva Republike Slovenije). V dokumentu je predlagal, naj se slovenska zunanje-politična strategija usmeri predvsem na Nemčijo in na Italijo (na kateri so ZDA prenesle večji del odgovornosti za Balkan), pri čemer pa je treba upoštevati, da Nemčija gradi svojo politiko na ravnovesju s Francijo in drugimi članicami ES in da bo tudi Avstrija, ki ima do Slovenije še bolj naklonjeno politiko spoštovala splošno usmeritev zahoda. Slovenija mora strategijo graditi na iskanju skupnih racionalnih interesov z dejavniki zunaj in znotraj jugoslovanskega prostora, ki so združljivi ali ustrezajo slovenskemu temeljnemu strateškemu cilju. To pomeni, da se ta interes pokriva s stališči Srbije, da je Slovenija moteč dejavnik za ustvarjanje Srboslavije, zato Slovenija ne bi smela postavljati pod vprašaj nadaljnji obstoj kakorkoli že urejene Jugoslavije brez Slovenije. Potreba po tesnem zavezništvu in skupnem nastopanju s hrvaško vlado se je obojestransko izčrpala. V interesu Slovenije je, da prispeva k preprečevanju državljanske vojne v Jugoslaviji. Srbiji je treba sporočiti, da se v jugoslovanske razmere – kosovsko vprašanje, hrvaško-slovenski spor – Slovenija ne bo vmešavala, v zameno za to (in nekatere prometne in gospodarske ugodnosti) pa lahko Slovenija zahteva miren in pravno urejen odhod iz Jugoslavije, priznanje s strani Srbije in Jugoslavije ter status pravnega naslednika Jugoslavije. Jugoslovanski vladi in vrhu armade bi Slovenija lahko ponudila pomoč pri gašenju državljanske vojne na Balkanu, predvsem pa korekten odnos v času njenega umika iz Slovenije. Zahod je treba prepričati, da je neodvisnost Slovenije združljiva z njegovimi interesi v tem delu sveta in v Evropi in da to ne bo sprožilo vala razdiranj obstoječih držav tako na vzhodu kot na zahodu. Slovenija se mora predstavljati kot "demokratična, stabilna, gospodarsko globoko reformirana in uspešna, laična, po kulturi katoliško-protestantska, ekološko čista in zelena, po srednjeevropsko urejena pravna država in republika "na sončni strani Alp", ki je zanesljiv mednarodni partner, ki vodi prijateljstvo do zahoda, aktivno, konstruktivno mednarodno politiko oborožene nevtralnosti in ki zna sama poskrbeti za svojo varnost." Slovenija mora zastopati stališče, da je za Jugoslavijo (minus Slovenija), pripravljena je pomagati, da se sporne zadeve uredijo na miren način, brez prelivanja krvi, zato bo za obdobje treh mesecev vrnila v zvezne organe del slovenskih funkcionarjev, uporabila zveze na vseh področjih, da bi Jugoslaviji pomagala pri izvajanju gospodarskih in političnih reform, urejanju vprašanja človekovih pravic, ipd. Slovenija se ne bo spuščala v propagandno vojno, delovala bo kot blažilen dejavnik z "misijami dobre volje", morda tudi ponudila kontingent miličnikov, ki bi deloval v vlogi mirovnih čet na Hrvaškem in v Bosni. Dosledno bo spoštovala obveznosti iz brionske deklaracije.

mislijo federalni organi in kaj republiška vodstva.¹¹⁸ Wynaendtsove ugotovitve so bile, da polovico zveznega predsedstva obvladujejo Srbi (kar je bilo znano že več kot dve leti, op. B. R.), da je za Slovence (kot mu je povedal Kučan) sprejemljiva samo svobodna zveza samostojnih držav, pa še to le v primeru, če bodo članice spoštovale človeške pravice, politično avtonomijo in tržno ekonomijo. Srbija je vztrajala pri federaciji, Bosna in Makedonija bosta sledili Sloveniji in Hrvaški ker nočeta ostati pod srbsko hegemonijo, hrvaški primarni cilj pa je bil, spraviti JLA v vojašnice in nato doseči njen umik s hrvaškega ozemlja, zato je Tuđman tudi prosil, naj bi se misija opazovalcev iz Slovenije razširila na Hrvaško, ES pa naj bi omogočila pogajanja s Srbijo.

Milošević je Van Den Broekovemu odposlancu tudi jasno povedal, da odcepitev Slovenije in Hrvaške sprejema, vendar le pod pogojem, da to pravico dobijo tudi krajinski in slavonski Srbi. Wynaendtsov zaključek je bil, da je treba na vsak način preprečiti hrvaško-srbski konflikt, ker pred tem ne bo mogoče rešiti drugih jugoslovanskih problemov, kar pa brez posredovanja ES ne bo mogoče.

Na osnovi Wynaendtsovega poročila so ministri dvanajsterice o Jugoslaviji sklepali 29. julija na srečanju v Bruslju.¹¹⁹ Dan kasneje so svet obšli posnetki vojne na Hrvaškem, ki jih je posnela nemška televizija, kar je povzročilo dodaten pritisk javnega mnenja na politike, ki so se po prekinitvi spopadov v Sloveniji znova začeli obnašati bolj ležerno (razprava o Jugoslaviji je bila kar med kosilom). Tema pogovra je bila, kako razširiti opazovalno misijo na Hrvaško (zahteve so bile da tudi v Bosno), trojko pa naj bi znova poslali v Jugoslavijo, da dokončno ugotovi ali so predstavniki republik v zvezi s prihodnostjo Jugoslavije pripravljeni sprejeti posredovalno misijo na visoki stopnji, ki jo je KVSE predlagala že na srečanju 3. in 4. julija. Van Den Broek je znova obljubljal gospodarsko in finančno pomoč Jugoslaviji, če se bo premirje obdržalo in če se bodo začela pogajanja o prihodnosti države. Ad Hoc skupina o Jugoslaviji je dobila pooblastila, da razpravlja o celotnem kompleksu vprašanj, povezanih z jugoslovansko krizo.

V naslednjih dneh je (zlasti pod vplivom Velike Britanije in Francije) oblikovala tri temeljna načela, ki naj bi vodila k rešitvi jugoslovanske krize: ohranitev vsaj minimuma skupnih jugoslovanskih institucij, nobene enostranske spremembe notranjih jugoslovanskih meja, za tisti del prebivalstva, ki bi postal manjšina v kateri od republik pa močna zaščita avtonomnih pravic.

¹¹⁸ Henry Wynaendts: *L'engrenage*, str. 49-59.

¹¹⁹ 25. julija se je Genscher v Bayreuthu sestal z Rolandom Dumasom in Jacquesom Poosom, da bi uskladili vsebino sestanka. Dogovor je bil, naj bi poleg Markovića in Lončarja povabili tudi člane zveznega predsedstva, ne pa predsednikov republik (kot je predlagal Genscher), ker bi to lahko nakazovalo na morebitno možnost priznanja. Nizozemski veleposlanik v Beogradu je skupno vabilo kar na cesti dal Tupurkovskemu, ki ga je slučajno srečal, ko je ta šel na sejo predsedstva. Tisti člani predsedstva (vključno z Mesićem), ki so bili v Beogradu, pa so se iz nepojasnjenih razlogov odločili, da gresta v Bruselj le Tupurkovski in Bogičević (od zveznih organov sta se srečanja udeležila še Marković in Lončar). Zaradi dogajanja v zvezi s sestankom je ta potekal v razmerah ostrega konflikta med Genscherjem in Van Den Broekom, saj je Genscherjev namen, da bi v mednarodno diplomatsko dejavnost pritegnil tudi Slovenijo in Hrvaško, propadel. Van Den Broek je na srečanju tudi drugim predlagal, naj bi na Hrvaškem oblikovali skupne patrole JLA in Hrvaške garde, ki bi skrbele za mir, kar je v tisku (še posebej nemškem) naletelo na posmeh in očitke na račun njegove politične prevzetnosti in popolnega nepoznavanja razmer na Hrvaškem in v Jugoslaviji.

Wynaendts je zaradi spopadov na Hrvaškem znova nemudoma pripotoval v Jugoslavijo, da bi dosegel prekinitev ognja in pripravil četrti obisk evropske trojke, ki pa je po napornih dvodnevnih pogajanjih 4. avgusta – tako kot Wynaendts – odšla iz Beograda praznih rok. Srbsko-črnogorsko stališče je bilo, da Srbija ni v konfliktu s Hrvaško pač gre za konflikt med zveznimi organi in Hrvaško, problem pa je v tem, da Hrvaška napada srbske teritorije. Opazovalci ES niso potrebni, ker ima Jugoslavija dovolj sil, da sama nadzira premirje).¹²⁰

Po teh dogodkih so nemške analize o možnosti rekonstrukcije Jugoslavije pokazale rastoče nezanimanje Slovenije za kakršnekoli oblike povezovanja z Jugo-

¹²⁰ V trojki so bili Hans Van Den Broek, Jacques Poos in Joao de Deus Pinheiro, spremljal jih je član komisije ES za Sredozemlje Abel Matutes. Trojka je najprej imela razgovore s predstavniki republik. V Srbiji so v menili, kot je zapisal Jovič, da namerava ES "skozi zadnja vrata vzpostaviti protektorat nad Jugoslavijo in z našim soglasjem pripeljati evropske enote", zato so predlog, naj bi se opazovalna misija razširila na Hrvaško, zavrnili (čeprav je zvezno predsedstvo na sestanku na Ohridu 22. julija takšno možnost že sprejelo). Zavrnili so tudi sejo predsedstva SFRJ ob sodelovanju trojke. Milošević ni popustil, čeprav ga je trojka pregovarjala od 18 do 01,30 zjutraj (načrtovani urnik se je zato povsem podrl). V Sloveniji so trojko (jezno zaradi neuspeha v pogovorih z Miloševićem) na Brdu sprejeli Kučan, Drmovšek, Bučar, Rupel, Peterle in Janša. Slovenska stran je trojki izročila dokument "Ugotovitve in predlogi republike Slovenije za pogovore s "trojko" evropske skupnosti", ki ga je pripravilo zunanje ministrstvo, sprejelo pa predsedstvo v razširjeni sestavi na 63, seji 2. avgusta. Osnovne teze dokumenta so bile: Slovenija je dosegla bistvene elemente državnosti, v najkrajšem času želi doseči mednarodno priznanje; z drugimi narodi oz. državami bivše Jugoslavije ne želi imeti skupnih organov, pač pa bo odnose uredila z meddržavnimi pogodbami; želi pokazati, da je upoštevanja vreden in zanesljiv partner in se bo – kot pričakuje ES – afirmativno dogovorila z Jugoslavijo; Slovenija bo kot samostojna država dejavnik stabilnosti na Balkanu in bi lahko služila kot model postopnega prilagajanja in vključevanja jugoslovanskega prostora v evropske ekonomske in politične integracije (tak pristop ima utemeljenost v različni stopnji razvitosti Jugoslavije, dosedanja politika podrejanja skupnemu imenovalcu se je izkazala kot neuspešna, zato bo Slovenija vmesna cona, ki bo skušala premostiti razlike med Zahodom in Jugovzhodom); ravnala bo v korist cele regije, na osnovi pragmatičnih interesov, saj zgolj rešitev slovenskega problema brez sprave med jugoslovanskimi narodi ne more biti privlačna za tuj kapital; svoje samostojnosti ne želi uresničiti na račun dezintegracije ostale Jugoslavije, zato si rešitev predstavlja kot osledje treh pasov (prvi je Srbija, Črna Gora Makedonija, Bosna in Hercegovina, drugi Hrvaška in tretji Slovenija); Slovenija si bo prizadevala za ohranjanje gospodarskih tokov, vendar bosta za oblikovanje skupnega trga in carin potrebna postopnost in prilagajanje; Slovenija hoče postati nevtralna država, za varnost potrebuje lastno teritorialno obrambo, zagotavljala pa jo bo tudi v okviru KVSE; dolgoročno želi s postopnim prilagajanjem postati članica ES, v skladu z brionskim sporazumom želi pogodbeno utrditi način delovanja zveznih institucij v času delovanja moratorija in pristaja na najnujnejše funkcije.

Srbsko nasprotovanje ES je že imelo učinek in slovenska stališča so za trojko postajala sprejemljivejša. Tako je v neuradnem pogovoru Poos na Brdu dal Bučarju vedeti, da ne bo nasprotovanja slovenski samostojnosti. Seveda pa take (občasne) izjave posameznih politikov načelne politike ES, da jugoslovansko vprašanje rešujejo "v paketu" v bistvu niso spremenile.

Zaključni sestanek med obiskom trojke na katerem so bili štirje predstavniki ES in dvanajst ambasadorjev, del zveznega predsedstva (manjkala sta Sejdo Bajramović s Kosova in Jugoslav Kostić iz Vojvodine), predsednik ZIS Marković in zunanji minister Lončar, je bil v Beogradu. Van Den Broek je po ostrih dialogih zlasti z dr. Brankom Kostićem javno obotožil Srbijo za neuspeh misije, trojka pa je odpotovala. (Mudilo se ji je zato, ker je morala nizozemski kraljci vrniti letalo, s katerim so pripotovali). (Rupel: Skrivnost države, str. 172, Libal: Limits of Persuasion, str. 31-32, Mesić: kako je srušena Jugoslavija, str. 152, Jovič: Poslednji dani SFRJ, str. 359 in 360), Wynaendts: L'engrenage, str. 68.

slavijo, medtem ko sta si Bosna in Makedonija še vedno prizadevali za preoblikovanje Jugoslavije v konfederacijo. Hrvaška je imela dvojno strategijo: razdružitev, če pa ta ne bi uspela zvezo neodvisnih držav po vzoru ES, medtem ko je Milošević vztrajal pri federaciji, kakršna je bila prej.¹²¹ Nepopustljivo srbsko stališče je tako močno oslabilo načrte ES, da Slovenijo in Hrvaško prisilijo v sprejem kompromisnega predloga v obliki konfederacije, kakršno sta ponujali Bosna in Hercegovina ter Makedonija.

Ustno poročilo trojke na srečanju ministrov ES 6. avgusta je Miloševića prvič jasno označilo kot glavnega krivca za razpadanje Jugoslavije, eden od trojke pa je celo jasno povedal da Srbija načrtuje vojno proti Hrvaški in drugim republikam z namenom aneksije delov ozemelj in kreiranja homogenega srbskega ozemlja. Tudi Van Den Broek je priznal, da Srbiji "manjka politične volje" za reševanje krize in da federalni organi nimajo nikakršne avtoritete. Druga pomembna ugotovitev je bila, da je JLA neposredno vpletena v konflikt in neposredno pomaga srbskim milicam in drugim paravojaškim enotam. Kljub temu pa ministri v javni izjavi Srbije niso obsodili kot agresorja (tudi pod vtisom sklepa o premirju, ki ga je ta dan sprejelo predsedstvo SFRJ), pač pa le neimenovano republiko, ki želi doseči rešitev s silo. Sprejet ni bil tudi predlog morebitnih ekonomskih sankcij zoper Srbijo, pač pa naj bi ES zgolj preučila možnosti sankcij zoper republike, ki ne želijo sodelovati z ES. Predsedstvu SFRJ so poslali opozorilo, naj čimprej začne pogajanja o prihodnosti Jugoslavije, nakazana je bila možnost, da ES sama organizira pogajanja, če ne bo prišlo do tega v jugoslovanski režiji. Gencsher je sicer načel vprašanje priznanja Slovenije in Hrvaške, vendar zelo pogojno - v primeru, če bi se srbska agresija nadaljevala - in z zagotovilom, da Nemčija ne bo ravnala samostojno, pač pa v okviru ES in KEVS (zaradi tega je bil nato deležen kritike v parlamentarni komisiji Bundestaga za mednarodne odnose, češ, da ne vprašanje priznanja Slovenije in Hrvaške, ne vprašanje sankcij proti Srbiji nista doživela napredka). Prvič pa je bila na sestanku resneje nakazana možnost, da se z jugoslovansko krizo začne ukvarjati tudi OZN, saj je bil sprejet sklep, naj bi informacijo o stališčih ES Francija, Velika Britanija in Belgija (kot tedanja nestalna članica) posredovale varnostnemu svetu.¹²²

7. in 8. avgusta se je v Pragi sestal Komite visokih uradnikov (Committee of Senior Officials) petintridesetih članic KVSE. Sprejel je tri dokumente (o prekinitvi ognja in kontroli neregularnih vojaških skupin, o opazovalni misiji in o pogajanjih glede prihodnosti Jugoslavije). Jugoslovanski strani je s pomočjo Sovjetske zveze uspelo prepričati namero Nemčije, da bi jugoslovansko krizo (še zlasti pa vprašanje notranjih meja) dokončno internacionalizirala. Vendar je bila od zveznih organov izsiljena obljuba, da bodo pogajanja začeli najkasneje 15. avgusta (že to je dejansko pomenilo kršenje brionske deklaracije po kateri naj bi se začela najkasneje 1. avgusta) in da bo ES v pogajanjih sodelovala, vendar "v času in pod pogoji s katerimi se bo Jugoslavija strinjala."

V nemški politiki so se do srede avgusta oblikovale tri temeljne usmeritve do Jugoslavije: sprejem sankcij zoper Srbijo, vzpostavitev mirovnih sil in organiziranje mednarodne konference. Razmišljanje o morebitnem priznanju je bilo še vedno

¹²¹ Libal: Limits of Persuasion, str. 32.

¹²² Libal: Limits of Persuasion, str. 34; Gencsher: Erinnerungen, str. 942-945.

mišljeno predvsem kot sredstvo pritiska na Srbijo. 24. avgusta je zvezni minister Genscher jugoslovanskemu ambasadorju Frlecu sporočil, da bo Nemčija, če se prelivanje krvi in politika izvršenih dejstev na Hrvaškem, ki jo podpira JLA, ne bosta zaustavila, resno pretehtala vprašanje priznanja Slovenije in Hrvaške v obstoječih mejah in se tudi zavzela za resno preučitev tega vprašanja v ES (še deset dni prej je slovenski vladi dal jasno vedeti, da priznanja v bližnji prihodnosti ne bo, ker mora Nemčija upoštevati politiko ES). Vendar je bilo nemško stališče v ES še vedno osamljeno, čeprav so se spopadi na Hrvaškem tedaj že razširili do predvidenih meja Velike Srbije, zlasti pa na Slavonijo – konec meseca je bil napaden Vukovar in močno bombardiran Osijek. Celo Wynaendts, ki si je sredi avgusta prizadeval za začetek pogajanj, je ministrom ES poročal, da JLA skoraj povsod močno podpira srbske separatiste.¹²³

Zaradi razmer je Genscher sklical sejo zunanjih ministrov dvanajsterice za 27. avgust. Njegova glavna skrb pred sestankom je bila, da se dogovori s Francijo. Francoski zunanji minister Roland Dumas je njegov predlog, da bi organizirali mirovno konferenco o Jugoslaviji pod skrbništvom ES podprl, predlagal pa je tudi ustanovitev komisije, ki bi odločala o zapletenih pravnih zadevah v zvezi z Jugoslavijo. Komisijo naj bi vodil francoski pravnik in predsednik ustavnega sodišča Robert Badinter, v njej pa bi bili tudi ustavni sodniki iz drugih držav, med njimi Roman Herzog (kasnejši nemški predsednik). Na predlog Van Den Broeka, s katerim se je nato pogovarjal Genscher, so za vodjo konference evidentirali bivšega britanskega zunanjega ministra lorda Petra Carringtona.¹²⁴

Na konferenci 27. avgusta so bili "srbski paravojaški oddelki" označeni za napadalce (ne pa tudi srbsko vodstvo) "elementi" v JLA pa obtoženi, da pomagajo srbski strani (o tem je javno na tiskovnih konferencah govoril tudi Wynaendts). Nasilna sprememba meja ne bo priznana s strani ES, ponovno je bila izrečena zahteva po razširitvi opazovalne misije na Hrvaško. Predlagani sta bili tudi Bosna in Hercegovina in Makedonija, a so predlog zavrnili. Srbiji je bila izrečena grožnja z mednarodnimi sankcijami, če ne bo pristala na razširitev misije in na sodelovanje na mirovni konferenci o Jugoslaviji.¹²⁵ Napovedana sta bila mirovna konferenca in

¹²³ Wynaendts: L; engrenage, str. 69.

¹²⁴ Genscher: Erinnerungen, str. 945-947. Predlog za komisijo je dal Mitterrandov svetovalec in kasnejši francoski zunanji minister Hubert Védrine. Francija je s tem skušala preseči nasprotja z Nemčijo in ohraniti evropsko skupnost (Védrine: Le mondes de François Mitterrand, str. 615-622). Komisijo sta imenovala Badinter-Herzogova komisija, Herzog pa je kasneje tudi izdelal osnovne smernice za njeno delovanje. Precej je bilo razprav o tem, ali naj bo podrejena predsedniku konference ali neodvisna, nazadnje je bil sprejet kompromis, da se konferenca in komisija medsebojno le obveščata preko predsednika konference.

¹²⁵ Na sprejem Deklaracije o Jugoslaviji, še posebej pa na sporazum o razširitvi misije na Hrvaško, ki ga je pripravil Wynaendts, je Milošević pristal šele na pritisk Van Den Broeka, ki je zaradi tega v nedeljo, 1. septembra pripotoval v Beograd in zagrozil s sankcijami. Pred tem je predstavnik Srbije in Črne Gore skušal prepričati Wynaendts, ki je v Jugoslavijo prišel pripravljat teren 29. avgusta. Dokument so na koncu skupaj podpisali predsedstvo, zvezna vlada in predsedniki vseh republik, ki jih je Wynaendts klical iz Beograda in prosil za sodelovanje (po Kučanovi interpretaciji so na skupen podpis – republike so se morale namreč opredeliti vsaka posebej – pristali samo zato, da bi sporazum podpisal tudi Milošević). Milošević se je, kot običajno poigral do konca. Čez vikend sploh ni bil dosegljiv (šel je v Požarevac), tako da je z Wyanendtsom komuniciral samo srbski zunanji minister Jovanović. Milošević je šele zvečer telefoniral na nizozemsko ambasado in

proces arbitraže. Na konferenci bi sodelovali zvezno predsedstvo, zvezna vlada in predsedniki republik, predsednik sveta ES, predstavniki držav članic in evropske komisije. Pristojni organi bi svoje spore predložili arbitražni komisiji, sestavljeni iz petih članov, ki bi jih izbrali predsedniki ustavnih sodišč evropskih držav.

Deklaracijo o Jugoslaviji so ministri še enkrat potrdili 3. septembra na izrednem ministrskem sestanku v Haagu z dostavkom o tem, da so se vse jugoslovanske strani odločile sodelovati na konferenci.¹²⁶ Sklic konference o Jugoslaviji je podprl tudi Odbor visokih funkcionarjev KEVS-a na sestanku 4. septembra v Pragi, ki je sprejel podobno resolucijo kot ministri.¹²⁷

V internih analizah je slovensko vodstvo ocenjevalo, da bi bil neuspešen začetek konference vsaj pri nekaterih državah že dovolj velik razlog za priznanje, še zlasti, če bo Slovenija kazala konstruktivno držo in pokazala na nevzdržnost njenega položaja v Jugoslaviji (izločitev iz monetarnega sistema, plenjenje premoženja). Avstrija je Slovenijo pripravljena priznati že v tistem trenutku, vendar bi želela, da to stori prva Nemčija, ta pa vprašanje priznanja zaenkrat uporablja bolj kot sredstvo pritiska, saj je britansko, francosko in nizozemsko stališče proti takojšnjemu priznanju (z obrazložitvijo, da bi to ustvarilo enaka pričakovanja na Hrvaškem). Po

se z Wynaendtsom dogovoril, da bo prebral dokument, ki ga je ta izročil Jovanoviću in da se bosta o njem pogovorila (dokument so sicer vse republike dobile 29. avgusta in kot je razvidno iz Jovičevega dnevnika, ga je Milošević tudi poznal, saj sta o njem razpravljala). Na ambasadi je čakal tudi Van Den Broek. Medtem se je ob 22,30 začela seja zveznega predsedstva (predsedstvo je o stališčih ministrov ES sprejetih 27. avgusta razpravljalo že 28. avgusta, vendar za sprejem dokumenta ni imelo večine, ker Bogičević ni hotel sprejeti sklepa brez stališča Bosne in Hercegovine). Srbski člani predsedstva so med večerno sejo 1. septembra zahtevali prekinitve in skušal pri Van Den Broeku doseči, da se vsebina sporazuma spremeni. Van Den Broek, ki je po Miloševićevem klicu z nizozemske ambasade skupaj z Wynaendtsom odšel v Palačo federacije, je v Markovićevem kabinetu čakal na rezultat seje. Do srbskih predstavnikov je bil (po Joviću) "brutalno odbijajoč" in je njihove zahteve zavrnil, saj je bilo stališče ES, da se sporazum v ničemer ne spreminja, zagrozil pa je tudi s sankcijami (Jović je v svojih razmišljanjih zahteve ES primerjal z Avstro-ogrskim ultimatom Srbiji leta 1914 in z resolucijo informbiroja leta 1948). Celoten srbski blok (Kostić, Bulatović, Jović in drugi) so se nato v srbskih prostorih Palače federacije posvetovali z Miloševićem. Na rezultat pogovorov in seje zveznega predsedstva so medtem na hodniku palače potrpežljivo čakali tudi predsedniki republik. Van Den Broek je izgubil živce in Wynaendtsa poslal k Miloševiću s sporočilom, da bo čakal samo še do polnoči, potem pa se bo vrnil na Nizozemsko. Wynaendts in njegov svetovalec Siblesz sta poiskala srbski blok. (Wynaendts je iz njihove izjave razumel besedi "ne izolovati"). Miloševiću je prenesel Van Den Broekovo sporočilo in nato čakal v predsobi. Nekaj zatem, skoraj pred polnočjo, so se odprla vrata in Milošević mu je dejal, da bo podpisal. Zvezno predsedstvo je deklaracijo in memorandum o misiji opazovalcev sprejelo nekaj čez polnoč, skupen podpis predsednikov vseh šestih republik, zvezne vlade in zveznega predsedstva (brez Kostića, ki se podpisovanja ni hotel udeležiti) pa je bil ob navzočnosti Van Den Broeka, Wynaendtsa in ambasadorjev članic ES ob 1,35. (Mesič: Kako je srušena Jugoslavija, str. 206-210; Jović: Poslednji dani SFRJ, str. 371-372, Wynaendts, L'engrenage, str. 74-77).

¹²⁶ Deklaracija o Jugoslaviji, (Izredni ministrski sestank v Haagu 3. septembra 1991, hrani pisec). Deklaracijo je Skupščina republike Slovenije obravnavala na seji vseh treh zborov že naslednji dan, 28. avgusta in jo podprla, vendar s pristavkom, da jo "razume izključno kot prispevek k urejanju odnosov med samostojnimi in neodvisnimi državami, nastalimi na ozemlju bivše SFRJ. Republika Slovenija pa v nobenem primeru ne bo priznala kakršnihkoli posledic te deklaracije, ki bi zanikala plebiscitno odločitev Slovenije." (Sklep Skupščine Republike Slovenije št. 000-01/90-5/59, Arhiv Državnega zbora Republike Slovenije).

¹²⁷ Negotiations on the future of Yugoslavia, Prague 4. September 1991 (agreed), hrani pisec.

drugi strani pa so ZDA, ki so sicer reševanje krize prepuščale ES, zlasti Nemčiji, iz ozadja močno vplivale na dogajanje. Zimmermann je pred konferenco v razgovoru s Kučanom dejal, da ZDA od Slovenije pričakujejo, da bo tudi kot suverena država sodelovala v mirovnem procesu pri urejanju jugoslovanske krize, v zameno pa ne bodo raziskovali kdo je kriv, čeprav je za njih jasno, da bistveni del odgovornosti za to, kar se v Jugoslaviji dogaja, nosi Slovenija. Ta je ravnala enostransko, ni bila pripravljena na pogajanja in to so Američani dolžni povedati.

Slovensko vodstvo je na osnovi zbranih stališč zahodnih držav ocenjevalo, da obstaja nevarnost, da se moratorij podaljša ali izsili neko daljše prehodno stanje, za kar si bo s podporo nekaterih zahodnoevropskih držav in ZDA prizadeval zlasti Marković in da se Slovenijo najprej s šibkimi, postopoma pa močnejšimi vezmi znova spravi nazaj v Jugoslavijo. Slovenija naj zato ne bi sodelovala v sklopu konference, ki bo razreševal jugoslovansko krizo neposredno, kot država, ki ni več neposredno vpletena v konflikt pa bi ponudila svojo pomoč pri urejanju razmer in izražala načelno pripravljenost za morebitno (zlasti ekonomsko) sodelovanje v prihodnosti.¹²⁸

KONFERENCA O JUGOSLAVIJI (HAAŠKA KONFERENCA)

Konferenca o Jugoslaviji (Haaška konferenca) se je začela 7. septembra z uvodnim govorom Hansa Van Den Broeka, v katerem je poudaril to, kar je bilo zapisano že v deklaraciji, da bo konferenca temeljila na treh osnovnih načelih: nobene enostranske spremembe meja, še najmanj s silo, zaščita pravic vseh v Jugoslaviji in popolno upoštevanje vseh legitimnih interesov in teženj. Ocenjeval je, da v Jugoslaviji poteka državljanska vojna in izrazil upanje, da se bodo predstavniki jugoslovanskih republik sporazumeli (ni pa jasno povedal ali si pod tem predstavlja obnovo Jugoslavije oz. v kakšni obliki).¹²⁹

Kučan je na uvodnem delu konference zastopal v vodstvu in v skupščini dogovorjeno stališče, da bo Slovenija po izteku moratorija uresničila popolno neodvisnost.¹³⁰ Izetbegović je bil proti načelu uresničitve samoodločbe v Bosni,

¹²⁸ Seja P RS 5. 9. 1991, razprava o izhodiščih za mirovno konferenco v Haagu, zapisnik seje, magnetogram seje in druga gradiva, Arhiv predsedstva.

¹²⁹ Govor Hansa Van Den Broeka, ministra za zunanje zadeve Nizozemske in predsednika Evropske skupnosti na Konferenci o Jugoslaviji v Hagu, 7. septembra 1991 ob 10,00, Arhiv predsedstva.

¹³⁰ Slovenija je izhajala iz ocene, da lahko konferenca pripomore k njeni dokončni osamosvojitvi, vendar tudi iz bojazni, da se stvar lahko zavleče, če bo iskanje kompleksne rešitve za jugoslovansko vprašanje trajalo. Zato je v "vitalnem interesu RS, da s svoje strani z aktivno vlogo in konstruktivnim nastopom pripomore pri iskanju optimalnih rešitev za odpravo nakopičenih jugoslovanskih sporov in za stabilizacijo medrepubliških odnosov." S tem bi dokazala, da ne sledi sebičnim interesom in da ne ignorira probleme drugih v Jugoslaviji, kar bi ji zagotovilo boljše pozicije v primeru neuspeha konference in pri iskanju podpore za vključitev samostojne Slovenije v evropske integracijske procese. Slovenija ne izključuje možnosti sodelovanja, povezovanja in urejanja medsebojnih odnosov z drugimi republikami vendar na temelju enakopravnosti, suverenosti vsakega partnerja in spoštovanja standardov medsebojnega urejanja problemov, kot je lasten ES in KVSE. Slovenija sprejema internacionalizacijo jugoslovanske krize, vendar zvezni organi ne morejo imeti aktivne vloge na pogajanjih, po napadu JLA na Slovenijo jugoslovanska vlada nima več mandata za neposredno izvajanje oblasti na ozemlju Slovenije. Prav tako oba člana zveznega predsedstva iz avtonomnih pokrajin ne moreta biti aktivno udeležena v pogajanjih, saj bi

ker gre za etnično mešana ozemlja, zavzemal se je za konfederacijo, kritiziral je JLA, ker noče ali ne more preprečiti širjenja mednacionalnih konfliktov, zahteval je opazovalno misijo za Bosno. Tudi Gligorov je branil konfederativni model, ki sta ga sestavila skupaj z Izetbegovićem, čeprav je med njegovimi in Izetbegovićevimi pogledi zaradi različnega položaja obeh republik že prihajalo do razlik.¹³¹ Tuđman je največ govoril o "umazani, neapovedani vojni" na Hrvaškem, dopuščal pa je možnost zveze suverenih držav. Milošević je vojno na hrvaškem označil kot nujno za preprečitev genocida nad Srbi. Notranje meje je označil za administrativne. Menil je, da je večina prebivalstva v Jugoslaviji za njeno ohranitev. Marković je branil reformirano federacijo.¹³²

to pomenilo, da ima Srbija tri glasove, moral pa bi sodelovati legitimen predstavnik albanskega naroda na Kosovu s "pasivno legitimacijo udeleženca pogajanj". Izhodišče za rešitev sporov med jugoslovanskimi republikami je: vsi udeleženci bi morali sprejeti prekinitve ognja in internacionalizacijo jugoslovanskega spora, pravico do samoodločbe narodov oz. republik do odcepitve, mednarodno priznanje Slovenije in Hrvaške ter tistih republik, ki to želijo na podlagi plebiscitarno izrečene volje, spoštovanje človekovih pravic, pravic manjšin in narodov, ki strnjeno živijo izven svoje republike, zagotovitev mednarodnega nadzora teh pravic, nadrejenost republiških pravnih prepisov nad zveznimi. ES in KVSE bi morali položaj posameznih republik obravnavati diferencirano glede na to, kako spoštujejo sporazum o prekinitvi ognja in druge sporazume. JLA ni samostojen politični dejavnik in mora biti zato v tej funkciji izključena iz reševanja jugoslovanske krize. Konferenca bi morala definirati načela za iskanje rešitve (nedotakljivost meja, pravica do samoodločbe, človekove pravice itd.), vsaka republika naj bi ponudila svoje rešitve, navesti je treba probleme, o katerih naj bi odločala arbitraž, sklenili naj bi mirovne pogodbe.

Slovenija je tudi – zelo optimistično – pričakovala, da se bo konferenca vsebinsko končala do izteka moratorija iz brionske deklaracije ali vsaj v bližnji prihodnosti od tega datuma. (Izhodišča za pogajanja na mirovni konferenci o Jugoslaviji v Haagu, Ministrstvo za zunanje zadeve, 4. september 1991, Arhiv predsedstva. Glej tudi Rupel: Skrivnost države, str. 190-191. Izhodišča sta Kučan in Rupel 4. 9. poslala Hansu Van Den Broeku).

¹³¹ Makedonci si v času pred konferenco in v začetku konference sami niso bili na jasnem, kaj storiti, čeprav so že imeli razpisan referendum. V makedonskem tisku so se pojavljala namigovanja, da se Kučan in Milošević dogovarjata za odhod Slovenije iz Jugoslavije, kupnina pa naj bi bila Makedonija. Tudi Gligorov je Kučanu očital, da kupčuje na račun Makedoncev (Magnetogram 69. seje P RS, 2. 9. 1991, Arhiv predsedstva). Rupel piše, da je "makedonskim prijateljem" pred začetkom prvega plenarnega zasedanja haaške konference 12. in 13. septembra zastavil vprašanje, kaj hočejo: postati samostojna država ali ostati v Jugoslaviji. Odgovora ni dobil, njegov vtis pa je bil, da bi najraje ostali v Jugoslaviji, v kateri bi bili tudi Slovenija in Hrvaška. Gligorov je na konferenci zastopal model, s kakršnim se je tedaj hotela ohraniti Sovjetska zveza: to je skupnost neodvisnih držav, medtem ko so se stališča Izetbegovića približala Markovičevi viziji "tretje" Jugoslavije kot moderne federacije, kakršno sta formalno zastopala tudi Milošević in Bulatović. (Rupel: Skrivnost države, str. 191-193).

¹³² Stališča zvezne vlade, s katerimi je Marković nastopil na konferenci, so bila pojasnjena v dokumentu z naslovom Predlog dnevnog reda za konferencijo o Jugoslaviji. Slovensko vodstvo je dokument dobilo od tedanjega hrvaškega zunanjega ministra Zvonimirja Šeparovića, ta pa od Lončarja. Zvezna vlada je funkcijo konference v prvi fazi videla v ohranitvi Jugoslavije kot zveze suverenih držav v obstoječih mednarodnih mejah, v drugi fazi pa naj bi določili formulo za skupno življenje: katere mandate bi republike dale zveznim organom (vprašanje federacije oz. konfederacije), eventualno vprašanje kantonov na narodnostno mešanih območjih, notranje meje. Po njegovem mnenju naj bi bile skupne funkcije obramba (z drugače urejeno JLA), zunanje zadeve, finance, monetarna politika, skupno tržišče in carine, enoten komunikacijski prostor. Razpisati bi morali zvezne volitve v ustavodajno zvezno skupščino in sprejeti novo ustavo. Jugoslavija bi bila demokratično usmerjena, spoštovala bi človeške pravice, zagotavljala enakost državljanov, pravice

Delo konference se je postopoma oblikovalo šele v naslednjih tednih. Udeleženci naj bi pred nadaljevanjem lordu Carringtonu sporočili svoja stališča. O usmeritvi slovenskega vodstva je po vrnitvi z uvodnega dela 11. septembra razpravljala skupščinska komisija za mednarodne odnose. S popuščanjem neposrednega pritiska na Slovenijo so se v vodstvu začele povečevati razlike glede zunanje politike zlasti med Peterletom, (ki je bil v času razprave skupščinske komisije na zasedanju krščanskih demokratov v Parizu), na eni strani in Ruplom in Kučanom na drugi strani. Zunanja politika je postajala vse manj koordinirana, vedno bolj so se kazali strankarski interesi, začenjal se je boj za zasluge, čeprav je bilo mednarodno priznanje še daleč in negotovo. Rupel je Carringtonu sporočil, da Slovenija pričakuje mednarodno priznanje, dogovor o delitvi premoženja in rešitev vprašanj povezanih s sukcesijo ter mimo in postopno razdružitve, da pa konferenca ne more spremeniti odločitve Slovenije o neodvisnosti in suverenosti. Slovenija ne bo niti del bodoče jugoslovanske federacije niti konfederacije, pripravljena pa je sodelovati v "jugoslovanski KVSE" kot jo je predlagala že večkrat.¹³³

Konferenca se je nadaljevala s sestankom jugoslovanskih zunanjih ministrov s Carringtonom in njegovimi sodelavci 12. in 13. septembra (drugo plenarno zasedanje haške konference). Dan pred tem je evropski parlament sprejel resolucijo, v kateri je obsodil dejavnost paravojaških enot in "velikega dela JLA", ki sodeluje v vojaških akcijah izven vsake kontrole federalnih organov. Parlament je podprl demokratično samoodločbo vseh republik in avtonomnih pokrajin in zahteval, da se legitimni predstavniki demokratično izvoljenih parlamentov Vojvodine in Kosova in Metohije udeležijo mirovne konference, kar pa se potem ni zgodilo.¹³⁴ Na sestanku se je Lončar zavzemal za ponovno oživitev funkcioniranja federacije na Markovičevih izhodiščih, srbski minister Vladislav Jovanović je trdil, da bo Jugoslavija obstajala še naprej, pa čeprav sestavljena iz dveh republik, notranje meje so administrativne in ne morejo postati državne, o prihodnosti naj odloča ljudstvo Jugoslavije ne pa narodi. Na konferenci bi morali sodelovati tudi predstavniki SAO Krajine in SAO Slavonije. Nasprotoval je avtonomnosti Badinterjeve komisije (Carrington ga je kasneje zavrnil in rekel, da bo komisija sprejemala obvezujoče pravne sklepe). Črnogorski minister Nikola Samardžić je trdil, da Jugoslavija ne bo ovirala nikogar, ki bi želel oditi iz Jugoslavije in da je Črna Gora za vsako rešitev, ki bi prinesla mir. Predstavnika Makedonije Denko Maleski in Bosne in Hercegovin Haris Silajdžić sta se zavzemala za ohranitev Jugoslavije v takšni ali drugačni obliki, vendar vsaj z minimalnimi skupnimi funkcijami (Silajdžić je zagovarjal samoodločbo državljanov v Bosni, ne pa narodov v Jugoslaviji v kateri pa bi morali biti tako Srbija kot Hrvaška). Med skupnimi funkcijami naj bi bila tudi skupna

narodnih manjšin in politični pluralizem. Z ES bi sklenila pridružitveni sporazum potem pa postala polnopravna članica, čimprej bi se tudi včlanila v Svet Evrope. ES naj bi ji s finančno pomočjo pomagala stabilizirati gospodarske in socialne razmere. (Predlog dnevnog reda za konferenciju u Jugoslaviji, Arhiv predsedstva).

¹³³ Rupel: Skrivnost države, str. 192.

¹³⁴ Z vprašanji manjšin in etničnih skupin se je na konferenci ves čas njenega delovanja ukvarjal zlasti nemški diplomat Geert Ahrens, ki je deloval v štabu konference in je tekoče govoril srbsko. Ahrens je skušal upoštevati zlasti položaj tistih skupin, ki na konferenci niso bile zastopane (kosovskih Albancev, Madžarov in drugih manjšin v Vojvodini, Muslimanov v Sandžaku).

obramba. Hrvaški predstavnik Šeparović je menil, naj bi bila konferenca predvsem mirovna in naj bi se prekinila, dokler na Hrvaškem ne bo prišlo do premirja.¹³⁵

Rupel je menil, da o nekaterih vprašanjih ne more biti pogajanj: o volji narodov, izraženi na plebiscitu; o zgodovinskih, kulturnih in druge razlikah, ki se jih ne da premostiti; o reševanju Jugoslavije, ker zanjo prihodnosti ni (Slovenija je pred enim letom predlagala rešitve, ki bi lahko pomenile sožitje jugoslovanskih narodov, sedaj pa je prepozno); o JLA ali skupni obrambi (jugoslovanske vojske ni več, kar je ostalo ni ne jugoslovansko in ne ljudsko), vojna pa je povzročila veliko žrtev. Konferenca pa bi lahko: ustavila vojno, prispevala, da bi trije modeli, ki so se oblikovali (federacija, zveza suverenih republik, neodvisne države) med sabo koeksistirali (jugoslovanska "mini" KVSE, op. B. R.), prispevala k rešitvi vprašanja varovanja človekovih pravic, narodov in manjšin; priznala državnost tistim, ki to želijo, razrešila vprašanje jugoslovanskega premoženja in dolgov (to naj bi opravila posebna komisija).¹³⁶

Na zasedanju je bil sprejet sklep o imenovanju dveh komisij, ena naj bi se ukvarjala z vprašanjem manjšin in človeških pravic, druga z odnosi med republikami (med kasnejšim potekom konference je bila na predlog Lončarja ustanovljena še tretja, za ekonomska vprašanja).

Naslednji sestanek zunanjih ministrov (tretje plenarno zasedanje haaške konference) je bil 19. septembra. Na njem je prišlo do ostrih polemik med Jovanovićem in Ruplom zaradi položaja Albancev na Kosovu (Rupel sprva tega vprašanja ni hotel odpirati, ker je Slovenija želela najti skupen jezik s Srbijo, potem pa se je zaradi srbskega vztrajanja, da bi na konferenci morali sodelovati tudi predstavniki krajin premislil in je predlagal, naj bi kosovsko vprašanje obravnavala komisija za prihodnje odnose med republikami). Sicer pa so udeleženci vztrajali vsak pri svojem modelu rešitve jugoslovanske krize.

Pred četrtem plenarnim zasedanjem je 25. septembra prvič stališče v zvezi z Jugoslavijo na zahtevo več držav zavzel Varnostni svet ZN. V resoluciji (št. 713) je podprl dotedanje napore ES, KVSE in Mirovne konference o Jugoslaviji ter uvedel "generalen in celoten embargo za vse vrste orožja in vojaške opreme v Jugoslavijo, dokler Svet ne odloči drugače na osnovi posvetovanja med generalnim sekretarjem in jugoslovansko vlado".¹³⁷

Četrto plenarno zasedanje zunanjih ministrov je bilo 26. septembra in je že potekalo v senci zapletov v Bosni in Hercegovini, kamor so prihajali rezervisti iz Srbije in Črne Gore, ljudje pa so začeli zapuščati domove. Začela je delovati še

¹³⁵ V prvi polovici septembra je Wynaendtsu, ki je medtem deloval na Hrvaškem in v Srbiji, sicer uspelo doseči nekaj lokalnih prekinitev ognja, vendar noben dogovor ni zdržal. Hrvaška v mirovni konferenci ni videla posebnega smisla, zaradi takega odnosa pa so ji očitali, da je nekooperativna. Zapleteni mednacionalni položaj in vojaška šibkost ji tudi nista omogočali, da bi zagovarjala položaj "čiste" neodvisnosti, tako kot Slovenija, zato je nihala med stališčema o popolni samostojnosti na eni, ohranitvi vsaj ohlapnih vezi z Jugoslavijo na drugi strani, v kar so jo skušale prisiliti zahodne države.

¹³⁶ Rupel: Skrivnost države, str. 193-194.

¹³⁷ Security Council Resolution 713 (1991) (S/RES/ 713, 25. September 1991, The "Yugoslav Crisis in International Law, Part I, General Issues. Edited by Daniel Bethlehem and Marc Wheller, The Research Centre for International Law University of Cambridge, A Grotius Publication, Cambridge University Press 1997, str. 1-2 (dalje: The Yugoslav Crisis).

tretja komisija za gospodarske odnose (v njej je s slovenske strani sodeloval Igor Omerza). Pritisk, da bi bilo delo te komisije uspešno je bil velik, saj bi morebitna obnovitev gospodarskih povezav (začeli naj bi s carinsko unijo) dala osnovo za tesnejše povezovanje tudi na drugih področjih, razen tega pa (z izjemo Slovenije, ki je pristajala največ na cono svobodne trgovine, temu pa se je kasneje pridružila tudi Hrvaška) nobena druga republika – tudi Hrvaška ne – jugoslovanski gospodarski skupnosti ni nasprotovala. Še vedno je obstajala tudi nevarnost, da se s podaljšanjem veljavnosti brionske deklaracije, z dolgotrajnim razpravljanjem na konferenci in sočasnim ohranjanju Jugoslavije pri življenju z ekonomsko pomočjo ES prepreči popolna osamosvojitve Slovenije. Zlasti močan je bil po Ruplovem pričevanju – pritisk Nizozemcev (veleposlanika Kronerja), da Slovenija pristane na podaljšanje moratorija, ker bo sicer prišlo do razbitja konference. Carrington je do Ruplovega odklonilnega stališča kazal več razumevanja, dal je vedeti, da bo rezultat konference tudi mednarodno priznanje Slovenije (podobno stališče je imel tudi Badinter), vendar naj bi Slovenija na konferenci ostala do konca. Slovenski politični vrh je nato sklenil, da bo Slovenija še naprej sodelovala na konferenci, vendar od 8. oktobra dalje kot samostojna in neodvisna država, odmrznjeni pa so bili tudi osamosvojitveni zakoni.¹³⁸

Peta plenarna seja je bila 3. in 4. oktobra, s strani Slovenije se je ni udeležil Rupel, pač pa Matjaž Sinkovec (predsednik skupščinske komisije za mednarodne odnose) in veleposlanik Marko Kosin. Potekala je v podobnem vzdušju kot prejšnje. Po zasedanju se je Van Den Broek sestal še posebej z Miloševićem, Tuđmanom in Kadijevićem in nato rezultat pogovorov strnil na tiskovni konferenci. Udeleženci naj bi se strinjali z dvotirnim dogovarjanjem ("twin-track approach"): reševanjem političnega problema (ohlapna zveza suverenih ali neodvisnih republik, pogodba o zaščiti manjšin z možnostjo posebnega statusa za določena območja, nobene enostranske spremembe meja) in posebej vojaškega vprašanja (Hrvati bodo deblokirali vojašnice, JLA pa bo ob navzočnosti opazovalcev ES premestila svoje enote na Hrvaškem in ne bo vodila nobenih vojaških operacij iz vojašnic in objektov, ki bodo deblokirani). Van Den Broek je o dogovoru poročal na srečanju ministrov ES 5. in 6. oktobra na nizozemskem gradu Haarzuilens v bližini Utrechta.¹³⁹ Ministri so prvi dan sprejeli deklaracijo, v kateri so obsodili "državni udar" srbskega bloka v zveznem predsedstvu kot nelegalen akt proti jugo-

¹³⁸ Magnetogram 72. seje P RS, 30. 9. 1991, Arhiv predsedstva, Uresničevanje samostojnosti in neodvisnosti republike Slovenije, gradivo za zasedanje skupščine dne 2. 10. 1991, Arhiv državnega zbora RS.

¹³⁹ Genscher piše, da je njemu in soprogi, (ki sta v grad prišla s helikopterjem nemških obmejnih enot), Van Den Broek namenil najlepšo suito (pa tudi sicer se je skupaj s soprogo potrudil za kar največje gostoljubje), kar je Genscher imel za znamenje dobre volje in pripravljenosti, da negujeta prijateljske odnose, kljub razlikam v pogledih na jugoslovansko politiko. Van Den Broekova gesta je bilo očitno znamenje, da se nemški in nizozemski pogledi približujejo in da tudi Van Den Broek počasi obupuje nad ponovnim "sestavljanjem" Jugoslavije. Nizozemsko predsednikovanje ES se je iztekalo, s tem pa tudi njen odločilni vpliv na dogajanje, kar je bilo v korist Sloveniji in Hrvaški. Krmilo je neformalno že prevzemala Nemčija, ki pa so ji bili najvažnejši odnosi s Francijo. Genscher se je takoj po prihodu dogovoril za zajtrk z Dumasom in z njim nato ves čas usklajeval besedilo deklaracije, ki je bila od vseh dotedanjih najbližje nemškimi stališčem. (Genscher: *Erinnerungen*, str. 951–954).

slovanski ustavi in Pariški listini in izjavili, da ne bodo sprejeli nobene odločitve sprejete v okrnjenem predsedstvu in da le-to nima pravice govoriti v imenu cele Jugoslavije. Naslednji dan je bila sprejeta še ena deklaracija, v kateri so JLA ob sodili, da v jugoslovanskem sporu ni nevtralna in da je nedisciplinirana. Napovedano je bilo, da bodo tisti, ki izvajajo nasilje za svoja dejanja odgovarjali po mednarodnem pravu (kar je bila prva posredna napoved za ustanovitev mednarodnega sodišča za vojne zločine v nekdanji Jugoslaviji). Srbiji so, (ker noben dogovor o premirju ni zdržal), zagrozili z ekonomskimi sankcijami. Generalnemu sekretarju OZN so predlagali, naj v Jugoslavijo pošlje posebnega odposlanca (ta je imenoval bivšega ameriškega zunanjega ministra Cyrucea Vancea). Deklaracija je bila do tedaj najostrejša in najbolj konkretna. Prvič so v njej ministri vsaj posredno priznavali, da jugoslovanski organi sploh ne funkcionirajo več (prej so to prikrivali s formalno izvolitvijo Mesića za predsednika predsedstva SFRJ), čeprav so zvezni organi (brez države ali podrejeni srbski politiki) še naprej nastopali kot legitimen mednarodni dejavnik. Dejansko je deklaracija izražala vso nemoč ES, saj od konkretnih ukrepov drugega kot napoved ekonomskih sankcij ni zmogla, še zlasti pa ni poznala odgovora na vprašanje, kaj z JLA, ki je sedaj tudi v očeh ES ostala brez formalnega poveljnika. 10. oktobra se je Van Den Broek znova sestal z Miloševićem, Kadijevićem in Tuđmanom, da oživi oziroma potrdi dogovor iz 4. oktobra (premirje seveda ni zdržalo, Srbi pa so vmes 7. oktobra celo raketirali Banske dvore v Zagrebu). Na sestanku so bile politične točke "twin-tracka" potrjene, za vojaške pa je bilo jasno definirano, da je končni cilj postopen, toda dokončen umik JLA iz Hrvaške, kar naj bi se zgodilo v enem mesecu. Van Den Broek je na tiskovni konferenci napovedal, da bo ES priznala republike, če v enem ali najkasneje dveh mesecih (to je do 10. decembra) politični dogovor ne bo sklenjen in ne bo dosežena prekinitev ognja ter umik JLA. To je 18. oktobra jasno ponovil tudi v intervjuju za Die Presse.¹⁴⁰ Zlasti Nemci so temu Van Den Broekovemu stališču dajali velik pomen (čeprav so bile morda njegove izjave še vedno bolj v funkciji pritiska na Srbe kot pa njegovega dejanskega prepričanja). Tudi danes nemški analitiki in udeleženci dogajanja to Van Den Broekovo stališče štejejo za enega glavnih dokazov, da Nemčija v priznanju ni ne solirala ne preHITEVALA in ne izsiljeVALA.

Na peti plenarni seji Konference o Jugoslaviji 14. oktobra so od Slovenije zahtevali, da bi skupaj z drugimi podpisala sporazum o mednarodnih opazovalcih (podaljšala pogodbo z njimi), na kar pa ni pristala. Največ razprave je bilo še vedno o morebitni gospodarski skupnosti (carinska unija ali cona svobodne trgovine). Vodstvo konference pa je medtem pripravljalo končni dokument konference, ki so ga republikam poslali 17. oktobra. Dokument je bil predelan, bolj preciziran in z bolj obvezujočimi povezavami za republike. Že naslednji dan, 18. oktobra naj bi se o njem na plenarni seji opredelili predstavniki federacije in republik v enaki sestavi kot na prvi seji, torej s predsedniki republik.

Na dan zasedanja, 18. oktobra so v podporo Carringtonu trilateralno deklaracijo o Jugoslaviji sprejele ES, ZDA in SZ. V njej so zavrnile uporabo sile pri spremembi meja in napovedale, da ne bodo priznale nobene rešitve, ki ne bi bila sprejeta po načelih KVSE. Cyruce Vance je vodji jugoslovanske misije pri OZN

¹⁴⁰ Libal: Limits of Persuasion, str 65, Genscher: Erinnerungen, str. 954.

Šiloviću skupno deklaracijo razložil s stališčem, da je treba pred nadaljevanjem konference pokazati, da med vsemi tremi podpisniki ne vlada konkurenca, pač pa enotno podirajo politiko ES. Po Vanceovi oceni je vrh JLA razdeljen na en del, ki želi ostati pod politično kontrolo in drug del, ki želi stvari dokončno razrešiti s silo. Milošević je v stališčih zelo trd, Tuđman bi sprejel sporazum, a ne ve kako, Slovenci opazujejo dogajanje s strani, Izetbegović se boji širitve sovražnosti v Bosno, zvezna vlada pa nima več nobenega vpliva. Niti Gorbačov niti Jelcin se nista postavila na srbsko stran. Nadaljevanje konference je važno, Carringtonov predlog je dober temelj, saj ga je sprejelo pet republik, vendar so rezerve Miloševića in odhod štirih članov predsedstva (t.i. "srbskega bloka", op. B. R.) s konference slabo znamenje. Vance je bil trdno prepričan, da bi mednarodno priznanje Hrvaške in Slovenije škodilo razpletu krize, škodljiva sta že sam namen in najava priznanja. Priznanje bi bilo možno šele na koncu pogajalskega procesa kot njegov rezultat, ne pa takoj.¹⁴¹

Carringtonov dokument z naslovom Ukrepi za splošno ureditev krize je imel štiri dele. V prvem, splošnem delu so bile naslednje sestavine: suverene in neodvisne republike z mednarodno identiteto za tiste, ki to želijo; svobodno zvezo republik z mednarodno identiteto kot je predvideno v teh ukrepih; zaščito človekovih pravic, poseben status za določene skupine in področja; vključevanje Evrope, kjer je to potrebno; v okviru splošne ureditve krize priznanje neodvisnosti na podlagi obstoječih meja tistih republik, ki to želijo (razen če je drugače dogovorjeno).

Republike priznavajo, da je sodelovanje med njimi in združevanje v zvezo del procesa izgradnje nove Evrope, kot je predvidena v Pariški listini iz novembra 1990 in da bodo sodelovala na področjih, ki so predvideni v ukrepih in na drugih področjih.

Drugi del je obravnaval človekove pravice in pravice etničnih in narodnostnih skupin. Republike naj bi spoštovale osnovne človekove pravice in pravice narodnih manjšin, kot jih opredeljujejo mednarodni dokumenti (npr. Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Sklepna listina KEVS, Konvencija Sveta Evrope o zaščiti človekovih pravic in druge). Na področjih, kjer so pripadniki narodnostne ali etnične skupine v večini naj bi imele manjšine poseben status (avtonomijo) z zakonodajnim telesom, upravnimi organi, regionalno policijo, sodstvom, svojim sistemom izobraževanja (ta status naj bi se zlasti uporabljal za Srbe na Hrvaškem).

Tretji del dokumenta je zajemal druga področja delovanja: ekonomske odnose (med njimi je bil najpomembnejši člen o vzpostavitvi carinske unije in skupnega notranjega trga ter skupne zunanjetržne politike); zunanje zadeve in varnost (republike naj bi se med sabo posvetovale in sodelovale tam, kjer bi bilo mogoče, same naj bi določile kakšne vojaške enote bodo imele in kakšne dogovore bodo sklenile med seboj, odnosi med republikami naj bi temeljili na načelih KVSE); pravno sodelovanje (predvideno je bilo sodelovanje v zvezi z nadzorom mednarodnega kriminala, tihotapljenja mamil in terorizma, republike naj bi postale podpisnice mednarodnih konvencij o teh zadevah).

Četrty del dokumenta je govoril o institucijah. Republike naj bi ustanovile sodišča za človekove pravice in preučile možnost ustanovitve mešanih komisij za razre-

¹⁴¹ Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije: Pregled depeš jugoslovanske diplomacije 20. – 22. oktober 1991, Arhiv Ministrstva za zunanje zadeve.

ševanje sporov, ki se nanašajo na človekove pravice in pravice etničnih in narodnostnih skupin, v teh organih naj bi sodelovali tudi predstavniki ES. Ustanovile naj bi tudi svet ministrov za gospodarsko sodelovanje s po enim ministrom iz vsake republike. Predsednik naj bi se menjal vsakih šest mesecev po načelu rotacije, sestanke pa bi pripravljali svet višjih uradnikov s predstavniki vseh republik. Poleg tega bi deloval še izvršni odbor z generalnim sekretarjem (štiriletni mandat) in sekretariatom, ki bi izdajal priporočila, nadzoroval odločitve in pomagal pri sestankih. Na področju politike in varnosti naj bi ustanovile svet za politično in varnostno sodelovanje, ki naj bi ga sestavljali zunanji ministri; svet naj bi odločal o kateremkoli vprašanju lahko pa bi na osnovi dogovora postal bolj zavezujoč organ. Podobno naj bi se sestajali tudi pravosodni ministri. Republike naj bi preučile vprašanje ustanovitve parlamentarnega telesa. Sedeži navedenih institucij naj bi bili v različnih republikah, nesporazumi v zvezi z dogovori pa podvrženi obvezni arbitraži.¹⁴²

Za slovensko stran je bil Carringtonov predlog večinoma sprejemljiv, še posebej stališče o tem, da republike lahko postanejo države z mednarodno subjektiviteto. Bojazen je obstajala predvsem zaradi pritiska o formiranju carinske unije kot temelju za neko vrsto gospodarske skupnosti jugoslovanskih republik. Temu naj bi se upirali in dokazovali, da v tedanjih razmerah nima nobenega smisla. Predvsem ne bi smeli pristati na nikakršne povezave, ki bi za sabo potegnile vprašanje proračuna. Največ na kar bi Slovenija lahko pristala je cona svobodne trgovine. O skupni obrambi in zunanji politiki se ni pripravljena pogovarjati. Ponovno pa bo predlagala, naj mirovna konferenca ustanovi posebno delovno skupino za obravnavo sukcesije, vključno z vprašanji delitve državnega premoženja.¹⁴³

Na konferenci 18. oktobra (šesto plenarno zasedanje) je Carringtonov predlog najbolj skritiziral Milošević (čeprav so se po Carringtonovih besedah Milošević, Tuđman in Carrington že dogovorili o njem) in ga zavrnil, drugi predsedniki so se z njim v osnovi strinjali, tudi Momir Bulatović. Predstavnikoma zvezne vlade (Markoviću in Lončarju) so sicer še pustili nastopati, čeprav nista imela praktično nobenega vpliva več. Kljub temu sta nastopala zelo ostro in kritizirala zlasti Slovenijo (podobno so nastopali tudi predstavniki federacije v vseh treh komisijah, ki so obravnavale dokumente). Predsedstvo pa je bilo razbito na srbski del in druge predstavnike. Drnovšek v njem ni več sodeloval, čeprav se je konference udeležil kot član slovenske delegacije, na pritisk predstavnikov ES pa je v osebnem imenu in s pripisom, da Slovenija ne sodeluje več v zveznih organih, podpisal sporazum o prekinitvi ognja, kar so mu nekateri politiki potem v Sloveniji očitali. Kučan je na konferenci ponovil izhodišča, ki jih je Slovenija zastopala že na prvi plenarni seji in ki so bila izražena v pismu lordu Carringtonu pred začetkom konference (zagotovitev miru, mima razdružitve Slovenije od Jugoslavije, priznanje Slovenije kot neodvisne države, sporazum o sukcesiji premoženja, dolgovi in obveznosti). Slovenija je med konferenco ponudila možnost oblikovanja Konference o varnosti in sodelovanju na območju nekdanje Jugoslavije in o oblikovanju proste trgovinske cone. Zagovarjal je stališče, da je treba vztrajati pri prekinitvi vseh sovražnosti in proti agresorskim silam uvesti sankcije. Sprejeti je treba dejstvo, da Jugoslavije ni

¹⁴² Ukrepi za splošno ureditev krize, objavljeno v Rupel: Skrivnost države, str. 198-203.

¹⁴³ Magnetogram 76. seje Predsedstva RS, 17. 10. 1991, Arhiv predsedstva.

mogoče oživiti in da je treba odnose med republikami urejati na podlagi mednarodnega prava. Kot je dejal Kučan po "državnem udaru 3. oktobra" (mišljen je sklep srbskega dela predsedstva pod vodstvom dr. Branka Kostića, da predsedstvo deluje v razmerah neposredne vojne nevarnosti, op. B. R.) ni več organov nekdanje jugoslovanske federacije, ki bi premogli minimum legitimnosti. ZIS in Zvezni sekretariat za zunanje zadeve lahko na konferenci sodelujeta le zaradi morebitnih nalog v zvezi s sukcesijo. ES bi morala za uspešno nadaljevanje konference s sestanka predsednikov republik poslati jasno sporočilo o nujnosti priznanja vseh jugoslovanskih republik, saj so od začetka konference štiri že izrekle za neodvisnost. Pogajanja med suverenimi državami bi bila uspešnejša od dosedanjega poteka. Kučan se je zavzel še za čimprejšnjo rešitev vprašanja sukcesije, za načelo nedotakljivosti meja (pri čemer bi Srbom na Hrvaškem morali nuditi najvišjo stopnjo avtonomije pod mednarodnim nadzorom).¹⁴⁴ Sestanek se je končal neuspešno, Carrington je celo odvil besedo Kostiću, zaradi česar so srbski in črnogorski predstavniki zasedanje protestno zapustili.¹⁴⁵

Do naslednjega (sedmega) plenarnega zasedanja 25. oktobra so besedilo Carringtonovega dokumenta dopolnili in precizirali, ter ga skušali napisati bolj obvezujočega za podpisnice,¹⁴⁶ vendar se po slovenskih ocenah v osnovi ni bistveno razlikoval od prvotnega predloga, čeprav so imeli člani komisij iz posameznih republik nanj precej nasprotujočih si pripomb, ki pa jih Carrington ni hotel upoštevati. V vseh treh komisijah so v zvezi z besedilom potekale ostre polemike, največ nasprotovanj je bilo med Srbijo in Slovenijo. Srbskim predstavnikom je bila predlagana carinska unija premalo in so hoteli močnejše povezave, Slovenija na carinsko unijo ni hotela pristati. Za Srbijo tudi ni bilo sprejemljivo prvo poglavje, ker se Jugoslavija formalno ukinja s soglasjem republik, to naj bi bilo v nasprotju z ustanovno listino OZN, ki garantira teritorialno integriteto članic. Ne Slovenija in ne Srbija na skupne institucije nista pristajali, Slovenija zato, ker ni želela ponovnih povezav, Srbija zato, ker republike nimajo mednarodne legitimnosti. Srbi so – po informacijah dr. Danila Türka, člana komisije za manjšine – tudi nasprotovali aneksu v zvezi z manjšinami, ki je bil dodan novi verziji dokumenta. Ta je govoril o tem, da bi bila avtonomna ozemlja trajno demilitarizirana in na njih predviden sistem mednarodnega nadzora (razen tam, kjer mejijo na druge države). Njihovemu stališču v zvezi s tem se je približalo tudi makedonsko. Nasploh pa je bilo srbsko stališče, da Carringtonov dokument ukinja federacijo in da bi se morala samoodločba jugoslovanskih narodov ugotoviti na podlagi vsejugoslovanskega referendumu pod mednarodnim nadzorom. Hrvati so bili s predlogom za svobodno zvezo suverenih republik zadovoljni in so bili pripravljeni sprejeti tudi uredbo o avtonomiji.¹⁴⁷

Slovensko vodstvo je še pred začetkom zasedanja sedmega plenarnega dela konference v pismu Carringtonu in Van Den Broeku izrazilo stališče, da Slovenija

¹⁴⁴ Nastop predsednika predsedstva Milana Kučana na plenarnem zasedanju Konference o Jugoslaviji v Haagu, 18. oktobra 1991, Ljubljana 17. oktobra 1991, Arhiv predsedstva.

¹⁴⁵ Rupel: Skrivnost države, str. 217.

¹⁴⁶ Pogodbena določila za konvencijo, predlog lorda Carringtona z dne 23. oktobra 1991, Arhiv predsedstva.

¹⁴⁷ Fax Marka Kosina in Matjaža Šinkovca slovenskemu vodstvu 23. 10. 1991 o poteku dela komisij in Zabeležka Marka Kosina o Pogodbenih določilih za konvencijo, Arhiv predsedstva.

ne more pristati na nobeno asociacijo ne glede na stopnjo njene ohlapnosti, da pa je zainteresirana za vsestransko sodelovanje. Pripravljena je skleniti pogodbe o nenapadanju, demilitarizaciji, o coni proste trgovine z nujnimi skupnimi organi za koordinacijo, zainteresirana je za sodelovanje na področju transporta, energetike, telekomunikacij itd. Ne nasprotuje temu, da se jugoslovanske republike povezujejo kakor želijo, Slovenija bo sodelovala z vsemi na podlagi vzajemnosti.¹⁴⁸ O tem je Rupel tudi ustno obvestil Carringtona, ki mu je zagotovil, da ima Slovenija poseben status, vendar tega ne more posebej izpostaviti.

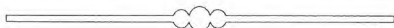
Dodatno bojazen, da bi konferenca utegnila zavirati proces osamosvojitve in mednarodnega priznanja, je bila dejavnost Cyrucea Vancea, posebnega odposlanca predsednika OZN, ki je skrbel predvsem za to, da bi se politika držav ES koordinirala z ameriškimi stališči. Informacije o Sloveniji so do njega prihajale predvsem preko oz. od ambasadorja ZDA v Jugoslaviji. Po informacijah, ki jih je dobival slovenski predstavnik v ZDA dr. Ernest Petrič je Vance ocenjeval, da nobeden od predsednikov republik nima množične podpore, pač pa le podporo nacionalističnih političnih sil, da ne pride v poštev nikakršno priznanje samostojnosti Slovenije, da Slovenija krši embargo o prepovedi orožja, ki ga uvaža za sebe in za Hrvaško (to se je na seji predsedstva izkazalo kot točno, op. B. R.) in je zato treba proti Sloveniji in Srbiji uvesti ekonomske sankcije (proti Sloveniji zaradi orožja, proti Srbiji zaradi kršenja premirja).¹⁴⁹

Na konferenci je Slovenija vztrajala pri načrtani politiki, vendar kazala maksimalno kooperativnost. Ponovno je ponujala jugoslovansko konferenco o varnosti in sodelovanju in prosto trgovinsko cono, tesnejše oblike povezav pa je zavračala. Vendar to ni postalo problematično, saj je bil glavni problem Srbija, ki je zagovarjala kontinuiteto Jugoslavije, četudi v okrnjeni obliki in še naprej zavračala Carringtonov načrt, češ da jo ruši. To je bila za Slovenijo sreča, saj ji je Van Den Broek grozil s sankcijami (in jih skušal tudi dejansko doseči), ker je vztrajala samo pri coni svobodne trgovine.¹⁵⁰ Druge štiri republike so se strinjale z ohlapno povezavo, predvsem na ekonomski osnovi. Carringtonov dokument ni bil sprejet, Srbiji pa so dali možnost, da se premisli do 5. novembra.

Vmes so ministri ES 28. oktobra v Bruslju sprejeli deklaracijo, v kateri so prvič nedvoumno obsodili Srbijo, ji zagrozili s sankcijami, če 5. novembra ne bo podpisala Carringtonovega načrta in napovedali, da se bo konferenca končala s priznanjem tistih republik, ki to želijo.¹⁵¹

Tudi na osmem plenarnem zasedanju 5. novembra je Srbija Carringtonov načrt zavrnila, medtem ko so ga bile druge republike pripravljene sprejeti (Skupščina Republike Slovenije je 20. novembra sprejela resolucijo s katero je podprla osnovno zamisel Carringtonovega načrta, vendar pod pogojem, da ta v ničemer ne postavlja pod vprašaj plebiscitarnih odločitev Slovenije za neodvisnost).

Nekateri astrokovnjaki za mednarodno politiko so kasneje ocenjevali, da je bila konferenca 5. novembra zadnja priložnost za rešitev jugoslovanske krize oz. ohran-

¹⁴⁸ Magnetogram 77. seje P RS 24. 10. 1991, Arhiv Predsedstva.

¹⁴⁹ Prav tam.

¹⁵⁰ Meier: Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 331.

¹⁵¹ Declaration on the situation in Yugoslavia, Brussels 28. October 1991, hrani pisec.

nitev Jugoslavije vsaj v nekakšni ohlapni obliki, ker je bila večina vprašanj usklajenih in da bi zato moral biti Carrington bolj energičen. Vendar je bila Srbija takrat na višku svojih osvajanj, spopadi na Hrvaškem so se stopnjevali, Dubrovnik je bil večkrat napaden, slaba dva tedna za tem, 18. novembra, je padel Vukovar; boji so se selili v bližino Osijeka. Srbija je bila v mednarodni skupnosti resda vse bolj definirana kot napadalec, vendar ES ni imela mehanizmov, da bi jo v karkoli prisilila.

Med ukrepi, ki jih je zmogla celotna mednarodna skupnost je bila resolucija, ki jo je NATO sprejel 8. novembra na rednem letnem srečanju predsednikov vlad in zunanjih ministrov članic v Rimu (šlo je za prvo NATO-vo deklaracijo o krizi v Jugoslaviji sploh). V njej je obsodil napad JLA na Dubrovnik, drugače pa je resolucija v osnovi sledila stališčem ES in KVSE, toda priznanje odcepljenih republik "je lahko obravnavano le v okviru vsesplošnega dogovora."¹⁵² Hkrati so na srečanju Američani močno pritiskali na Nemčijo, da ne bi prekršila "konsenzusa o nepriznanju", kot so formulirali skupno stališče. Med srečanjem so poseben sestanek imeli tudi ministri ES, ki so se dogovorili, da proti jugoslovanskim republikam uvedejo gospodarske sankcije. Suspendirali so trgovinski dogovor med EGS in Jugoslavijo iz leta 1980 in tako "generalno" kaznovali vse republike, vendar z obljubo, da bodo sankcije za "kooperativne" republike ukinjene, vseeno je do ukinitve preteklo nekaj mesecev. Varnostnem svetu OZN so predlagali, naj proti Jugoslaviji uvede naftni embargo. Evropskim sankcijam so se na enak način 10. novembra pridružile tudi ZDA. 11. novembra je 24. najbogatejših držav (G-24) suspendiralo pomoč Jugoslaviji. Med ukrepi, ki so sledili, je bila 25. novembra tudi ukinitve posebnega statusa, ki ga je Jugoslavija imela v Svetu Evrope. Ni pa bil sprejet predlog ES Varnostnemu svetu 12. novembra, da v Jugoslavijo pošlje modre čelade. Ukrepi so bili neučinkoviti, čeprav so gospodarsko prizadeli vse republike (Srbijo še najmanj), vojaški embargo pa je najbolj prizadel Hrvaško, saj je Srbija imela več kot dovolj orožja. Tudi sama Haaška konferenca je s svojim zavlačevanjem najbolj koristila Srbom; ti so lahko osvajali hrvaška ozemlja, računajoč, da bo na koncu obveljalo zatečeno stanje (tako kot npr. na Cipru, in da se bo reševanje preneslo v OZN, ki je bila ohranitvi Jugoslavije še bistveno bolj naklonjena kot ES).

Na konferenci je Slovenija – po ocenah zunanjega ministrstva – prišla na stranski tir, postala je bolj opazovalec kot igralec, čeprav je bila podvržena pritisku, da bi sprejela carinsko unijo, občasno pa zlasti ameriškim očitkom, da je s svojo enostransko odločitvijo prav ona povzročila dogajanje v Jugoslaviji. Kljub temu je Slovenija pričakovala bodisi delno priznanje močnejše skupine držav pod vodstvom Nemčije in Avstrije, bodisi priznanje ES in velesil.¹⁵³ Z obiski Kučana, Rupla in Peterleta v oktobru in novembru je skušala svojo pozicijo okrepiti.¹⁵⁴ V tem

¹⁵²The Yugoslav crisis, str. xxxi.

¹⁵³Nekateri elementi za oceno sedanjega mednarodnega položaja Slovenije, Ministrstvo za zunanje zadeve, 25. 11. 1991, Arhiv ministrstva za zunanje zadeve.

¹⁵⁴Rupel je obiskal vrsto balkanskih in srednjeevropskih držav, med pomembnejšimi obiski pa sta bila Kučanov in njegov obisk v Franciji, 2. in 3. oktobra in Ruplov obisk v Italiji 15. oktobra. Med obiskom je Mitterrand Kučanu zagotovil, da Francija ni proti slovenskemu osamosvajanju oz. razdružitvi Jugoslavije in naj Slovenija – če hoče biti neodvisna – to pač tudi postane. V Rimu je Ruplu De Michelis zagotavljal, da bo do priznanja Slovenije prišlo kmalu, vendar je prej treba storiti še nekatere korake. Italija se bo ravnala po ES, ne bo pa pasivna (De Michelis je sicer načel

času se je vprašanje priznanja še nagibalo zdaj na eno, zdaj na drugo stran, največ pa je bilo odvisno od izhoda Haaške konference. Tu je Srbija Sloveniji in Hrvaški s svojim zavračanjem Carringtonovega načrta delala veliko uslugo.

ODLOČITEV BADINTERJEVE KOMISIJE IN MEDNARODNO PRIZNANJE

Ko je Mirovna konferenca zašla v krizo, je lord Carrington (ki je celo sam 12. novembra izjavil, da bo priznanje tistih republik, ki si to želijo postalo neizogibno), težo odločitve v zvezi z Jugoslavijo prenesel na Badinterjevo komisijo. 20. novembra je Badinterju pisal pismo, v katerem je od arbitražne komisije zahteval pravno mnenje o tem, ali so se tiste jugoslovanske republike, ki so ali pa še bodo razglasile suverenost in neodvisnost, odcepile (kot meni Srbija) ali pa gre za razpad SFRJ, ki je posledica volje nekaterih republik (kot menijo druge republike) in je zato treba vseh šest republik priznati kot enake naslednice SFRJ, tako da se nobena posamezna republika ali skupina republik ne more proglašiti kot edina naslednica SFRJ.

Komisija je odgovorila 7. decembra, po teoretični utemeljitvi pojmov država, federalna država in državna sukcesija, je ugotovila, da je SFRJ sicer obdržala svojo mednarodno identiteto predvsem znotraj mednarodnih organizacij, vendar so republike izrazile željo po neodvisnosti (Slovenija, Hrvaška in Makedonija z referendumom, Bosna in Hercegovina pa s sprejetjem resolucije o suverenosti v skupščini, ki pa ji oporeka srbska skupnost). Struktura in delovanje osnovnih organov federacije, kot so zvezno predsedstvo, zbor republik in pokrajinske federacije, ZIS, zvezno ustavno sodišče in zvezna armada, ne ustrezata več kriterijem za sodelovanje in predstavljanje republik, kar je pogoj za federalno državo. Uporaba sile je povzročila oborožene spopade med različnimi deli federacije, tako da je v nekaj mesecih izgubilo življenje na tisoče ljudi in je bila povzročena velika materialna škoda. Federalne oblasti in oblasti posameznih republik niso bile v stanju, da zagotovijo spoštovanje sporazumov o prekinitvi ognja, ki so bili sprejeti pod okriljem ES in OZN. Zato je mnenje Arbitražne komisije sledeče:

„da je Socialistična federativna Jugoslavija v procesu razdružitve;

da so posamezne republike dolžne reševati probleme sukcesije, ki izhajajo iz tega procesa, v skladu s principi in pravili mednarodnega prava in še posebej v zvezi s človekovimi pravicami ter pravicami narodov in manjšin;

da se republike, ki to želijo, medsebojno odločijo za nove zveze z demokratičnimi institucijami, ki jih same svobodno izberejo.“¹⁵⁵

tudi vprašanje osimskih sporazumov, ki naj bi jih "presegli", kar je v Sloveniji kasneje izzvalo polemike in obtoževanja na račun Ruplove zunanje politike do Italije). Da Italija daje večjo težo Sloveniji in jo v perspektivi vidi kot neodvisno državo, je nakazal tudi obisk italijanskega predsednika Cossiga 3. 11. v Novi Gorici, kjer je med razgovori s Kučanom in Peterletom rekel, da bo Italija priznala Slovenijo skupaj z drugimi vladami ES, da bi Italija rada videla da bi se zaradi ravnotežja na Balkanu vsaj ohlapna povezava med republikami ohranila, vendar Slovenija ni balkanska pač pa srednjeevropska država in bo samo odločala o tem ali se bo pridružila ali ne. (Zapis o razgovoru predsednika predsedstva R Slovenije Milana Kučana in predsednika Izvršnega sveta Skupščine R Slovenije Lojzeta Peterleta s predsednikom Republike Italije Francescom Cossigom 3. 11. 1991 v Novi Gorici, zapisal Marko Kosin, Arhiv predsedstva) V začetku novembra sta Rupel in Peterle odpotovala tudi na turnejo po skandinavskih državah.

¹⁵⁵ Konferenca o Jugoslaviji, Arbitražna komisija. Mnenje, 7. december 1991, hrani pisec.

Od prve odločitve Badinterjeve komisije do sklepa ES 16. decembra in nato uradnega priznanja s strani ES 15. januarja 1992 o priznanju so stvari šle zelo hitro, čeprav ne tudi gladko. Ministri so v Deklaraciji o Jugoslaviji določili pogoje, pod katerimi naj bi bile republike priznane. Republike so morale izraziti željo, da želijo biti priznane kot neodvisne države in sprejeti načela, vsebovana v Deklaraciji o smernicah za priznanje novih držav v Vzhodni Evropi in v Sovjetski zvezi,¹⁵⁶ Ko so poslale formalno vlogo za priznanje in odgovorile na Deklaracijo o smernicah za priznanje novih držav (Rupel je pismo z zahtevo poslal Hansu Van Den Broeku 16. decembra), je bil njihov zahtevek prepuščen v presojo Arbitražni komisiji, ta pa je republikam poslala vrsto vprašanj na katero so morale odgovoriti.¹⁵⁷ Na osnovi odgovorov in priloženih dokumentov je Badinterjeva komisija 12. januarja 1992 v Parizu izdala mnenje za vsako od štirih republik posebej. Pri Bosni je menila, da bi bil potreben referendum, ki bi izrazil voljo prebivalstva po skupni državi, pri Hrvaški je ocenila, da izpolnjuje pogoje vendar s pridržkom glede posebnega statusa Srbov na Hrvaškem, ki ga mora vnesti v ustavni zakon, za Makedonijo in Slovenijo pa je menila, da pogoje izpolnjujeta.¹⁵⁸

Odločitev Badinterjeve komisije je prišla tri dni pred napovedanim uradnim priznanjem ES in je bila za priznanje zelo pomembna, ne pa odločilna.¹⁵⁹ (Ko-

¹⁵⁶ Smernice so od kandidatk zahtevale, da spoštujejo in bodo tudi v bodoče spoštovale določila Ustanovne listine Združenih narodov, Sklepne listine iz Helsinkov in Pariške listine, še posebej kar zadeva pravno državo, demokracijo in človekove pravice; da v skladu z obveznostmi, sprejetimi v KVSE – s svojo ustavo zakoni in v praksi zagotavljajo pravice etničnih in narodnih skupin in manjšin; da spoštujejo načelo nedotakljivosti vseh meja in se zavzemajo za popolno spoštovanje tega načela v Evropi in v svetu; da sprejemajo vse obveznosti v skladu z ustanovno listino OZN in dokumenti KVSE, ki se nanašajo na razorožitev, neširjenje jedrskega orožja, varnost in regionalno stabilnost, da vsa vprašanja, ki zadevajo sukcesijo držav in regionalne ter druge spore rešujejo z drugimi vpletenimi stranmi sporazumno. Declaration on Yugoslavia in Declaration on the "Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union", priloga k pismu Hansa Van Den Broeka iz Haaga Dimitriju Ruplu 17. decembra 1991 (v pismu je sicer Van Den Broek sporočil da se je ES odločila, da bo priznala neodvisnost vseh jugoslovanskih republik, ki izpolnjujejo priložene pogoje, odločitev pa bo uresničena 15. januarja 1992), Arhiv predsedstva.

¹⁵⁷ Arbitražna komisija je zahtevala odgovore kdaj je bila dana vloga za priznanje, kateri organ je nosilec vloge, ali je bil ustanovljen z demokratičnim postopkom, v kakšnih pogojih je bil sprejet sklep o zaprositvi za priznanje, ali vloga temelji na predhodni deklaraciji o samostojnosti, kdaj je bila deklaracija sprejeta, kateri organ jo je sprejel in v kakšnih okoliščinah. Podrobneje je bilo treba tudi utemeljiti kako oz. na kakšen način in v katerih aktih so upoštewane sprejete Smernice o priznanju novih držav v vzhodni Evropi in v Sovjetski zvezi in kdo ter kdaj je sprejel določila osnutka Pogodbenih določil za konvencijo, ki jih je pripravila Konferenca o Jugoslaviji. Pojasniti je bilo tudi treba, kako si republike predstavljajo pomoč pri mirovnih procesih in ali so še naprej pripravljene sodelovati na Konferenci o Jugoslaviji. (Answers of the Republic of Slovenia to the questions by the Arbitration Committee of the Peace Conference on Yugoslavia concerning the fulfillment of the conditions defined in the Declaration on Yugoslavia of 16 th December 1991 and the recognition of the republic of Slovenia as an independent and Sovereign State, Arhiv predsedstva). Mnenja Badinterjeve so v skrajšani obliki objavljena v Ruplovi knjigi Skrivnost države, str. 242-251.

¹⁵⁸ Mirovna konferenca o Jugoslaviji, Arbitražna komisija, mnenja št. 2. – 7. (mnenje št. 7. zadeva Slovenijo, op. B. R.), Arhiv predsedstva.

¹⁵⁹ Komisija je še eno, za Slovenijo in druge bivše republike pomembno mnenje ("dokončno sodbo") izrekla 4. julija 1992 (mnenja št. 8, 9 in 10). Pred tem so republike znova morale odgovarjati na njena vprašanja. Komisija je na Carringtonovo vprašanje z dne 12. maja, ali je ZRJ glede na med-

misija je še eno mnenje v zvezi s sukcesijo izrekla maja 1992). Odločitev je padla v decembru, po dolgih diplomatskih bojih, v katerih je imela glavno vlogo Nemčija. Nemčija je bila od septembra, ko je začela dajati prve bolj določne izjave o priznanju, pod velikim pritiskom drugih evropskih držav, njeno politiko so kritizirali španski zunanji minister Fernandez Ordonez-Francisco, prav tako pa Gianni de Michelis, kritični so bili na Nizozemskem, v Veliki Britaniji in še posebej v Franciji. Pod tem pritiskom sta se Kohl in Genscher morala umakniti, saj je bilo v igri vprašanje evropskega združevanja.¹⁶⁰ Zato je Kohl med obiskom francoskega predsednika Mitterranda v Nemčiji 18. in 19. septembra obljubil, da bo Nemčija obe republiki priznala šele, ko bodo to storile ostale članice ES.¹⁶¹ Vendar se je nato situacija v Jugoslaviji dramatično poslabšala in ko je Kohl namero o priznanju ponovil ob ponovnem obisku 15. novembra (šlo je že za osemindesetdesete redne nemško-francoske konzultacije) ga Mitterrand ni mogel prepričati, naj odneha (zaradi česar je bil sicer nesrečen), vendar pri zavračanju priznanja ni več vztrajal, pač pa je poudarjal zlasti nujnost skupne odločitve dvanajsterice, garancije za meje in zagotovitev pravic manjšin. S tem se je strinjala tudi nemška stran, saj je bil to tudi del njenih stališč (isti dan je Bundestag izdal še eno resolucijo o Jugoslaviji, v kateri je nemško vlado podpiral v naporih, da poleg Mirovne konference v Haagu ustvarja tudi predpogoje za priznanje Slovenije in Hrvaške in tistih republik, ki to želijo). Na skupni tiskovni konferenci državnika nista dala enotne izjave v zvezi s priznanjem, pač pa sta le zagotovila, da bosta stališča skušala približati in da bosta skušala znova oživiti Haaško konferenco, ki je mirovala.¹⁶² Nemčija in Francija sta zavezništvo morali manifestirati, saj je po eni strani anglosaksonski blok (s podaljšano roko Nizozemske) čakal na razpoke v odnosih med obema državama, po drugi strani pa se je Italija bala ponovnega nemškega prodora v Srednjo in Vzhodno Evropo in bi ji izolirana Nemčija strateško ustrezala. Pred ES pa je bilo srečanje v Maastrichtu 11. in 12. decembra na katerem naj bi se dogovarjali o politični uniji, vendar so Francozi "ob robu" načeli tudi vprašanje Jugoslavije.¹⁶³ Po nekaterih virih pa naj bi tudi Kohl skušal s priznanjem Hrvaške kupčevati pri

narodno pravo nova država, ki zahteva priznanje članic ES po enakih kriterijih, ki so veljale za druge republike, odgovorila pritrdilno, pri čemer se ZRJ ne sme imeti za edinega naslednika SFRJ. Ugotovila je tudi, da se je proces razpadanja SFRJ končal in da s tem SFRJ ne obstaja več, države naslednice pa se morajo sporazumeti o sukcesiji. Zavnila je stališče Srbije in Črne Gore, da ni pristojna razsojati o teh vprašanjih. (besedila sodb glej v Rupel: Skrivnost države, str. 290-297).

¹⁶⁰ Tudi slovenske analize, ki so zelo natančno spremljale dogajanje v Nemčiji na vseh ključnih segmentih (parlament, stranke, vlada, mediji) so kazale da se je Nemčija po začetku haaške konference prilagodila stališču dvanajsterice. (Nemčija in slovensko osamosvajanje, Republika Slovenija, Ministrstvo za zunanje zadeve, sektor za analizo, september 1991), Arhiv vlade Republike Slovenije.

¹⁶¹ Ivanković: Bonn, druga hrvatska fronta, str. 98-91. Védrine: Les mondes de François Mitterrand, str. 615-618.

¹⁶² Libal: Limits of Persuasion, str. 76.

¹⁶³ Razprava o Jugoslaviji ni bila predvidena in je uradno ni bilo, neuradno pa so Francozi predlagali izdelavo kriterijev, po katerih bi bivše republike priznavali. Vsaka država bi jih morala sprejeti, potem pa bi Arbitražna komisija določila, ali jih izpolnjuje. To je sicer arbitražna komisija že počela, res pa je, da je Hrvaški nato (po vroči razpravi o priznanju 17. decembra v Bruslju) postavila dve dodatni zahtevi v zvezi z varstvom srbske manjšine. Namen Francozov je najbrž bil – kar se da sklepati tudi iz izjave s Kohlom in tistim, kar je govoril Kučanu na obisku že v začetku oktobra –, da se priznanje Slovenije, ki ni bilo problematično, loči od priznanja Hrvaške.

določanju okvira bodoče socialne politike, kjer je prišlo do različnih pogledov med Cohlom in Majorjem na eni ter Mitterrandom na drugi strani. Kohl naj bi bil pri socialni politiki pripravljen popustiti, če mu dopustijo priznanje, Francozi pa naj bi to zavrnilo in bili tako pripravljeni za svoje srbofilstvo žrtvovati socialno Evropo.¹⁶⁴

Potem, ko se je Nemčija po Maastrichtu trdno odločila, da bo Slovenijo in Hrvaško priznala še pred božičem in je to Kohl javno povedal v nemškem parlamentu 27. novembra, se je začel hud pritisk tako Pereza de Cuellarja kot lorda Carringtona, pa tudi ameriške administracije neposredno in preko Francije in Velike Britanije, da bi Nemčijo prepričali.¹⁶⁵ Nihanje držav v zvezi s priznanjem v novembru in prvi polovici decembra je bilo najprej povezano z mirovnimi misijami Cyrusa Vancea (Vancea je Cullear 8. oktobra 1991 imenoval za osebnega odposlanca v Jugoslaviji) in lorda Carringtona v Jugoslaviji (13.-14. in 19.-21. novembra), ki pa niso uspeli, potem pa z Vanceovimi prizadevanji, da bi organiziral mirovne sile, za kar se je odločil VS.¹⁶⁶ Za prihod mirovnih sil se je zavzemalo tudi "okrnjeno" predsedstvo oz. srbsko vodstvo, računajoč na "ciprsko" rešitev, vendar je dogovore zavlačevalo, da bi osvojili čim več ozemlja. Vance je bil pripravljen v zameno za Miloševićev pristanek na mirovno misijo priznati Srbiji in Črni Gori kontinuiteto z Jugoslavijo, v čemer je imel močno podporo Pereza de Cuellarja.¹⁶⁷ To je bilo v nasprotju s tedaj že znano odločitvijo Badinterjeve komisije.¹⁶⁸ Zlasti kritični so bili dnevi pred 16. decembrom, ko so ministri ES razpravljali o priznanju. De Cullear je najprej Van Den Broeka takoj po mastrichtskem srečanju zaprosil, naj ES prenese njegovo skrb za razvoj situacije, če bosta Slovenija in Hrvaška priznani. Potem se je v dopisovanju z Genscherjem skliceval na pisma Makedonije in Bosne in Hercegovine varnostnemu svetu, v katerem sta zahtevali, da se le-ta zavzame, da Slovenija in Hrvaška ne bosta priznani, ker obstaja nevarnost, da bi se vojna razširila na ti dve republiki in je od njega zahteval, da se ne spušča v "nekontrolirano in selektivno" priznanje. Pritisku so se pridružili tudi neuvrščeni, ki so kritizirali slabitev suverenosti, integritete in mednarodne subjektivitete Jugoslavije. Ameriški ambasador v OZN je nemško vlado pozval, naj znova preuči svoje stališče v zvezi s hitrim priznanjem Slovenije in Hrvaške. Carrington je izjavljal, da priznanje pomeni konec Haaške konference in dejansko uničenje Jugoslavije. 15. decembra, dan pred sejo ES ko je VS sprejemal resolucijo o Jugoslaviji, so nekatere članice v besedilo hotele spraviti tudi besedilo proti

¹⁶⁴ Jean-François Furnemont: *Le Vatican et l'ex Yougoslavie*, L'Harmattan, Paris 1996, str. 83. Avtor kot vir navaja razgovor z Marcom Eyskensom, tedanjim belgijskim zunanjim ministrom (dalje: Furnemont: *Le Vatican*).

¹⁶⁵ Perez de Cuellar, ki se mu je iztekal mandat, je razmišljal in deloval v obzračjih iz časov bipolarnosti, bil pa je tudi pod velikim vplivom ZDA, zato se mu je razpad Jugoslavije zdel nekaj nepojmljivega in si je močno prizadeval, da bi ga preprečil. Podobno kot pri Sloveniji in Hrvaški je nasprotoval tudi priznanju baltskih držav.

¹⁶⁶ Security Council Resolution 721 (1991) (S/RES/721, 27. November 1991); Security Council Resolution 724 (1991) (S/RES/724, 15 December 1991), *The "Yugoslav" crisis*, str. 2 in 3. V celoti je bilo v zvezi z nekdanjo Jugoslavijo (Hrvaško in Bosno in Hercegovino) med septembrom 1991 in majem 1994 v VS sprejetih 112 deklaracij.

¹⁶⁷ Vance je imel v Miloševića veliko zaupanje, Wynaendts, ki ga je v tej politiki podpiral je njegova prizadevanja celo primerjal z medvojnimi Roosveltovimi pogajanjmi s Stalinom.

¹⁶⁸ Libal: *Limits of Persuasion*, str. 81-82.

priznanju, vendar je bila na koncu sprejeta splošna formulacija, naj se vse države in skupine vzdržijo vsega, kar bi lahko pripomoglo k naraščanju napetosti in preprečevanju ali odlaganju mirnemu izhodu iz jugoslovanske krize, ki bi omogočil vsem ljudem v Jugoslaviji konstruktivno odločitev o mirni prihodnosti.¹⁶⁹ Genscher je celo noč s 14. na 15. december preživel za telefonom in prepričeval evropske kolege, da je Slovenijo in Hrvaško treba priznati, druge pa, da mora VS poslati mirovne sile na Hrvaško.¹⁷⁰ VS je potem sprejel sklep, da gredo tja najprej opazovalne skupine (tem so potem sledile tudi modre čelade).¹⁷¹ Kljub temu uspehu, pa je bil izid srečanja, na katerem so ministri ES, 16. decembra 1991 v Bruslju odločali o priznanju Slovenije in Hrvaške, negotov.¹⁷² Po oceni opazovalcev, Nemčija od leta 1945 dalje še nikoli ni bila tako osamljena in vložek v igri tako majhen. Tudi slovenska diplomacija je (razen od Genscherja) dobivala črnogledne napovedi.¹⁷³ Generalni sekretar OZN, posrednik Vance, ameriška admini-

¹⁶⁹ Security Council Resolution 724 (1991) (S/RES/ 724, 15 December 1991), The Yugoslav crisis, str. 3, točka 7.

¹⁷⁰ Genscher je na koncu razpravo v Varnostnem svetu ocenil za zadovoljivo, na zasedanju je prišlo do izraza tesno sodelovanje Belgije, Avstrije in Francije ter nemško delovanje "iz druge vrste." Zapis pogovora zunanjega ministra RS dr. Dimitrija Rupla z zunanjim ministrom ZR Nemčije Hansom Dietrichom Genscherjem v Bruslju 16. decembra 1991, Arhiv predsedstva.

¹⁷¹ Ivanković: Bonn, Druga hrvatska fronta, str. 137-138.

¹⁷² Genscher se je pred sestankom pogovarjal z Ruplom. Rekel mu je, da je francosko-nemški dokument, ki vsebuje kriterije za mednarodno priznanje vseh republik oz. vzhodnoevropskih držav, pomemben dosežek in temelj za nadaljnje pogovore. Nemci se bodo prizadevali, da bi Slovenijo in Hrvaško sprejeli čim prej, zato bodo predlagali, naj bi v Bruselj povabili oba predsednika ali pa od republik zahtevali, da odgovorita na vprašanja, ki bi veljala kot kriterij za priznanje. V primeru pozitivnih odgovorov, bi bila pot do priznanja odprta in obe republiki bi lahko dobili priznanje do konca tedna. Izključil je možnost, da bi države ES v zvezi s priznanjem dosegle enotnost. Grke je prosil, naj pri odločitvi abstinerajo, ne ve pa, kako bo s Španijo. S Francijo so dosegli soglasje in Francija bo sledila Nemčiji. Tudi Velika Britanija je zagotovila, da pristaja na nemško-britanski načrt. Na Ruplovo vprašanje, kako si razlaga nasprotovanje ZDA, je Genscher odgovoril da je "neverjetno", med možnimi razlogi pa je navedel vpliv Zimmermana in Eagleburgerja. (Zapis pogovora zunanjega ministra RS dr. Dimitrija Rupla z zunanjim ministrom ZR Nemčije Hansom Dietrichom Genscherjem v Bruslju 16. decembra 1991, Arhiv predsedstva.)

¹⁷³ Rupel se je pred sestankom dvanajsterice (pa tudi po njem) pogovarjal z več diplomati, ne le z Genscherjem. Ti so bili bolj skeptični do priznanja. Britanski minister Douglas Hurd je Ruplu (ki mu je med drugim potožil zaradi krivičnih sankcij) na vprašanje, zakaj Velika Britanija ni naklonjena priznanju odgovoril, da je treba stvari gledati v širšem kontekstu. BiH in Makedonija opozarjata, da bi potem spopadi zajeli tudi njih. Vance in Carrington trdita, da bi bili s priznanjem njuni misiji neposredno ogroženi. Velika večina neuvršenih držav še vedno verjame v Jugoslavijo. Hurd je menil, da je tako gledanje prežvelo, vendar je važen čas priznanja, tudi v slovenskem interesu bi moralo biti, da mednarodna skupnost Slovenijo sprejme z veseljem, ne pa z odporom, zato je treba čas odločitve dobro pretehtati. Velika Britanija bo soglašala s kriteriji za priznanje, mogoče bodo potrebne dopolnitve. Težave bodo pri uresničevanju v praksi. Hurd se je tudi vprašal, kakšno korist bi imela od priznanja Hrvaška, če bi jo priznala zgolj Nemčija. Svet bi jo imel za nemški satelit. (Zapis o razgovoru ministra za zunanje zadeve dr. Dimitrija Rupla z ministrom za zunanje zadeve Velike Britanije D. Hurdom 16. 12. 1991 v Bruslju, Arhiv predsedstva.) Madžarski minister Geza Jesenyksi (Madžarska je ravno takrat podpisala pridružitveni sporazum z ES) je imel informacije, da je De Michelis začel kolebati in da bosta verjetno Nemčija in Danska osamljeni. Ocenjeval je, da do enotnega priznanja zaenkrat ne bo prišlo. Madžarska bi bila pripravljena priznati Slovenijo 24 ur za Nemčijo pod pogojem, da ta ne bo osamljena, sicer pa mora biti previdna zaradi velike manjšine in Vojvodini (Zapis o razgovoru ministra za zunanje

stracija, večina partnerjev v ES, je nasprotovala priznanju Slovenije in Hrvaške.¹⁷⁴ Genscherja naj bi podpirali le Danska in Belgija. To sicer ni bilo čisto res, saj je Genscher kot kaže tudi razgovor z Ruplom – pripravil teren, kolikor je bilo le mogoče. Res pa je bil izid kljub temu močno negotov. Genscher je uporabil vse argumente, moralne, strateške, politične, humanitarne, celo nezadržan pritisk javnega mnenja. Skliceval se je zlasti na Van Den Broekov dvomesečni rok in tudi vse druge roke, ki niso bili upoštevani. Telefonično se je ves čas posvetoval tudi s Kohlom, ki je bil v Dresdenu na kongresu stranke. Kohl je pri priznanju in pri datumu vztrajal, zato je Genscher oznanil, da bo Nemčija v vsakem primeru republiki priznala, brez ali z dvanajstero. Že pripravljeni in usklajeni francosko-nemški dokument o kriterijih, ki naj bi jih za mednarodno priznanje izpolnile vzhodno in srednjeevropske države,¹⁷⁵ ni zadostoval, saj je nemško insistiranje na čimprejšnjem priznanju povzročilo nejevoljo tudi na francoski strani, tako da so novinarji kasneje celo ocenjevali, da je nemško-francoska zveza pretrgana.¹⁷⁶ Dumas naj bi ugotovil, da ima vsak svoje stališče in da ne sprejema stališča drugega. Kompromisni izhod iz pat situacije je potem našel De Michelis. Predlagal je naj države v osnovi sprejmejo francosko-nemški predlog, Nemčija pa naj odstopi od zahteve po priznanju še pred božičem. Predlog so udeleženci po dolgotrajnem prepričevanju sprejeli in načelno vprašanje priznanja potem ni bilo več vprašljivo. Razprava se je začela vrteti o vsebini pogojev in o možnem datumu priznanja. Nazadnje so sprejeli sklep, da bodo tiste republike, ki bodo izrazile voljo do priznanja in izpolnile zahtevane pogoje priznane 15. januarja, Nemčija pa jih bo priznala 23. decembra z veljavnostjo prav tako 15. januarja 1992.¹⁷⁷ Volk je bil sit in koza cela: osnova za priznanje je bil francoski predlog o pogojih, Kohl in Nemčija sta lahko držala besedo, nevarnost razkola v ES pa je bila presežena.

zadeve dr. Dimitrija Rupla z ministrom za zunanje zadeve Madžarske Gezo Jesenyskim, dne 16. 12. 1991 v Bruslju, zapisal Božo Cerar, Arhiv predsedstva).

Rupel se je pogovarjal tudi s portugalskim zunanjim ministrom Joao de Desus Pinheirom, vendar že po odločitvi o priznanju. De Pinheiro (Sloveniji je bil sicer naklonjen, vendar se na sestanku po ocenah nekaterih opazovalcev zaradi večinskega negativnega mnenja ni preveč izpostavljal) je Ruplu rekel, da je bila seja zelo vroča, vendar je ES uspela ohraniti enotnost. Slovenija je lahko z odločitvijo zadovoljna, tudi Hrvaška, da pa je položaj zelo težek v zvezi z Makedonijo, ker so Grki zelo trdi (čepprav bodo morda pristali na ime Republika Slovanska Makedonija) in BiH, pa tudi s Srbijo, ki ne izpolnjuje pogojev, dobro pa bi bilo, če bi sodelovala. V pravnem oziru bo prišlo do nerodnih situacij, ker bodo ostajali deli Jugoslavije brez državnosti, postavlja se vprašanje, kako bo z veleposlanštvu v Beogradu, z opazovalci ipd. (Zapis o razgovoru ministra za zunanje zadeve dr. D. Rupla z ministrom za zunanje zadeve Portugalske prof. Joao de Desus Pinheirom z dne 17. 12. 1991 v Bruslju, zapisal Božo Cerar, Arhiv predsedstva).

¹⁷⁴ Hans Stark: *Dissonances franco-allemandes sur fond de guerre serbo-croate*, Politique étrangère, février 1992, citirano po Daniel Vernet, Jean-Marc Gonin: *Chronique des guerres yougoslaves*, Editions Odile Jacob, Paris 1994, str. 77 (dalje: Vernet-Gonin: *Le rêve sacrifié*). Francosko-nemške odnose v zvezi z Jugoslavijo sicer najbolj izčrpno popisuje Védrine, ki jugoslovanski krizi namenja kar 90 strani (598–680).

¹⁷⁵ Šlo je za predlog ki so ga Francozi, dali "ob robu maastriškega srečanja, po katerem naj bi jugoslovanske republike oz. Vzhodnoevropske države pred priznanjem izpolnile določene – po francoskem mnenju čim strožje – pogoje. Predlog je bil nato usklajen med Nemčijo in Francijo.

¹⁷⁶ Daniel Vernet, Jean-Marc Gonin: *Le rêve sacrifié*, str. 78.

¹⁷⁷ Izjava ministara inozemnih poslov EZ o Jugoslaviji (Bruselj, 17. 12. 1991, objavljeno v Ivanković: Bonn, druga hrvatska fronta, str. 205).

Po mednarodnem priznanju ES in skupine drugih držav, so se za slovensko zunanjo politiko začela prizadevanja za priznanje velesil, zlasti ZDA in z njim povezana vključitev v OZN in druge mednarodne organizacije. To je bil sicer naporen posel in še daleč od vsakdanje diplomatske rutine, vendar precej bolj predvidljiv proces kot priznanje ES in drugih držav (sredi februarja je Slovenijo priznalo že 43 držav, s 14 pa je že imela sklenjene pogodbe o diplomatskih odnosih). Rupel si je celo privoščil, da je Lawrence Eagleburgerja prepričal, naj ZDA priznajo Slovenijo 7. aprila, na Ruplov 46 rojstni dan.¹⁷⁸ Slovenska diplomacija je – kljub močnemu jugoslovanskemu vplivu – skušala prepričati neuvrščene države, naj glasujejo za njeno včlanitev v OZN (v korist Slovenije je šlo tudi priznanje Bosne in Hercegovine, kar je prineslo podporo arabskih držav). Sprejem je bil po ameriškem priznanju manj vprašljiv, še vedno pa bi bil lahko negotov (veliko večino v skupščini OZN so namreč imele neuvrščene države. Slovenija naj bi bila (skupaj s Hrvaško in Bosno in Hercegovino) sprejeta junija, vendar je Avstrija kot nestalna članica VS vsem trem naredila uslugo, potrudila se je, da so jih namesto neke druge izpadle točke uvrstili na dnevni red zasedanja Generalne skupščine OZN 22. maja.¹⁷⁹

Balkanska odisejada je medtem šla svojo pot. Mirovna konferenca je (ob sočasnem delovanju VS, ki se je začel intenzivneje ukvarjati z Jugoslavijo) nadaljevala z delom v Bruslju 9. januarja in nato 15. januarja, ko so članice ES poslušale poročilo Badinterjeve komisije. 9. marca je bilo znova plenarno zasedanje. Medtem se je Črna gora odločila, da ostane v Jugoslaviji,¹⁸⁰ Bosna in Hercegovina pa za samostojnost, ki pa je bila že razglašena v senci spopadov. Na zasedanju v Bruslju je sodeloval Kučan, ki je izhajal iz tega, da Jugoslavije ni več, da je na njenem področju treba ustanoviti cono omejene oborožitve in da je vsem bivšim republikam treba omogočiti članstvo v mednarodnih ustanovah.¹⁸¹ Carringtonova konferenca je možnosti za rešitev krize izčrpala po eskalaciji vojne v Bosni in Hercegovini 3. septembra 1992 je z delom začela mednarodna konferenca o bivši Jugoslaviji, ki sta jo vodila David Owen in Cyruse Vance.¹⁸² Slovenija se je od balkanskega problema zavestno odmikala, zanimalo jo je samo še vprašanje sukcesije. Že na pripravljalnem sestanku 22. avgusta (na njem je odstopil lord Carrington), je sodeloval samo Rupel (srbski pre-

¹⁷⁸ Rupel: Skrivnost države, str. 241, Marko Crnković: Principi, Delo, sobotna priloga 8. marca 1997, zadnja stran. ZDA sicer Slovenije niso obravnavale ločeno, ampak skupaj z drugimi republikami (podobno tudi OZN), čakale so na izid referendumov v Bosni in Hercegovini (izveden je bil 29. februarja in 1. marca, 3. marca pa razglašena neodvisnost) tako, da je Ruplov rojstni dan dejansko sovpadel z načrtovanim terminom priznanja v začetku aprila.

¹⁷⁹ Rupel: Skrivnost države, str. 287.

¹⁸⁰ 27. aprila je zvezna skupščina sprejela novo ustavo "Zvezne republike Jugoslavije" (ZRJ), ki sta jo sestavljali Srbija (s Kosovom in Vojvodino, vendar brez avtonomnih pravic) in Črna Gora. Razglasitve ZRJ se niso udeležile države ES (razen Grčije), navzoči pa so bili predstavniki Rusije, Kitajske, Kanade in številnih neuvršenih držav. ZRJ se je štela za naslednico SFRJ, vendar ji mednarodno tega niso priznali. Po sprejetju bivših republik v OZN so SFRJ odvzeli "aktivno članstvo". Nekatero biveše republike, med njimi zlasti Slovenija in Hrvaška, so si prizadevale, da bi jo dokončno izključili s čimer bi bila prisiljena iti skozi enako proceduro mednarodnega priznanja kot one. Na 47. zasedanju generalne skupščine OZN 22. septembra 1992 je bila nato tudi izključena.

¹⁸¹ 95. seja P RS, 10. 3. 1992. Kučan je skupaj z Ruplom še isti dan obiskal tudi Jacquesa Delorsa, kjer sta lobirala za slovensko približevanje ES.

¹⁸² Več o tem glej: David Owen: *Balkan Odyssey*, Harcourt Brace & Company, New York, San Diego, London, 1995.

mier Panič mu je predlagal naj Slovenija in Srbija vzpostavita diplomatske odnose), v nadaljevanju konference pa je slovenska vloga postajala še bolj obrobna. Doma so takoj potem ko so bili glavni osamosvojitveni cilji na zunanje političnem področju doseženi (deloma pa še pred tem) oživelci strankarski in osebni spori, rivalstvo, medsebojna tožarjenja v tujini, večtimost zunanje politike, boj za "osamosvojitvene zasluge." Načeloma pa so prioritete slovenske zunanje politike postajale: utrditev položaja v evropskem prostoru in vključevanje v evropske institucije, varnostni vidiki sodelovanja v Evropi, ekonomske integracije, ureditev odnosov s sosedi, ki so se (z Italijo in Hrvaško, deloma pa tudi z Avstrijo na nekaterih področjih vse boj zapletali).¹⁸³

ODNOS POMEMBNEJŠIH DRŽAV DO OSAMOSVOJITVE SLOVENIJE IN MEDNARODNEGA PRIZNANJA

Nemčija

Odnos do mednarodnega priznanja Slovenije je bil v različnih državah različen. Med posamičnimi državami ima največ zaslug zanj Nemčija, ki so ji takrat – pa tudi še danes – mnogi politiki in publicisti očitili, da je "prezgodnje" priznanje Slovenije in Hrvaške izsilila in s tem preprečila celovito rešitev jugoslovanskega problema ter spodbudila razširitev vojne na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini.¹⁸⁴ Ta očitek seveda ne drži, saj po neuspehu haaške konference zagovorniki "celovite" rešitve niso imeli nobenega predloga, kako rešiti krizo, vojna na Hrvaškem pa je bila najhujša poleti in jeseni, torej še pred priznanjem. Do novembra so Srbi svoje glavne vojaške cilje že dosegli. Očitki na račun vojne v Bosni so nastali kasneje, "spricho politične in moralne katastrofe, v katero se je vedno znova spreminjala nekoč predvsem s strani Anglije in Francije zamišljena, pozneje pa pod plaščem ZN vodena politika..."¹⁸⁵ Glavni zagovornik priznanja Bosne in Hercegovine so bile ZDA, ne pa Nemčija, ki sicer temu ni nasprotovala, ni pa bila iniciator, tako kot v primeru Slovenije in Hrvaške.¹⁸⁶ Nemčija Slovenije in Hrvaške nikoli ni spodbujala k temu, da ne bi sodelovali pri iskanju skupne jugoslovanske

¹⁸³ Elementi za opredelitev zunanjepolitičnih aktivnosti RS po mednarodnem priznanju, Republika Slovenija, Ministrstvo za zunanje zadeve, Ljubljana 10. februar 1992, Arhiv Vlade Republike Slovenije.

¹⁸⁴ Med prvimi, ki je tako ocenjeval je bil vplivni publicist Misha Glenny (glej npr. *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*, Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books 1994). Nekateri kritiki so sicer ocenjevali, da je bilo priznanje Slovenije morda upravičeno, nikakor pa ne tudi Hrvaške. Germanofobija na najnižji ravni se je kazala (tudi zaradi uspešne srbske propagande) v ocenah, da Nemčija načrtno ustvarja Četrti rajh in se povezuje z nekdanjimi zaveznicami in sateliti, zlasti s Hrvaško – ki da je naslednica NDH.

¹⁸⁵ Meier: Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 336.

¹⁸⁶ Nemčijo so po priznanju Slovenije in Hrvaške iz balkanske politike začeli načrtno izrinjati (kot piše Meier so ji na londonski konferenci septembra 1992 hoteli odvzeti predsedovanje tudi komisiji za manjšine), pa tudi sama potem ni več vodila aktivne politike do nekdanjih jugoslovanskih republik. Do Hrvaške je zaradi naraščajoče nedemokratičnosti Tuđmanovega režima postala tudi zelo kritična, kar je bil za Hrvate velik šok, saj so ob priznanju celo v saboru peli za to priložnost napisano osladno popevko *Danke Deutschland*, v Zagrebu pa odprli kavarno Genscher (racionalnejši Slovenci so se zadovoljili s tem, da so Genscherju podarili rumen brezrokavnik).

rešitve, nemška odločitev je dozorevala postopno, glede na razvoj dogodkov.¹⁸⁷ Ne nazadnje je treba upoštevati, da so bili zlasti v času Brandtove vlade odnosi med Nemčijo in Jugoslavijo izjemno dobri in da je pri precejšnjem delu socialdemokratov, pa tudi drugih strank, to ostalo v zavesti tudi v času jugoslovanske krize. Ocene, da je razpad Jugoslavije Nemčiji ustrezal, ne držijo, saj je imela v njej velike gospodarske interese (trgovinska menjava je znašala še v letu 1990 12 do 13 milijard nemških mark s tendenco povečevanja, ZRN pa je bila od šestdesetih let dalje – izmenjaje se s SZ – najpomembnejši ekonomski partner Jugoslavije in glavni vir modernih tehnologij, medtem ko je bila ta v Nemčiji na petnajstem mestu, pred mnogimi evropskimi državami, Nemci so bili v Jugoslaviji najštevilčnejši turisti itd.).¹⁸⁸ Vizija, da bi močan in enoten trg zamenjala s številnimi majhnimi in šibkimi ekonomijami za Nemčijo gotovo ni bil v interesu in le močni politični razlogi so lahko potisnili to vprašanje na drugo mesto. Protisrbsko razpoloženje, izvirajoče iz zgodovinskih odnosov, ki so ga Nemcem očitali Francozi, je verjetno imelo določeno težo (podobno kot pri Francozih prosrbsko), ni pa bilo niti odločilno niti ne v ospredju nemške politike, čeprav so srbski politiki, še bolj pa srbska propaganda skrbeli, da se odnosi ne bi otoplili. Nemško javno mnenje v zvezi s pravico do samoodločbe je bilo celo nižje kot v večini drugih evropskih držav.¹⁸⁹ Bilo pa je bolj homogeno zlasti v vplivnih intelektualnih, umetniških in novinarskih krogih,¹⁹⁰ predvsem pa v parlamentu, ne nazadnje pa je bila v Nemčiji tudi močna hrvaška diaspora (okrog 200.000 od 600.000 emigrantov). Res pa je – in to je bil najbrž glavni razlog – da je Nemčija bistveno bolje poznala jugoslovanske razmere (oz. razmere v Jugovzhodni Evropi nasploh, saj jih je desetletja sistematično spremljala skozi znanstveno – raziskovalno, gospodarsko in kulturno optiko, medtem ko so jih Velika Britanija, ZDA in Francija predvsem skozi geostrateško. Nemčija po združitvi tudi ni bila obremenjena z obrazci iz časa bipolarnosti in je morda jasneje kot druge države videla prihodnost v novo urejenih evropskih odnosih (na drugi strani pa je Francija čutila, da je s tem potisnjena na drugo mesto v Evropi, Velika Britanija pa je že sicer do integracij kazala velik skepticizem). Ker ni imela močnih manjšin, tudi ni bilo strahu, tako kot nekatere druge države, pred "domina" efektom. Morda je bila na določen način tudi lačna "voditeljstva" (strategija Nemčije kot najmočnejše evropske države se je šele oblikovala), vendar

¹⁸⁷ Srbska politika je ocenjevala, da je najprej ravnala zelo previdno, ko je bila popolnoma jasno, da bo Sovjetska zveza razpadla, pa je prevzela glavno vlogo "razbijalca" Jugoslavije (glej npr. Veljko Kadjičević: *Moje videnje raspada*, str. 31).

¹⁸⁸ Nemčija in slovensko osamosvajanje, republika Slovenija, Ministrstvo za zunanje zadeve, sektor za analizo, september 1991. Arhiv Vlade Republike Slovenije.

¹⁸⁹ Po ocenah Eurobarometra iz decembra 1991 (št. 36) je pravico do samoodločbe narodom na Balkanu priznavalo 63% Nemcev in prav toliko Italijanov, 73% Britancev, 76% Portugalcev, 73% Francozov, 71% Špancev, 65% Nizozemcev, 45% Rusov (v evropskem delu), 71% Poljakov, pri nekaterih manjših narodih s podobno usodo kot je bila slovenska pa je bil odstotek še višji, v Litvi npr. kar 78% (citirano po Conversi: *German-Bashing*, str. 21 in 64-65 (op. št. 54).

¹⁹⁰ Sloveniji in Hrvaški je bila naklonjena televizija in vsi štirje glavni nemški dnevniki: *Die Welt*, *Süddeutsche Zeitung*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* in *Frankfurter Rundschau*. Med novinarji in publicisti so izstopali Johann Georg Reissmüller, Viktor Meier (oba FAZ), Carl Gustav Ströhm (*Die Welt*), in Heiko Flottau (*Süddeutsche Zeitung*), vsi dobri poznavalci jugoslovanskega sistema (nekateri so kot poročevalci imeli tudi neprijetne izkušnje z jugoslovanskimi socialističnimi oblastmi).

– tudi v času priznanja – nikoli ni ravnala tako, da bi ogrozila ravnotežje odnosov v ES ali sprožila konflikt, ki ga ne bi bilo mogoče preseči.

Avstrija

Nemčijo je v njeni politiki najbolj podpirala Avstrija. Ta je bila kot neposredna sosedica (in prav tako dobra poznavalka razmer) za razrešitev jugoslovanske krize še bolj zainteresirana, čutila pa se je tudi ogroženo. Vendar je bil mednarodni položaj Avstrije bistveno šibkejši in manj vpliven od nemškega. Ni bila še članica ES, zato je morala ravnati previdno in upoštevati mnenje vse dvanajsterice. Njena politika v osnovi ni bistveno odstopala od politike ES, je pa – zlasti v času vojne za Slovenijo – s svojimi pobudami in predlogi odigrala pomembno posredovalno vlogo (za slovenski politični vrh je bil zlasti Mock eden najbolj zanesljivih virov informacij o tem, kakšna so stališča zahodnih držav). Avstrija se je izkazala tudi kot dobra sosedica, ki je na razne načine pomagala Sloveniji (možnost uporabe letališč, pomoč pri diplomatskih uslugah, humanitarna in ekonomska pomoč, ponudba za azil slovenskim politikom in njihovim družinam v primeru dolgotrajnejše vojne ipd.). Avstrija je – tako kot druge zahodne države – sprva podpirala politične in ekonomske reforme v Jugoslaviji, ki naj bi po njeni oceni zagotovile stabilno Jugoslavijo in je skušala do vseh republik voditi uravnoteženo politiko. Zaradi geografske lege, ekonomskih interesov, skupne preteklosti in sorodne kulturne je največ sodelovala s Slovenijo in Hrvaško, s katerima so bile posamezne avstrijske pokrajine tudi povezane v raznih regionalnih združenjih. Vendar je po letu 1989 zelo spodbujala tudi regionalne povezave na državni ravni (najprej v obliki kvadrangle, nato pentangle in heksangle oz. Srednjeevropske iniciative). V EFTI se je trudila osnovati poseben fond za Jugoslavijo (analogno fondu za Portugalsko), ki naj bi ji pomagal pri industrijskem razvoju. Regionalno povezanost s Slovenijo in Hrvaško je skušala uravnotežiti z Delovno skupnostjo za donavske dežele, v kateri je bila tudi Srbija (zadnji sestanek članic v polni sestavi je bila maja 1991 v Beogradu).¹⁹¹ Kljub temu je bila izpostavljena ostrim srbskim obtožbam, da podpira odcepitvene težnje Slovencev in Hrvatov, čeprav predvsem kot podaljšana roka Nemčije, ker – kljub lastnim starim imperialističnim ambicijam – za kaj več ni zmožna.¹⁹² Ohladitev odnosov je vidna ne nazadnje iz tega, da je avstrijski zunanji minister Alois Mock zadnjič uradno obiskal Jugoslavijo 29. maja 1989,¹⁹³ kancler Franz Vranitzky pa 5. aprila 1990.¹⁹⁴ Vendar si je Avstrija kljub temu prizadevala, da bi ohranila sodelovanje z vsemi republikami oz. vsemi vpletenimi v jugoslovansko krizo, kar je pokazala tudi z obiskom parlamentarne delegacije v Beogradu že po vojni v Sloveniji (delegacija je sicer obiskala tudi Ljubljano). Spomladi 1991, ko se je politična kriza v Jugoslaviji bližala vrhuncu, je Mock predlagal ustanovitev nekakšnega "gremija modrih mož iz Evrope" ("Weisen-Rat"), ki bi skušali pripomoči k dialogu med

¹⁹¹ Die österreichische Jugoslawienpolitik, Österreichisches Jahrbuch für Politik 1992, Oldenburg, Verlag für geschichte und politik, eine Publikation der politischen Akademie 1992, str. 826.

¹⁹² Kadjević: Moje videnje raspada, str. 34.

¹⁹³ Österreichische außenpolitische Dokumentation. Sonderdruck Jugoslawische Krise. Bundesministerium für auswärtige Angelegenheiten 1992, str. 119 (dalje: ÖAD).

¹⁹⁴ ÖAD, str. 101.

republikami in federacijo, hkrati pa tudi vzpostavitev varnostnega mehanizma, ki bi na lokalni in regionalni ravni preprečeval uporabo sile. Predlog so¹⁹⁵ nekatere države sicer podprle, v ES so ga dali "na čakanje", Marković in Lončar sta ga zavrnila, Tanjug pa je celo komentiral, da gre za "dunajsko opereto".¹⁹⁶ V stikih s Slovenijo so bili avstrijski politiki zelo odmerjeni (januarja sta Peterle in Rupel obiskala Dunaj in imela pogovore z Mockom, podkanclerjem Josefom Riglom in državnim sekretarjem Petrom Jankowitschem, sogovorniki pa so za slovensko osamosvajanje kazali "simpatije" in "načelno razumevanje").¹⁹⁷ V marcu je bil na Dunaju Kučan. Mock mu je v zvezi s priznanjem rekel, da mora Slovenija najprej sama sebi ustvariti neodvisnost, Avstrija pa je pripravljena reagirati in ji bo pomagala v težavah. Vranitzky je dejal, da zvezna vlada v Beogradu še naprej ostaja avstrijski sogovornik, zlasti ker države občujejo med seboj na podlagi mednarodnega prava, po katerem tudi so mednarodni subjekti. Toda Avstrija ima jasen pogled v prihodnost in ne izključuje tudi revolucionarnega razvoja.¹⁹⁸ Še nekaj tednov pred razglasitvijo slovenske osamosvojitve, v začetku junija, je Mock na Peterletove besede, da Slovenija upa, da bo Avstrija prva država, ki jo bo priznala odgovoril, da to pričakovanje razume, vendar se mora koordinirati najmanj z Italijo in Madžarsko, odločitev o priznanje pa je lahko sprejeta le na podlagi mednarodnega prava.¹⁹⁹

Slovensko osamosvojitve je Mock pozdravil kot izraz demokratično izražene volje, ki mora biti upoštevana in izrazil upanje da bo spodbudila dogovore z zvezno vlado. Vojna v Sloveniji se je Avstrije neposredno dotaknila (zaprte meje, boji na mejnih prehodih, kršenje avstrijskega zračnega prostora s strani JLA med 28. junijem in 5. julijem 1991). Zato je na jugoslovansko vlado naslovila vrsto apelov, naj se kriza rešuje brez uporabe sile, enako kot Italija pa je predlagala, naj KVSE sproži krizni mehanizem. Obe strani sta si izmenjavali diplomatske note (Avstrija je protestirala zaradi omenjenega dogajanja, Jugoslavija ji je očitala krepitev vojske na meji in "neupravičene vojaške premike", ter da si že dolgo prizadeva za dezintegracijo Jugoslavije).

Zaradi vojne v Sloveniji in potem na Hrvaškem se je Avstrija začela odkrito zavzemati za priznanje Slovenije in Hrvaške, vendar ne kot izolirano dejanje, pač v kontekstu celovite rešitve jugoslovanske krize. Razlike v pogledih so bile tudi znotraj avstrijskega političnega življenja velike (konservativna Mockova in Busekova Ljudska stranka je bila priznanju bolj naklonjena kot Vranitzkyevi socialisti), uradno stališče pa je nihalo vzporedno z evropsko politiko. Po začetku mirovne konference v Haagu,

¹⁹⁵ Kot je poročal Alois Mock na seji avstrijskega parlamenta 8. julija 1991, je predlog naletel na pozitiven odmev v Luksemburgu, Nemčiji, Španiji, Italiji in Veliki Britaniji, od jugoslovanskih republik pa so ga podprle Slovenija, Hrvaška in Bosna in Hercegovina. (Erklärung des Bundesministers für auswärtige Angelegenheiten zur Lage in Jugoslawien, str. 5 in 6., Arhiv ministrstva za zunanje zadeve.

¹⁹⁶ Heidemarie Rogy: Der Weg Sloweniens in die Unabhängigkeit unter besonderer Berücksichtigung der österreichischen Außenpolitik (Diplomaarbeit zur Erlangung des Magistergrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Salzburg), Salzburg 1994, str. 112 (dalje: Rogy: Der Weg).

¹⁹⁷ ÖAD, Bericht über eine Stellungnahme zum Problemkomplex der Jugoslawien-Kreise, Wien am 17. Jänner 1992, str. 171.

¹⁹⁸ Prav tam.

¹⁹⁹ Der Standard, 6. Junij 1991, citirano po Rogy: Der Weg, str. 129.

ko je bila tudi Nemčija v zvezi s priznanjem v defenzivi, je kancler Vranitzky 17. septembra v parlamentu izjavil, da je Avstrija ostala ena redkih dežel, ki še vedno (pogosto) govori o priznanju Slovenije in Hrvaške in nakazal, da Avstrija ne bo izvajala solističnih akcij, pač pa se bo podredila mnenju ES.²⁰⁰ Kanclerja Mocka je tudi svaril, da bi prezgodnje priznanje povzročilo še hujše spopade na Hrvaškem. Tudi avstrijski parlament je ostal na stališču, ki ga je sprejel že 8. julija, da priznanje ni mogoče preden pogajanja o Jugoslaviji ne bodo končana. Ko je po neuspehi konferenci 5. novembra v Haagu postalo jasno, da Srbi blokirajo sporazum, je Avstrija takoj (6. novembra) – podobno kot Nemčija – začela pledirati za priznanje, čeprav je obe republiki formalno priznala šele 16. januarja. Ta zakasnitev je bila posledica nesoglasij med ljudsko in socialistično stranko, med katerima je še v decembru prihajalo – kljub temu da sta bili koalicijski partnerici – tudi do ostrih javnih polemik.²⁰¹

Italija

Italija je, kot je razvidno iz tega, kar smo že povedali, v svoji politiki nihala. Razpad Jugoslavije jo je prizadel neposredno, saj se je zgodil na njenih mejah, tako, da je doživljala podobne občutke kot Avstrija. Pritisk javnega mnenja za priznanje je bil podoben kot v drugih zahodnih državah, dodatno še iz obmejnih pokrajin Furlanije-Julijske krajine, Benečije in Goriške, kjer živi slovenska manjšina in ki so bile zaradi zaprtja meje gospodarsko ogrožene.²⁰² Po drugi strani pa so v tržaških desničarskih in neofašističnih krogih začele naraščati revizionistične težnje. Italijanska zunanja politika je morala do določene mere slediti ameriški politiki in

²⁰⁰ ÖAD, Bericht über ein Treffen des Bundesministers für auswärtige Angelegenheiten mit dem Präsidenten Sloweniens, Wien, am 13. März 1991, str. 175 in Bericht über Aussagen des Bundeskanzlers und des Bundesministers für auswärtige Angelegenheiten zur rechtlichen Beziehung zu Jugoslawien, Wien am 14. März 1991, str. 178.

²⁰¹ Osemnajstega decembra 1991 je Mock v parlamentu izjavil, da bo Avstrija 15. januarja priznala Slovenijo in Hrvaško in da je bilo to že sklenjeno. Vranitzky je to demantiral (po slovenskih informacijah, ki jih je ministrstvo za zunanje zadeve dobivalo od svojih predstavnikov v Dunaju, naj bi med obema politikoma prišlo v zvezi s tem celo do kričanja). Vranitzky je menil, da je za Avstrijo bolje, da ni prva oz. med prvimi, ki bi priznala obe republiki (zaradi varnosti oz. raison d'état, kot se je izrazil). Na eno ali drugo stran so se postavljali tudi vplivni politiki in intelektualci. Tako je Kurt Waldheim npr. bolj pritrdjeval Vranitzkemu kot Mocku (o tem glej npr. Dieter Lenhardt: Außenpolitik von innen; Andreas Unterberger: Mock darf rechtlich viel mehr als politisch; Annerkennung: Waldheim will wie Vranitzky einen Regierungsbeschluss, vse v Die Presse, 20. december 1991).

²⁰² Gianni de Michelis je vojno v Sloveniji večkrat označeval kot "medijsko vojno" oz. kot vojno, ki so si jo izmislili mediji (glej npr. Zlatko Dizdarević, Gigi Riva: L'onu é morta a Sarajevo. Dall genocidio alla spartizione, il Saggiatore, Milano 1996, str. 170). V nekem intervjuju je na vprašanje, zakaj je svoje sovražno stališče do priznanja obeh republik spremenil, je odgovoril, da pod medijskim pritiskom, da je bila slovenska vojna prva virtualna vojna v zgodovini in mojstrovina propagande. Po njegovem (nekoliko nenavadnem mnenju) naj bi se odkrito pojavila kot rezultat "brain trusta" posameznih ekspertov v Avstriji in Italiji (z goriške univerze), pripravljen na bi bil scenarij po katerem naj bi konflikt naraščal in s tem mobiliziral svetovno javno mnenje v korist Slovenije. (Cosi ceramo di impedire la guerra, conversazione con Gianni De Michelis, Limes, Roma, januar 1994, citirano po Vernet-Gonin: Le rêve sacrifié, str. 204 in 205).

politiki večine v ES, na drugi strani pa upoštevati tudi voljo Vatikana, ki je bil priznanju (še posebej Hrvaške) naklonjen, čeprav diskretno in upoštevajoč razmerje sil v ES. Hkrati pa je bila njena ambicija imeti vodilno vlogo v Srednji in Jugovzhodni Evropi, pri čemer je precej gradila na Pentagonali oz. Heksagonali, vendar je vpliv širil tudi v "tradicionalne" interesne sfere, zlasti Albanijo in skušala preprečiti prodor nemškega vpliva. Zato je bilo zanjo ugodnejše, da jugoslovansko krizo rešuje ES in ne OZN. Razhajanja v zvezi s priznanjem Slovenije so obstajala tudi znotraj italijanskega političnega spektra in so odsevale tudi v slovenskih notranjepolitičnih konfliktih, zlasti med zunanjim ministrom Ruplom in predsednikom vlade Peterletom. Rupel je italijansko podporo gradil predvsem na De Michelisovi politiki, medtem ko je Peterle poudarjal dobre zveze z vladajočimi Andreottijevimi krščanskimi demokrati, ki pa so bili tedaj že v hudi krizi in so se bolj kot z zunanjo politiko ukvarjali sami s seboj. Vendar v celoti gledano strankarske razlike na italijansko zunanjo politiko v zvezi s priznanjem Slovenije niso odločilno vplivale.²⁰³

Madžarska

Od sosednjih držav je bila priznanju naklonjena tudi Madžarska, a je ravnala zadržano, predvsem zaradi velike manjšine v Vojvodini. Po nekaterih interpretacijah naj bi pri njeni naklonjenosti do priznanja Slovenije in Hrvaške šlo tudi za ozemelske aspiracije do Srbije, po logiki, da je bila Vojvodina z versjaskim mirom oz. trianonsko pogodbo priključena Jugoslaviji in ne Srbiji in se je torej možno o mejah spet pogovarjati.²⁰⁴

²⁰³ To se je npr. odrazilo v času Peterletovega (pretežno strankarskega) obiska v 7. junija 1991 (le tri dni zatem sta v Rim odpotovala tudi predsednik Kučan in zunanji minister Rupel, ki sta obiskala papeža, predsednika republike Cossigo, predsednika vlade Andreottija in De Michelisa). Peterle je po obisku dal izjavo, da je priznanje s strani Italije le "zrela hruška, ki jo le treba utrgati." Na to je potem v pogovoru z Ruplom reagiral De Michelis (čeprav je tudi sam dejal, da "v tem trenutku" samostojnosti Slovenije ne podpirajo, mogoče pa jo bodo kdaj kasneje). De Michelis je Ruplu povedal, da italijanska stran ne želi demantirati takih izjav kot je bila Peterletova, da pa jih bo v prihodnje prisiljena, če jo bodo narobe interpretirali. (Rupel: Skrivnost države, str. 129). De Michelis je v zvezi s Peterletovimi izjavami oz. slovenskimi interpretacijami italijanskih stališč po obisku Peterleta (in nato tudi Kučana) potožil premieru Markoviču in nato je za demantije preko "svojih" novinarjev v raznih republikah poskrbel jugoslovanski predstavnik za tisk, ki je seveda še dodatno poudaril tedanji negativni odnos Italije do slovenske odcepitve in podporo zvezni vladi. Bistvo demantija na Peterletovo izjavo je bilo, da so italijanska stališča identična s stališči ES, ki se zavzema za enotno Jugoslavijo, pri čemer pušča odprto, kakšen bo dogovor šestih republik o notranji politični ureditvi. V pogovoru med de Michelisom in Kučanom pa naj bi uradni Rim opozoril Kučana, da bo jugoslovanska vlada imela podporo vse Evrope, če bo želela preprečiti odcepitev Slovenije in da je za Rim proglašenje neodvisnosti kot formalnega, političnega dejanja eno stanje, drugo pa izdajanje svojih potnih listov, formiranje svoje meje, odpiranje ambasad v tujini, ustanavljanje svoje vojske, "kar bi lahko pripeljalo do pekla". Zato je za Rim vsaka enostranska odločitev Slovenije nesprejemljiva. De Michelis naj bi tudi opozoril Kučana, da je tudi stališče Avstrije enako s stališčem ES (tudi Vranitzky naj bi se namreč Markoviču pritoževal, da slovenski mediji pišejo nasprotno od tega, kar slovenski vladi reče avstrijska vlada) – Tasić: Kako sam branio Antu Markovića, str. 97-98.

²⁰⁴ Jacques Rupnik: *Désintégration yougoslave et équilibre balkanique*. V De Sarajevo à Sarajevo L'échec yougoslave. Édition Complexe, Paris 1992, str. 120. Rupnik se sklicuje na izjavo premiera Antala poleti 1991.

Francija

Francija je dolgo veljala za nasprotnico priznanja in slovenska diplomacija ni mogla najti uspešnega načina, s katerim bi vplivala na njena stališča. To tudi ni bilo mogoče, francoski državni vrh je razmišljal v evropskih in svetovnih kategorijah (odnosi z Nemčijo, francoska vloga v ES, amortizacija vpliva ZDA v Evropi). V njih nista ne Hrvaška in ne Slovenija (ki je imela še bolj marginalno vlogo) pomenili nič ali zelo malo. Temu je bila seveda na drugi strani zavezana tudi Nemčija, zato obnavljanje zgodovinskih povezav, s katerimi se je Nemčija znova približala Sloveniji in Hrvaški, Francija pa Srbiji, kot je čustveno dejal Mitterrand, "ne obvezuje k ničemur, ne ustvarja nobenih obvez, ne ukazuje razmišljanju."²⁰⁵ Podobno sta izjavljala nemški predsednik Richard von Weizsäcker, (da obe Nemčiji ne bodo znova delili zaradi Balkana) in Kohl, (da ne bo prišlo do obnove zaveznitva iz leta 1941 med Nemčijo, Avstrijo in Italijo).²⁰⁶

Za francoski odnos do Jugoslavije in njenega razpadanja ter s tem povezanim vprašanjem obstajajo zgodovinski in psihološki razlogi. Morda jih je med francoskimi analitiki še najbolj plastično in neprizanesljivo že leta 1992 opisal Paul Garde, ki med najpomembnejše uvršča francosko etatistično in centralistično ("jakobinsko, kot jo označuje") tradicijo. Francozi državo jemljejo v absolutnem smislu, kot državo enega naroda z enim jezikom, eno zgodovino in enim glavnim mestom, ki ima specifičen odnos do "provincie".²⁰⁷ Večnacionalna država je za Francoze nekaj nerazumljivega. Obstajajo "Jugoslovani" in "Čehoslovaki", kot so dolgo obstajali "Sovjeti" ali "Rusi" in do leta 1914 "Avstrijci." Besede kot so "separatizem" (*séparation*) ali "secesija" (*sécession*) imajo pri Francozih negativni prizvok, podobnega kot "segregacija" (*ségrégation*) ali "upor" (*sédition*) in kadar se zapiše "secesionistične republike" je faza sama po sebi že tudi obsodba. "Small iz beautiful" zagotovo ni slogan Francozov. Iz pariškega zornega kota so bretonski ali korziški avtonomisti vredni zgolj posmeha, njihovo ravnanje pa je obenem vrednoteno kot svetoskrunsko. Medijska poročila med jugoslovansko krizo (in tudi sicer) so prihajala iz Beograda. V zavesti politikov in povprečnih Francozov je bila identifikacija pojmov Srbija in Jugoslavija izjemno močna, že zaradi zgodovinskih povezav iz časov Kraljevine Srbije, še bolj pa od prve svetovne vojne dalje, nastanka Kraljevine SHS in obdobja druge svetovne vojne, v katerem so bili Srbi na protifašistični strani, Hrvati npr. pa so pripadali nacističnemu bloku. Srbska propaganda, ki je Hrvate enačila z ustaši, je imela v Franciji velik učinek²⁰⁸ Opo-

²⁰⁵ Daniel Vernet, Jean-Marc Gonin: *Le rêve sacrifié* 25.

²⁰⁶ Prav tam. Glej tudi Védrine: *Les mondes de François Mitterrand*.

²⁰⁷ Glavno mesto je bilo Beograd, vse drugo je bila provinca, "folklor". Francija je imela v Jugoslaviji izven Beograda samo en konzulat v Zagrebu, ki je pokrival več kot pol Jugoslavije: Hrvaško, Slovenijo in Bosno in Hercegovino (v Ljubljani je bil sicer Francoski kulturni center - Ljubljana je bila pač nekoč sedež Ilirskih provinc - ki pa ni imel diplomatskih nalog, op. B. R.). Kulturna in znanstvena izmenjava je šla preko Beograda, štipendije so le redko segle do intelektualcev v "provinci", tudi francoski intelektualci so v glavnem zahajali v Beograd in študirali "srbsko" ali "jugoslovansko" vprašanje, ne pa slovenskega, makedonskega ali bosanskega.

²⁰⁸ Garde to ilustrira z intervjujem, ki ga je imel François Mitterrand za Frankfurter Allgemeine Zeitung 29. novembra 1991 v katerem je ves čas skrbno pazil, da je nemška koncentracijska taborišča označeval za nacistična, medtem ko so bil številni Srbi ubiti v "hrvaških taboriščih."

zicijo takemu stališču so predstavljali redki intelektualci: Jean-François Deniau, Bernard Stasi, Alain Finkenkarnut. Prohrvaška je bila desničarska Nacionalna fronta (Front nacional). Javno mnenje se ni delilo na osnovi politične opredelitve, pač pa je v glavnem izhajalo iz neinformiranosti ali dezinformiranosti. Ko je postajalo jasno, kdo je napadalec in kdo napadeni, se je javno mnenje začelo spreminjati v korist napadenih (šlo je predvsem za Hrvaško in kasneje Bosno in Hercegovino, Slovenija v zavesti povprečnih Francozov ni imela velike vloge, op. B. R.). Če bi bili Francozi prej bolje informirani, bi bila tudi vlada prisiljena ravnati drugače.²⁰⁹

Na mednarodni ravni je Francija sprva med vsemi državami najbolj ostro reagirala na nemške zahteve po priznanju Slovenije in Hrvaške, že na sestanku šefov držav in zunanjih ministrov 29. junija, sta tako Mitterrand kot Dumas to možnost zavrnila. Dumas je celo na hitro načelkal imena štiridesetih pokrajin, od Lombardije do Slovenije, ki bi jih bilo treba v Evropi priznati, "če bomo tako začeli." Kohl je na to ugotovil, da je Francija potemtakem proti samoodločbi narodov.²¹⁰ Francosko stališče se je potem postopoma začelo mehčati. 14. julija je Mitterrand v tradicionalnem govoru ob francoskem državnem prazniku izjavil, da jugoslovanske federacije ne bi bilo treba ustvarjati s silo. To stališče je potem Francija ohranjala do jeseni, med skoraj vsakodnevnimi pogovori obeh ministrov pa je Francija po eni strani najprej kupovala čas (predlog za ustanovitev arbitražne komisije), potem pa skušala pogoje za priznanje čim bolj zaostri, Nemčija pa jo prepričati, da bo odlašanje s priznanjem še bolj spodbudilo spopade na Hrvaškem in verjetno tudi v Bosni in Hercegovini. Parlamentarni pritisk in Kohlova (po francoskem mnenju nepremišljena) obljuba, da bo obe republiki priznal do božiča, sta pod vprašaj postavljali nemško obljubo, da tega Nemčija ne bo storila sama in šele dramatična decembrska seja je – ob francoskem, pa tudi britanskem popuščanju – problem razrešila v nemško "korist", vendar s posledicami tudi za položaj Nemčije v ES. Kasneje, iz retrospektive se ne francoskim politikom in ne novinarjem priznanje Slovenije (v nasprotju s Hrvaško) ni zdelo sporno. Vernet in Gonin sta ga npr. opisala zelo poetično, kot dosežek republike, ki je bila v državotvornem smislu "deviška", v političnem smislu celo brez nacionalne tradicije. V zgodovini jo je premetavalo najprej v Avstriji nato napoleonski Franciji, fašistični Italiji in nacistični Nemčiji. Ni se mogla sklicevati na izginulo srednjeveško kraljestvo, ne na mitske voditelje, svoj model je poiskala v okviru moderne zahodne demokracije.²¹¹

Vatikan

Država, ki jo poleg Nemčije najbolj krivijo (ali ji pripisujejo zasluge) za priznanje Hrvaške, ob njej pa tudi Slovenije, je Vatikan. Ta ni skrival simpatij in podpore Hrvaški, vatikanska diplomacija je podpirala njeno osamosvojitvev in mednarodno priznanje tako iz verskih kot ideoloških razlogov (boja proti komunizmu, odprave posledic ateizma), ne nazadnje pa tudi strateških (ustvarjanje verige katoliških držav v Srednji in Vzhodni Evropi), ki bodo pod dominantnim vati-

²⁰⁹ Paul Garde: *Vie et mort de la Yougoslavie*, Fayard, Paris, 1992, poglavje XXII (str. 380-390).

²¹⁰ Vernet, Gonin: *Le rêve sacrifié*, str. 22.

²¹¹ Vernet-Gonin: *Le rêve sacrifié*, str. 127.

kanskim vplivom. Vatikan je bil pripravljen priznati Hrvaško (in tudi Slovenijo) hkrati z Nemčijo, čeprav je bila nemška diplomacija zaradi taktičnih razlogov (očitkih o "nemško-vatikanski zaroti") do tega zadržana. Tudi Vatikan sam je bil previden, ni se želel pretirano izpostavljati, kar se tudi vidi iz datuma priznanja (13. januar), ki je prišlo za nemškim priznanjem, vendar pred priznanjem ES. O vatikanskih stikih z drugimi državami v zvezi s krizo v Jugoslaviji in morebitnih prepričevanjih, da naj priznajo Slovenijo in Hrvaško, so zaenkrat objavljena le zelo skopa pričevanja, čeprav katoliška cerkev (tudi v Sloveniji) močno poudarja zasluge Vatikana za priznanje in tudi sicer podporo samoodločbi narodov. Dokumenti o javnem delovanju so bili objavljeni leta 1992.²¹² Vatikan si je za rešitev jugoslovanske krize in za bolj pravične odnose pri ustvarjanju nove evropske arhitekture (take, ki ne bi delili Evropo na države ES na eni in vse druge – pretežno revne države – na drugi strani) zavzemal zlasti na zasedanjih Visokih funkcionarjev KVSE 29. januarja 1991 na Dunaju, 3. julija, 3. septembra,²¹³ 10. oktobra²¹⁴ in 31. januarja v Pragi.²¹⁵ Kot kažejo objavljeni dokumenti, se je papež od januarja 1991 dalje ob raznih priložnostih obračal najprej na Hrvate (hrvaške romarje) nato pa tudi jugoslovanske v celoti z željami in molitvami za mir, in pozival k dialogu med različnimi narodi in cerkvami na jugoslovanskem ozemlju (pozivi in molitve so se sicer ob raznih priložnostih in na različnih krajih odvijali ves čas krize in vojne, tudi kasneje v zvezi z Bosno in Hercegovino). Ob začetku spopadov v Sloveniji 29. junija je na Markovića, Tuđmana in Kučana naslovil telegrame. Markovića je pozval, naj se zavzame za prenehanje uporabe sile in ustvarjanje pogojev za dialog med vsemi zainteresiranimi stranmi. Na osnovi dialoga naj bi ustvarili nove odnose med narodi, ki bi zadovoljili njihove legitimne zahteve in zagotovili harmonično sodelovanje. Kučanu in Tuđmanu je izrazil tudi solidarnost s trpljenjem slovenskega in hrvaškega naroda in izrazil upanje, da bo mir obnovljen. Istega dne je papež naslovil tudi javni apel za mir za Hrvate in Slovence. 21. julija je obsodil terorizem na Hrvaškem in pozval, naj Hrvati in Srbi ustavijo medsebojne spopade in najdejo mirno rešitev. Poleti – vsaj javno – vatikanska politika ni bistveno odstopala od politike ES. Tako se je papež 28. julija v Acti Diurni zavzel za pravne in ustavne reforme, spoštovanje človekovih pravic ter kulturnih, verskih in jezikovnih posebnosti. Prihodnost Jugoslavije je možna le na osnovi medsebojnega spoštovanja in odkritega dialoga (jugoslovanska kriza je bila po njegovi oceni zaradi zapletenih mednacionalnih odnosov specifična, vendar v osnovi posledica polstoletnega ideološkega pritiska marksizma-leninizma) s katero se po padcu "zidu

²¹² La crise en Yougoslavie. Position et action du Saint-Siège (1991-1992), Cahiers de "l'Osservatore Romano" (št. 18), Collection dirigée par Mario Agnes, Librarie éditrice Vaticane, Cité du Vatican (izšlo tudi v angleščini pod naslovom Crisis in Yugoslavia, Position and Action of the Holy-See).

²¹³ Predstavniki Vatikana je kritiziral politiko izvršenih dejstev pri reševanju jugoslovanske krize, zanikal, da bi bile notranje jugoslovanske meje zgolj administrativne in jih označil za zgodovinske, torej take, ki bi jih bilo možno mednarodno priznati in zavarovati. V Jugoslaviji se kršijo osnovno principi Zaključne listine iz Helsinkov (te so zapisane tudi v jugoslovanski ustavi iz leta 1975, zlasti pravica do samoodločbe), mednarodna skupnost pa ne zmore drugega kot obsojati federalne in republiške oblasti.

²¹⁴ Predstavniki je zanikal, da bi bili za krizo v Jugoslaviji krivi verski razlogi.

²¹⁵ Razložil je, zakaj je Vatikan priznal Slovenijo in Hrvaško (neodvisnost obeh je izraz legitimnih in demokratičnih pravic) in podprl oživitve konference o Jugoslaviji pod Carringtonovim vodstvom.

ateizma" srečujejo postkomunistične države). Vatikan je podpiral napore ES in KVSE pri iskanju mirne rešitve, avgusta pa se je v diplomatsko dejavnost vključil tudi sam. Vatikanski sekretar za odnose z drugimi državami Jean-Louis-Tauran se je 5. avgusta udeležil jugoslovanske škofovske konference v Zagrebu, (kar naj bi imelo izključno pastoralni značaj), vendar se je naslednji dan v Beogradu srečal tudi s srbskim patriarhom Pavlom in jugoslovanskim ministrom za zunanje zadeve Lončarjem. 26. avgusta je papež pisal Mesiću kot predsedniku predsedstva SFRJ, opozoril ga je, da je več kot nujno, da vse republike spoštujejo mednarodne obveznosti, še posebej tiste iz Sklepne liste iz Helsinkov, ki zadevajo enakost pravic in pravico do samoodločbe, državni sekretar kardinal Angelo Sodano pa je Hansa Van Den Broeka in ministre pozval, naj ne varčujejo z naporji pri preprečitvi nasilja v Jugoslaviji. Do konca jeseni se je v zvezi s krizo Vatikan oglasil še večkrat, vendar nikoli z namigom, da namerava priznati Hrvaško ali Slovenijo ali z javno podporo Nemčiji in njenim prizadevanjem. Šele po srečanju ministrov ES v Bruslju 16. decembra in po odločitvi za priznanje, je 20. decembra tudi Sveti sedež na tiskovni konferenci in v komunikeju opredelil svoj odnos do tega vprašanja. V obrazložitvi je izhajal iz stališča, da je federacija ena od oblik, v kateri lahko narodi na podlagi pravice do samoodločbe uredijo svojo koeksistenco. Na splošno federalni sistemi predvidevajo možnost odcepitve kot pravico vsakega naroda. Tako pravico je predvidevala tudi jugoslovanska ustava iz leta 1974. Slovenija in Hrvaška sta pravico do neodvisnosti izrazili na referendumu, v začetku sta jo hoteli zaščititi v okviru konfederacije suverenih držav, kar je Sveti sedež, tako kot drugi, podpiral. To bi bilo možno doseči na miren način, s pogajanjem, akcija zvezne armade proti Sloveniji in še posebej proti Hrvaški pa je to možnost odmaknila. Avtorji te akcije so torej v načelu odgovorni, da ni prišlo do mirne rešitve jugoslovanske krize, saj se federacije ali konfederacije ne da vzpostaviti na silo. Sveti sedež je v novembru državam članicam KVSE večkrat predlagal naj bi se dogovorili za usklajeno in pogojno priznanje neodvisnosti Hrvaške in Slovenije pri čemer naj bi pogoji še zlasti zadevali vprašanje manjšin. Sveti sedež zato pozdravlja Deklaracijo o Jugoslaviji, ki so jo 16. decembra sprejeli ministri za zunanje zadeve ES v Bruslju. Glede na to, da sta Slovenija in Hrvaška vlogo za priznanje že naslovili na mednarodno skupnost in tudi na Sveti sedež, in glede na to, da sta pripravljene izpolniti postavljene pogoje, bo Sveti sedež njune zahteve sprejel. Pri tem pa ta odločitev v ničemer ne nasprotuje nobeni od vpletenih strani. Sveti sedež je pripravljen ohraniti dobre odnose z vsemi jugoslovanskimi republikami in si bo še naprej prizadeval za mir za vse ljudi v regiji in za ustvaritev pogojev, ki bodo omogočili razvoj in ureditev harmoničnih odnosov med prebivalci. Tudi, ko je 13. januarja poslal note o priznanju Slovenije in Hrvaške, je hkrati obvestil Beograd in poudaril, da priznanje nima značaja akta sovražnosti proti Jugoslaviji in da bo papeški pronuncij v Beogradu še naprej opravljal svojo dolžnost.

Združene države Amerike

ZDA priznanju Slovenije in Hrvaške dolgo niso bile naklonjene. Za Slovenijo so bile prepričane (in v glavnem te ocene prevladujejo še danes), da je bila tista, ki je plaz sprožila in da zato Slovenci, kot je zapisal ameriški ambasador v Jugoslaviji med leti 1989 in 1992 Warren Zimmerman, "nosijo precejšnjo odgovornost za

prelivanje krvi, ki je sledilo odcepitvi.²¹⁶ Slovenci naj bi videli predvsem sebe, ne pa drugih dvajset milijonov Jugoslovanov.

Politika ZDA do jugoslovanskega vprašanja je izhajala iz njihovega razumevanja razmerja med pravicami posameznika in pravicami naroda²¹⁷ ter njihovimi pogledi na federativno ureditev. Pomemben razlog je bil tudi ekonomski, saj je Jugoslavija dolgovala mednarodnim finančnim institucijam in bankam več kot dvajset milijard dolarjev in ni bilo jasno, kdo bi lahko dolg v primeru razpada povrnil. Razen tega je bilo komuniciranje z eno državo bistveno lažje kot bi bilo s kopico malih, introventiranih in med sabo sprtih držav.

Vendar so tudi v ameriški politiki obstajale razlike, zlasti med kongresom, ki je na prvo mesto postavljala pravico do samoodločbe²¹⁸ in State Departmentom oz.

²¹⁶ Warren Zimmermann: *Origins of a Catastrophe*. Zimmermann je sicer svoje glavne teze pojasnil že v članku *Origins of a Catastrophe Memoirs of the Last American Ambassador to Yugoslavia*, *Foreign Affairs*, March/April 1995, str. 4-20). V knjigi zlasti skuša razložiti politiko ZDA in opravičiti svoje in Bakerjevo ravnanje, zelo kategorični pa so njegovi literarno obarvani opisi republiških voditeljev in drugih vpletenih, s katerimi se je srečeval. Kot kaže knjiga, Zimmermann ni sodil med diplomate, ki so se v glavnem zadrževali v Beogradu, ampak je kar precej potoval po državi. Njegove diplomatske poteze je torej težko pripisati njegovemu nepoznavanju razmer, pač pa nerazumevanju oz. prepričanju, da je mogoče ohraniti Jugoslavijo s pomočjo starih obrazcev, kar pa je bilo v spremenjenih razmerah po koncu bipolarnosti in brez Titove avtoritete iluzorno.

²¹⁷ Zimmermann je npr. za prve večstrankarske volitve v Sloveniji in nato v drugih republikah menil, da so pomagale upihnuti plamen demokracije, ki naj bi ga prej prižgale, ker so na oblast pripeljale nacionalistično usmerjene garniture. Glavna napaka (na prvem mestu Slovencev) naj bi bila, ker so bili proti vsejugoslovanskim volitvam po načelu en človek – en glas, zaradi česar ljudje niso imeli možnosti, da bi se opredelili tudi kot Jugoslovani.

²¹⁸ Politika v senatu in kongresu je bila predvsem izraz dejavnosti posameznih senatorjev in kongresnikov in raznih lobijev (albanskega, hrvaškega, srbskega – ki pa je bil manj uspešen). O slovenskem bi komajda lahko govorili, posamezni "pooblaščenca za Slovenijo" pa so ji po ocenah dr. Petriča s prepirljivimi razgovori in primitivno argumentacijo naredili več škode kot koristi. Ena od glavnih lobistk za Hrvaško in tudi Slovenijo je bila gospa Phyllis Kaminsky, ki se je sredi januarja med obiskom v Ljubljani srečala tudi z Milanom Kučanom, slovenske sogovornike je informirala o odnosih State Departmenta, kongresa in posameznih politikov do priznanja, jim svetovala naj se poleg naporov za doseg priznanja dogovarjajo o prehodnih oblikah ekonomskega sodelovanja, finančnih aranžmajih in tehnični pomoči, hkrati pa jih obvestila, da je lobiranje "povezano z določenimi stroški." (Poročilo o obisku ge. Phyllis Kaminsky v Ljubljani 14. 1. 1992, Arhiv ministrstva za zunanje zadeve).

Politika kongresa in senata se je izražala v številnih resolucijah in razpravah (hearingih) v raznih komisijah in odborih. Nekaj vplivnih senatorjev in kongresnikov, tako republikancev kot demokratov, med njimi zlasti Bob Dole, Don Nickels, Joe Dioguardi, (ki je bil albanskega porekla), Tom Lantos, Alfonso D'Amato, se je zlasti zavzemalo za rešitev kosovskega vprašanja. Dole in D'Amato sta s skupino senatorjev avgusta 1990 obiskala Kosovo, na osnovi tega je potem nastalo več resolucij, ki so obsojale srbsko nasilje na Kosovu in tudi zahteve, da mora Kosovo postati neodvisno. Nickles je vložil tudi amandma (sprejet je bil novembra 1990, veljati pa je začel pol leta kasneje), ki je prepovedoval gospodarsko pomoč Jugoslaviji dokler ne bo Srbija prenehala kršiti človekovih pravic na Kosovu. Amandma dejansko ni začel veljati, ker je zunajni minister Baker uporabil diskrecijsko pravico in preprečil izvajanje na osnovi sprejetega zakona. Dole je (pod vplivom hrvaškega lobija) zagovarjal tudi neodvisnost Hrvaške. Na odločitve administracije dejavnost senatorjev in kongresnikov ni imela odločilnega vpliva, bila pa je kljub temu pomembna (Zimmermann, ki je njihovo vmešavanje v ameriško politiko do Jugoslavije imel za škodljivo, je na posamezne senatorje in kongresnike skušal vplivati tudi s telefonskimi razgovori, vendar so to sprejeli negativno). V State Departmentu sta jugoslovansko politiko oblikovala predvsem po-

vlado, ki je na prvo mesto postavljala vprašanje enotnosti, potem pa je to spremenila v formulacijo, da podpira enotnost, vendar ne za ceno nasilja in na račun demokracije. Zadnja formulacija je bila, da so ZDA pripravljene sprejeti kakršnokoli rešitev, za katero se bodo na miren način dogovorili jugoslovanski narodi (kar pa je implicitno še vedno vsebovalo željo po ohranitvi Jugoslavije, zato so ZDA tudi močno podpirale Carringtonovo konferenco). Sicer pa je ameriška politika do Jugoslavije delovala bolj iz ozadja. Razlogov za to je bilo več. Osnovni je bil v tem – kot ugotavlja večina analitikov – da Jugoslavija po koncu bipolarnosti geostrateško ni bila več pomembna, niti ni imela nafte ali drugih pomembnih surovin, ki bi jih bilo treba zavarovati. Drugi je bil v tem, da se je tedaj soočala s kuvajtsko krizo in pripravljala vojno v zalivu (ameriški diplomati so kasneje neangažiranost v zvezi z Jugoslavijo pojasnjevali s tem, da ni bilo mogoče reševati dveh kriz hkrati). Tretji razlog je bil v tem, da nihče – niti tisti senatorji in kongresniki, ki so podpirali težnje po osamosvojitvi posameznih narodov ali republik – ni bil pripravljen podpreti neposrednega (tudi vojaškega) angažiranja ZDA v Jugoslaviji (dokler ni to v času Clintonove administracije – zaradi vojne v BiH in neuspeha ES pri reševanju krize – postalo ameriško notranjepolitično vprašanje). V začetku krize, ko se je Slovenija osamosvajala, so ZDA z zadovoljstvom sprejele pobudo ES, da skuša rešiti jugoslovansko krizo, ne nazadnje je bil to tudi test, kako bo združena Evropa sposobna delovati kot velika sila.²¹⁹ Znotraj evropske politike pa so podpirale zlasti tiste države, ki so hotele ohraniti Jugoslavijo v kakršnikoli obliki. Glavni očitke na račun ZDA je bil, da so dale Markoviču oz. vojski zeleno luč za omejeno intervencijo, s katero naj bi preprečil slovensko odcepitev (Bakerjev obisk 21. in 22. junija v Beogradu), Tako Baker kot Zimmermann to zanikata, priznavata pa, da tudi ni bilo rdeče luči, ker ZDA niso bile pripravljene na morebitno vojaško intervencijo.²²⁰ Bakerjev svetovalec Robert B. Zoellick, (ki ga sicer takrat v Beogradu ni bilo), je Viktorju Meireju izjavil, da je Baker tedaj srbski strani tudi pojasnil, da se bodo ZDA, če bodo pred izbiro med demokracijo in celovitostjo, odločile za demokracijo.²²¹ Vendar o tem v javnosti ni bilo dosti govora, Baker pa je zlasti pritiskal, naj Slovenija in Hrvaška počakata z odcepitvijo. Marković in vojska sta stališče ZDA razumele kot tiho privoljenje v intervencijo, kar se je ne

močnik zunanjšega ministra Lawrence Eagleburger, ki je nekaj časa služboval tudi v Jugoslaviji in je bil član raznih uravnih svetov (v javnosti so mu očitali, da ima v Jugoslaviji lastne finančne interese in da jo tudi zato skuša obdržati skupaj) in Bushev svetovalec za nacionalno varnost Brent Scowcroft (Scowcroft je bil bivši general, del kariere je kot major prav tako preživel v Beogradu kot pomočnik vojaškega atašeja).

²¹⁹ James A. Baker III, *The Politics of Diplomacy*, New York 1995, str. 636–637.

²²⁰ "Baker ni niti posredno niti neposredno dal Miloševiću ali vojski zelene luči za napad na secesionistični republiki. Toda, je mar prižgal rdečo luč? Izrecno ne, saj ameriška vlada sploh ni razmišljala, da bi z uporabo sile zaustavila napad Srbije in JLA na Slovenijo in Hrvaško. V tistem trenutku prav tako nihče v kongresu, vsaj kolikor sem o tem seznanjen, ni zagovarjal uporabe ameriške vojaške moči. Baker pa je vseeno zapustil močno politično sporočilo. Predsedniku vlade Markoviču je preroško dejal: "Uporabo sile bodo izkoristili tisti, ki želijo razbiti Jugoslavijo. S tem bi bila v večini mednarodne skupnosti izgubljena podpora Jugoslaviji. Nobenega načina ne vidim, s katerim bi Sloveniji preprečili prevzem nadzora nad mejami. Morda se vam zdi logično, da morate za preprečitev tega uporabiti vojsko, toda s tem boste povzročili eksplozijo." (Zimmermann origins of a Catastrophe, citirano po slovenskem prevodu Izvor pogube, str. 15).

²²¹ Meier: Zakaj je razpadla Jugoslavija, str. 304.

nazadnje skladalo z ocenami, da zahod v primeru uvedbe izrednega stanja ne bo reagiral, ki jih je imela vojska iz raznih virov že od novembra 1990 (od časa ocene CIE, da bo Jugoslavija razpadla).

Še decembra, ko je bila ES že na tem, da prizna Slovenijo in Hrvaško, ZDA na diplomatsko priznanje niso bile pripravljene (so pa bile pripravljene reševati praktična vprašanja v zvezi z njenim razpadanjem). Slovenijo so (kot je ocenjeval tedanji predstavnik Slovenije v ZDA dr. Ernest Petrič) sicer videle kot rešeno vprašanje, vendar priznanje po njihovi oceni ne bi prispevalo k rešitvi celotne krize, osamilo bi Hrvaško in druge protimiloševičevske sile in okrepilo agresivnost armade. Namen State Departmenta je bil, da prizna novo, dogovorjeno stanje na območju Jugoslavije "v paketu" (k čemur naj bi pripeljala Carringtonova konferenca). ZDA so imele precej pomislekov proti Hrvaški (zlasti zaradi njene nedemokracije in odnosa do srbske manjšine), vendar so se je zaradi domače javnosti bale pustiti na cedilu, zato se jim je zdelo najbolje počakati, skupaj z njo pa naj počaka tudi Slovenija. Niso tudi želele iti v prevelik konflikt s Srbijo, ki je bila (v nasprotju s Hrvaško) njihova zaveznica v obeh svetovnih vojnah in bo po njihovi oceni dolgoročno gledano med pomembnejšimi dejavniki na Balkanu (to je izviralo tudi iz optimistične ocene, da bo Milošević najkasneje čez pet let "politično mrtev"). Same se vojaško (še) niso želele angažirati, ker bi lahko en korak potegnil za sabo drugega in tretjega (tako kot v Vietnamu in še kje). Kljub temu pa se je od decembra naprej, sicer "postopoma in zelo počasi vendar zanesljivo" ameriška politika do Slovenije spreminjala v pozitivni smeri. ZDA priznanja Slovenije in Hrvaške sicer po Petričevem mnenju ne bodo spodbujale, vendar tudi vsem manj nasprotujejo nameram drugih držav, da bi to storile. Slovenija bi zato morala z ZDA predvsem normalno komunicirati, pokazati sposobnost demokratične, za življenje sposobne, urejene in na tržni ekonomiji temelječe države, ki je pripravljena gledati bolj v prihodnost kot v preteklost in ki je pripravljena živeti v miru s sosedi ter kot enakopraven partner vstopati v integracije. Kratkoročno pa bi morala biti zlasti konstruktivna na konferenci v Haagu in dati prispevek "pri naporih za ohladitev juhe, ki smo jo (tako žal še vedno mislijo) pomagali zakuhati."²²²

ZAKLJUČEK

Z izjemo Srbije in srbofilskih krogov v političnih, diplomatskih pa tudi znanstvenih krogih večinoma velja prepričanje, da razpada Jugoslavije niso povzročili zunanji dejavniki, pač notranje napetosti. Vendar naj bi bile reakcije vpletenih držav na razpad – v pričakovanju novih zavezništev in nove geopolitične karte na Balkanu – podobne oz. podobno zmotne kot pred letom 1918 ali 1941. Slovenija in Hrvaška naj bi tako spadali v interesno sfero Nemčije in Avstrije, z določenimi odstopanji tudi Italije in Madžarske, Srbija se je naslanjala na stare zaveznike Francijo in Rusijo, na regionalni ravni pa imela podporo Grčije in Romunije, reafirmirala se je nekdanja vloga Turčije zaradi napetosti v Makedoniji in na Kosovu

²²² Kratka ocena politike ZDA do Republike Slovenije, dr. Ernest Petrič vodja Predstavniškega urada Republike Slovenije v Washingtonu, 9. 12. 1991, Arhiv predsedstva.

ter vojne v "vmesni" Bosni, ipd.²²³ Ali take primerjave vzdržijo bodo pokazali prihodnji odnosi v Evropski skupnosti. Zagotovo zgodovinskih odnosov ni mogoče kar izbrisati. Vendar je bil na drugi strani konflikt "interesnih sfer" v zvezi z Jugoslavijo znotraj dvanajsterice zgolj političen, na ravni medsebojnega prepričevanja in podrejen skupnemu evropskemu cilju združevanja, kjer je vsak moral popustiti, (tudi Nemčija). In odvijal se je v bistveno drugačnih geostrateških razmerah kot leta 1918 ali 1941. Za Slovenijo sta bila mednarodno priznanje in sprejem v mednarodne organizacije zaključek osamosvojitvenih procesov. Ne glede na vso kritiko in dvome sta slovenski narod in slovenska politika pokazala dovolj volje, odločnosti in sposobnosti za organizacijo, da sta lahko izkoristila zgodovinsko priložnost in izpeljala zapozneli proces prehoda od naroda k naciji. Do uresničitve je prišlo bistveno prej, kot je bilo realno pričakovati. Agonija nerešenega ali na pol rešenega jugoslovanskega vprašanja, v katerem bi bila Slovenija mednarodno še naprej del Jugoslavije, ali pa bi bila kot mednarodni subjekt priznana le deloma (na posameznih področjih) oziroma le od posameznih držav, bi se lahko vlekla leta ali celo desetletja. Dovolj poučen je npr. primer Čečenije, da o Kurdihi niti ne govorimo. S stališča gospodarskega in siceršnjega razvoja bi bila to za slovensko družbo usodno civilizacijsko nazadovanje, saj bi se razkorak z razvitimi državami še povečeval (kot se npr. v Srbiji), namesto da bi se zmanjševal, to pa bi za sabo potegnilo vrsto socialnih, demografskih, psiholoških in drugih posledic.

K mednarodnemu uspehu je veliko prispevala mlada, improvizirana a energična slovenska diplomacija, ki so jo poleg neugodnih zunanjepolitičnih okoliščin precej – a na srečo ne odločilno – ovirale tudi notranje strankarske zdrahe, rivalstva, neizživete ambicije, večtimost zunanje politike in ne nazadnje nacionalna zagretost in naivna pričakovanja dela političnega (tudi parlamentarnega) spektra. Vendar vsa slovenska prizadevanja ne bi nič pomagala, če ne bi bilo drugih dejavnikov, na katere ni imela nobenega vpliva. Evropska skupnost je imela dovolj interesa in volje da je v dogajanje je posegla še dovolj zgodaj in dovolj intenzivno (v nasprotju s kasnejšim dogajanjem na ozemlju bivše Jugoslavije), jugoslovanski pritisk je bil dovolj velik, da je homogeniziral slovenski politični spekter, a spet ne tako hud, da bi ga ponovno razdelil, Srbija zainteresirana, da Slovenija odide iz Jugoslavije. Notranje razmere v Evropski skupnosti so bile enkratne in neponovljive (vprašamo se npr. lahko, ali bi se bila danes Nemčija pripravljena tako izpostaviti za slovensko priznanje, kot se je bila jeseni in pozimi leta 1991), ZDA ravno prav nezainteresirane, da niso še pravi čas na silo zakrpale Jugoslavije, mehanizem OZN, ki je bil osamosvajanju nenaklonjen pa preveč okoren, da bi pravi čas posegel v dogajanje, (kar je žal imelo hude posledice v Bosni in Hercegovini). Verjetno obstajajo še drugi dejavniki, ki jih v tem trenutku na osnovi informacij, ki so dostopne nismo zmožni dojeti. Te bodo pač pokazale poglobljene analize z daljše zgodovinske distance.

²²³ Jacques Rupnik: *Désintégration yougoslave et équilibre balkanique. V De Sarajevo à Sarajevo, L'échec yougoslave. Edition Complexe, Paris 1992, str. 117.*